COMENIUM
XX.

F. ŽILKA:

JAN KALVÍN.

ŽIVOT A DÍLO.

V PRAZE 1909.
Nákladem „Comenia“ v Praze-II., Klimentská ulice čís. 18.
Tiskem Lad. Štorkána a Al. Jaroše v Žižkově.

IOANNES CALVINVS.

DE VITVLO FINGIT FRVSTRA ADVERSARIA NOMEN
SECTA MIHI: SVNT QVI DEDVCANT NOMINIS ORTVM
EX INDEFESSO DICTANDI SCRIPTA CALORE.
IN MEDIVM REVOCANT ALII PRO OMINE CAVSSAM
CALVITII: AT LVDANT, DVM INNOXIA SPICVLA SPARGVNT,
DVM FAVET ET FRVITVR NOSTRIS MEA GALLIA CHARTIS.

V. Ilek

JAN KALVÍN.

ŽIVOT A DÍLO.

KE ČTYRSTALETÉ PAMÁTCE JEHO NAROZENÍ

NAPSAL

F. ŽILKA.

NÁKLADEM „COMENIA".
V PRAZE 1909.

Předmluva.

Blížící se památka čtyřstých narozenin velikého reformátora ženevského upozorňovala, že naše, také s Kalvínem souvisící církev nemá přiměřeně obšírného vylíčení jeho osobnosti. Je dosti divné, že dosud nebylo takového spisu. Význam Kalvínův jest pro celou církev evangelickou, zvláště pro její reformovanou větev, tudíž i pro naši českou součástku její tak hluboký, že nemůže býti bez prospěchu zpřítomniti si jeho život a dílo, zásady a praxi v rámci celé doby.

Dal jsem se tedy do díla, ač mi předem byly jasné všecky obtíže. Výtěžkem je tento spisek, jejž naprosto nepokládám za „vyplnění mezery", nýbrž za výpomoc z nouze. Jsem si vědom, že tyto stránky nedovedou zprostředkovati jiným tolik zisku a radosti, kolik jsem měl sám z rozsáhlejšího studia Kalvína samého a děl o něm. Škoda, že naše poměry nepřipouštějí spisu aspoň třikrát obsáhlejšího. Tolik však přece doufám, že můj pokus naznačí vděčnost práce, zabývající se tímto velikánem a povzbudí aspoň někoho, aby se seznámil s osobností tak významnou a s jejím tak epochálním dílem bezprostředněji a podrobněji. Tím bych byl spokojen. Ujišťuji každého, že se mu při práci povede tak jako mně; každým krokem, jímž pronikne blíž k osobě Kalvínově, zjeví se mu jeho velikost imposantnější a celá osobnost vzácnější. Dr. Petr Paulsen (jeho o něco obšírnější spis než můj, „Johannes Calvin, ein Lebens- und Zeitbild aus dem Reformationsjahrhundert", Belser, Stuttgart 1909, M. 2·80, se mi dostal do rukou,

když tyto stránky byly skoro hotovy; upozorňuji na něj pro jeho výstižnost a některé rysy zde chybějící) potvrzuje můj vlastní dojem, když v úvodu, stavěje vedle sebe Luthera a Kalvína, tvrdí, že Luther, který se každému Němci ze všeobecných líčení a z tradice mládí zprvu jeví jako největší muž, pod jasnějším úsudkem ukazuje lidské, příliš lidské vlastnosti, kdežto Kalvín s počátku činí dojem skoro odpuzující, postupem však ukazuje duši velkou, šlechetnou, lidskou a křesťanskou, která bohatstvím a významem nestojí za Lutherem.

Kdo by se chtěl na rychlo informovati o Kalvínovi odjinud, tomu doporučuji populární knížečku E. Kochse, Johann Calvin, ein auserwähltes Rüstzeug Gottes (Diakonissenanstalt, Kaiserswert am Rhein, za 20 fenyků), nebo zhuštěnější D. A. Baura, Johann Calvin (J. C. B. Mohr, Tübingen 1909, za 50 fenyků), z nichž jsem ovšem nenačerpal nic, ale které jsem se zájmem pročetl.

Dosud nezastaral (katolík) F. W. Kampschulte, Johann Calvin, seine Kirche und sein Staat in Genf, (Leipzig 1869), ani Dr. E. Stähelin, J. C., Leben und ausgewählte Schriften, 1863.

Kdo čte francouzsky, toho upoutá výstižný, ač látky nevyčerpávající, duchaplný, slohově mistrný spis A. Bosserta, Calvin, v serii „Les Grands Écrivains Français" (Hachette et Cie., Paris, 1906; v překladu Krollikově též německy u Töpelmanna, Gieszen).

Ve kolepý literární pomník buduje svému otci francouzský protestantism v monumentálním díle, které bude as posledním slovem o Kalvínovi na dlouho, ne-li na vždy; dílem tím jest E. Doumergue-a Jean Calvin, jehož tři foliové svazky, nejelegantnější a při tom průzračnou francouzštinou, duchaplnou formou a s velikou láskou psané, vyšly 1899, 1902 a 1905; svazek čtvrtý snad vyjde do slavností ženevských, a pátý zakončí celek později. Nádherné illustrace doplňují obraz osoby a míst též pro zrak způsobem skoro ideálním. (Škoda, že důvody úsporné nedovolily, aby toto dílko bylo obohaceno větším počtem illustrací, jež by byli ochotně zapůjčili nakladatelé Bridel

et Comp., Lausanne.) Z anglických životopisů se doporučuje: Walker, John Calvin, The organiser of reformed protestantism (Putnam, New York, 1 dolar 35 centů).

Jako doplněk každého Kalvínova životopisu poslouží výbor jeho listů: Rud. Schwarz, Johannes Calvins Lebenswerk in seinen Briefen, dva svazky (s předmluvami prof. Wernlea) skoro o 1000 stranách, (u Mohra, Tübingen, za 20 marek). Přibereme-li k nim Instituci, svazek kázání a svazek kommentářů, nahradí nám výběr tento Calvini opera, většině z nás beztoho nedostupná rozsahem, cenou i — latinou.

Většině našich čtenářů snad poslouží a postačí tento spisek, aby se seznámili s osobou Kalvínovou, s jeho dílem, názory a praxí a měli z toho prospěch. Neříkám, že by nám musil nebo mohl býti kalvinism neomylným vzorem k mechanickému napodobení, ale podnětem ke srovnávání, ku přemýšlení a k nápravě býti může a doufám, že bude.

Bojím se a vím, že knížka nevyhoví všem; jedněm bude příliš prostá, druhým trochu málo populární. Majíc sloužiti všem čtenářům, neuspokojí plně nikoho. Potřebovali bychom dvojího životopisu Kalvínova a můžeme míti jen jeden. Co by zajímalo prostého čtenáře, totiž více podrobností a případů ze života reformátorova, zabralo by mnoho místa. Co by hovělo odborníkům a co také mne samého podle osobních náklonností nejvíc vábilo, totiž soustava Kalvínovy theologie, její rozbor a kritika, nedošlo by všeobecného porozumění, a musilo v rámci tohoho spisku býti omezeno na nejmenší míru.

Nechť jsou nedostatky této knížky jinému pobídkou, aby za několik let vydal důkladnější. Časový zůstane tento předmět vždycky.

Čekal jsem, že jubileum narození Kalvínova nám dá dokončený překlad jeho Instituce. Nestalo se tak, ale může se ještě splniti. To je mé druhé přání.

Zatím nechť slouží tento pokus církvi naší a všem, kteří se zajímají o historické a principielní jevy lidského

ducha po jeho nejhlubších stránkách, a nechť přispěje k pochopení jednoho z velikánů lidstva.

O jazykovou správnost této knížky pečoval přes své přemnohé práce pan professor Dr. Emil Smetánka z pražské university a při korrekturách pomáhal pan MUDr. Jos. Šimek z Král. Vinohradů; oběma milým přátelům vzdávám srdečný dík.

F. Ž.

Na Mělníku, v květnu 1909.

Výslovnost a vysvětlení cizích slov.

Aigle čte se egl
Amboise — amboaz
Ameaux — amo
Angoulême — angulem
arianism — učení alexandrinského presbytera Aria, že Ježíš nebyl Otci bytostně roven; populárně: popírání „božství“ Kristova; zavrženo církví na koncilu v Nicaei 325.
Arneys — arne
Arnouillet — arnuje
artichaud — artišo
askese — poustevnický, sebezapíravý, sebemučivý způsob života
Avignon — aviňon

Baudoin — bodoen
Baume — bom
Bédier — bedje
Bocquet — bokke
Bolsec — bolsek
Borgia — borža
Bourges — burž
Bourgeois — buržoa
Bretagne — bretaň
Budé — byde
Bure, van Buren — byr, fan byren

Calvin — kalven
Cambrésis — kambrezi
Capito — kapito
Cappettes — kapet
Caroli — karoli
Carpentras — karpantra
Carracioli — karačoli
Castellio — kastelio
Cauvin — koven
citoyen — sitoajen
Clairvaux — klervo
Claix — kle
Claude — klod
Clugny — klyňi
Coligny — koliňi
Collège — kolež
Cop — kop
Coraud — koro
Cordier — kordje
Coucy — kusi

Denis — deny
diacre — dyakr
docteur — dokter
Duchesne — dyšesn

Église — egliz
Eppeville — epvil
Espeville — espvil
Estoile — estoal, etoal
Etaples — etapl
Evêque — evek
exegese — výklad Písma

Falais — fale
Favre — favr
fides implicita — víra utajená, utajeně obsažená předmětem v pouhém všeobecném

přijetí nauky podávané církví; víra slepá
florin — floren = 20 korun
Franc — fran
France — frans
François — fransoa
Froment — froman

Galeazzo — galeaco
Gallars — galar
Geiler — gajler
Gérard — žerar
Gervais St. — sen žerve
Gésine — žezin
Golle — gol
Goudimel — gudimel
Greiter — grajtr
Gruet — grye
Guérin — geren
Guillaume — gyjjom
Guillermin — gyjjermen

Hangest — anžest
Holbein — holbajn
Hugues — yg
humanism — studium starých jazyků (řeck. a lat.)
humanista — učenec, odborník ve starých jazycích

Champel — šampel
Chanoines — šanoen
Charles — šarl
Charlieu — šarlie

Idelette — idelet
individualism — zjednotlivění, zosobnění obsahu náboženství, osvojení si názorů vlastní prací
inertie — inercie = setrvačnost

Jean — žan
Jeanne — žann
John — džon
Joinvilliers — žoenvilje
Jura — žyra

Knox — noks

Laurent — loran
Lausanne — lozann
Lefèvre — lefevr
Lefranc — lefran
Lignieres — liňier

Maigret — megre
Mare — mar
Marche — marš
Mathurin — mathyren
Michel — mišel
monseigneur — monseňer
Montaigu — montegy
Montargis — montarži
Montmor — monmor
Muète — myet

Narrenschiff — narnšif
Nérac — nerak
Neuchâtel — nešatel
Nicolas — nykola
Noyon — noajon

Oekolampad — ekolampad
Oise — oaz
ordonnances — ordonans
Orléans — orlean

Pasteur — paster
Paulmier — polmje
Perrin — peren
Pierre — pier
Plainpalais — plenpale
Poitiers — poatje
Poitou — poatu
Pont — pon

Raguénier — ragenje
renaissance — renesance = obrození, oživení starého řecko-římského písemnictví, umění a života
Reuchlin — rojchlin, přední humanista
royal — roajal (= královský)
rue — ry (= ulice)

Saules — sol
Savoie — savoa
seigneur — seňer (= pán, rytíř)
scholastika, bohoslovecká a filosofická věda, methoda středověku: snaha, rozbo-

rem, logikou, spekulací t. j. hloubáním o podstatě věcí nadsmyslových, objasniti, dokázati a v soustavu vybudovati církevní nauku, dogma.
Sorbonne — sorbon
Stordeur — storder
St. Victor — sen viktor
synodalism — zřízení církevní, ve kterém nejvyšší zákonodárnou a správní instancí je synod, volený sbor zástupců církve
Tillet — tije
tonsura — vyholené místo na vrchu hlavy, znamení kněžského svěcení
Trie — try
Varennes — varenn
Vatable — vatabl
Vico — viko
Victor — viktor
Vienne — vienn
Villeneuve — vilnev
Villiers — vilje
Vuarin — vyaren
Zwingli — cvingli

1. Vlast.

Kalvínova vlast Francie, dříve Gallií nazývaná, měla v nejednom směru svůj zvláštní ráz, jmenovitě po stránce církevní, poněvadž prošla samostatným nábožensko-církevním vývojem, odlišným od zemí jiných.

Stačí vzpomenouti na klášter Clugny v Burgundsku, odkud na samém začátku 10. století vzešla zvláště zřízená, vlastním duchem nesená odnož řádu benediktinského; vzpomenouti na Bernharda de Clairvaux, reformátora řádu cisterckého na prahu století 12. Stačí zmíniti se o Albigenských v jižní Francii na rozhraní věku 12. a 13., hnutí proti středověké, již porušené církvi směřujícím a tak silném, že papežové proti němu hlásali křižácké výpravy a prvně (1232) zařídili inkvisiční soudy v rukou řádu dominikánského; zmíniti se o Valdenských ve Francii východní, hlavně v okolí Lyonu, kteří o sobě upřímně věřili, že zachovali nepřetržitou posloupnost apoštolského, čistého učení.

Na tyto osoby a zjevy stačí jenom vzpomenouti, aby vynikla svéráznost francouzského církevnictví a náboženství.

Ve Francii nejen kacíři, ale i církevníci šli namnoze vlastními cestami, odchylnými od běžných. Ve Francii utvářil se poměr mezi církví a státem způsobem samostatným. Tam neměla kurie nikdy naprosto spolehlivé opory, tím méně slepých nástrojů ve vládě a králích. Silné království, vnitřně spojené s národem, bylo vždycky jakousi opposicí proti přílišnému vlivu papežství, ano dovedlo na dobu dosti dlouhou obráceně užívati kurie pro své zájmy. Francouzská církev dovedla si uchrániti jistou míru svobody a aspoň částečnou svéráznost v celkové absolutní samovládě a uniformující jednolitosti universální theokracie (svě-

tové bohovlády) pod náměstkem Kristovým na zemi. I francouzský episkopát (soubor biskupů) cítil se snad vždy více francouzský než římský, poněvadž pevným poutem souvisel s monarchií a tím i s národem.

Francouzští králové obdrželi od papeže a nosili s chloubou titul rex christianissimus, „král nejkřesťanštější“, ale nezadali ani zaň ani za nic jiného své neodvislosti. Sloužívali kurii též, ale většinou jen, když tím zároveň nebo především posloužili sobě, svým zájmům dynastickým a mocenským. Sami podporovali kněžstvo v dlouhém boji za částečnou svobodu, sahajícím až do století 18. („gallikanism“) a končícím se na čas vítězně na prahu století 19. (za Napoleona 1810 byly propositiones cleri gallicani, „návrhy francouzského kněžstva“, z r. 1682 prohlášeny za státní zákon.) Nynější pak presidenti a ministři republiky francouzské, kteří uzákoňují odluku církve a státu, jednají v duchu a směru dávných, naproti církvi samostatných králů nejkřesťanštějších. —

Francie byla žírnou půdou církevních oprav a náboženské svobody. V ní pak Pikardie, užší vlast rodiny Kalvínovy, v severovýchodní části země, často v dějinách království proslula jako kraj mužů žárlivě střehoucích svobodu veškerou, hotových brániti právo třeba bojem, nakloněných k opposici, nehrozících se ani revoluce. Až u nás mezi Čechy známo bylo a známo zůstalo jméno pikartů a nabylo i v českých ústech významu nezkrotných kacířů.

Duch clugnyjské vědychtivosti, albigenské zbožnosti, valdenské prostoty a kázně a gallikánské svobodomyslnosti se dědil i v následujících pokoleních a šířil všemi směry.

2. Současnost.

Kalvín nenáleží mezi průkopníky reformace.

Když se r. 1509 narodil, zrálo již v duši glarusského faráře Oldřicha Zwingliho nové, hlubší a čistší nábo-

ženské poznání, a v celle erfurtského augustiniánského kláštera a v pracovně i na kathedře wittenberského professora filosofie hlavou i srdcem Martina Luthera pronikaly paprsky zásad pozdější, blížící se již reformace.

O významných předchůdcích reformace, pracovnících a mučennících 15. století ani se nezmiňujeme. Potřeby a pokusy reformní neutuchly.

Vedle přímých prací církevně a nábožensky reformních působil humanism, vědecká škola, vlastně celý vědecký směr, vědecký svět, který pěstoval řecký a římský jazyk a choval lásku i obdiv k řeckořímskému starověku a jeho „klassické" kultuře, vzdělanosti, filosofii, umění, světovému názoru, mravnosti, způsobu života, jakožto k nejkrásnějšímu, co kdy duch lidstva vytvořil a vyžil.

Tento humanistický směr, dostoupivší vrcholu ve století 15. a 16., působil z části též ve smyslu církevně opravném, jednak záporně: svým odporem proti výlučnému panství zájmů církevních a bohosloveckých, svým povzneseným, ano pohrdavým stanoviskem k církvi a církevně-náboženskému světovému názoru po stránce rozumové i mravní a praktické, svou příkrou kritikou církve, náboženství a bohosloví, zvláště kritikou suchopárné, bezduché, malicherné scholastiky, svým odmítáním pověr a asketického života; jednak kladně a přímo tím, že důkladnou znalostí latiny a řečtiny činil přístupnými prameny křesťanství, jmenovitě Nový Zákon a studiem hebrejštiny též Starý Zákon a odváděl tak od překladu latinského, Vulgáty, který do té doby rozhodoval, ale nebyl docela správný. Také vědecké methody humanistické, kritiky a historie bylo hojně využito na poli theologickém v zájmu reformy v oboru biblické exegese, církevních dějin a dějin dogmatu.

Jmenovitě humanism francouzský, který byl samostatnou větví tohoto všeevropského směru vedle větve italské a německé, měl přímý vliv na Kalvína a připravoval reformaci též i tím, že umožnil studiem starých jazykův, aby skvělý jeho představitel a hlava, Jakub Faber Stapulensis (Lefèvre d'Etaples † 1537), učinil bibli přístupnou lidu překladem do francouzštiny.

Téhož roku, kterého se Kalvín narodil, 1509 vydal Lefèvre (Pikard jako reformátor, ale o sedmdesát let starší) kriticky knihu Žalmů, ve které jsou již zřejmé zárodky myšlenek reformačních, a o tři leta později výklad na epištoly Pavlovy, jejž lze nazvati plným právem již knihou vědomě protestantskou.

Jest totiž protestantism předkalvínský a předlutherský, jakož vůbec bylo dosti reformátorů před reformací. Ve Francii souvisí tento protestantism s činností Lefèvreovou. Již současní odpůrcové mluvili o „otci francouzského protestantismu" a o „protestantismu fabrisiovském", což skromný učenec ovšem odmítal.

Jako každá, tak i Lefèvreova reforma nebyla schvální a úmyslná. On sám byl horlivý navštěvovatel a zpěvák mší, modlíval se kleče hodinky, klaněl se obrazům. K reformním myšlenkám dospěl vědeckým studiem Písma Starého a zvláště Nového Zákona. R. 1512 v kommentáři na epištoly Pavlovy formuloval již zcela určitě obě zásady, které o něco později v reformaci typu augsburského a reformovaného vyhranily protestantism jako nejen církevně nový, ale též nábožensky od katolicismu odlišný směr a útvar. Formuloval tak řečený formální i materiální princip reformace. Formální zásada reformace jest: svrchovaná autorita a rozhodčí význam Písma svatého ve věcech víry naproti autoritě církve a tradice podle způsobu římského; materiální, věcná zásada: ospravedlnění z víry v protivě k ospravedlnění ze skutků a zásluh. Na první kladla větší důraz církev reformovaná, na druhý augsburská.

Uvádíme obsah vůdčích jeho myšlenek.

V Písmě jest pro něho učení Kristovo. Oslavujme Krista krále, studujíce jej v jeho výrocích. Nenásledujme příkazů a dogmat lidských, které nejsou založeny v světle, jež zazářilo s výsosti. „Přimkněte se jediné ke Kristu a učení apoštolskému, neboť ono stačí a jest první a hlavní podmínkou spásy". — Tolik formálně o Písmu.

Věcně pak: Jest přímo rouhavé mluvit o záslužnosti skutků, zvláště vůči Bohu. Slavme milost boží, která je vším. Nikomu nelze připisovati zásluh, než Kristu. Přiznejme,

že sami nemáme žádných zásluh před Bohem, a doufejme (spoléhejme) v jeho milost. Skutky, které následují za vírou, jsou znamením pravé víry.

Je třeba určitějších slov? V témž kommentáři nejen horlí proti středověkým výstřelkům formální zbožnosti, proti postu a mnohomluvnosti v modlitbách, proti latinským obřadům, proti celibátu, který jest mu léčkou ďáblovou, ale přímo útočí na základy katolicismu: svátosti pro něho nemají magické síly, omytí vodou ve křtu neospravedlňuje, mše není opětovanou obětí Kristovou, nýbrž památkou jediné jeho oběti.

V pravdě Lefèvre zasluhuje čestného názvu „otec francouzského protestantismu". Jeho „protestantism" ovšem není hotový, jednotný, důsledný. Ale nejde o jednotlivosti, nýbrž o směr a o ducha. Je-li jistá podobnost mezi Kalvínem a naším bratrem Řehořem, jakožto praktickým organisátorem myšlenkového a mravního hnutí reformačního v církvi bratrské Jednoty, stál by Lefèvre v jedné řadě s naším Chelčickým.

Když Kalvín z ústraní venkovského městečka přišel do Paříže a jako čtrnáctiletý student začal vnímati proudy svého nového ovzduší, tu byly již položeny základy ke stavbě reformace světové pevně a první útoky byly hrdinsky přetrvány.

Vedle vlivů domácích zalehl do Francie již i ohlas z Německa. Ústní i knižní zprávy o wittenberských thesích a o lipské disputaci, o sněmu wormsském působily třídění duchů v samé Paříži i na její slavné bohoslovecké fakultě Sorbonně.

Než Kalvín dozrál k vlastní tvůrčí činnosti, mělo obnovené náboženství nejen tajné vyznavače, nýbrž již i sdružené sbory a po Francii i Švýcařích řady hrdinných mučenníků.

Protestantism byl totiž s počátku sice víc věcí vrstev učených, poněvadž nejen vyplýval z humanismu, nýbrž z části skoro s ním splýval, tvoře jaksi jednu jeho stránku, — ale humanisté praktickou stránkou své činnosti získávali rychle přívržence ve zbožných kruzích praktických křesťanů. Lefèvre na př. nejenom napsal první francouzskou refor-

mační knihu, nýbrž objevil a přesvědčil též prvního reformačního kazatele a organisátora Viléma Farela, který snad již r. 1523 v Paříži založil tajnou církvičku nového náboženství.

Ze síní Sorbonny, ke které se jako k neomylné, světové vědecké autoritě obrátil kurfirst saský o dobrozdání ve zmatcích vzniklých smělostí Lutherova novotářství, z kruhů učenců rozléval se jed či balsám reformy mezi lid. Sorbonna sice vymohla na parlamentu zákaz prodávati francouzský překlad evangelií, ale hnutí bylo již nezastavitelné. Sorbonna sice prohlásila, že Vulgáta přes kritiku Lefèvreovu o její správnosti a přes jeho pochybnosti o sv. Jeronýmovi, jakožto jejím tvůrci, zůstává jedině spolehlivým pramenem znalosti Písma a původního křesťanství, ale dekretem takovým se nikdy nezarazí správný počin revoluční, jakým byl návrat k původnímu textu bible, humanisty umožněný. Ať si rozhodl scholastický cech, že „znalost cizích jazyků není potřebna k porozumnění bible, nýbrž spíše zbytečná, ano škodlivá“, a tvrdil, opak že „zavání kacířstvím“, kacířství řečtiny i hebrejštiny bylo nakažlivým kvasem v tělese učených, a v lidu prostém nezadržitelně účinkovalo kouzlo lidové mluvy, do jejichž zvuků byly přelity nebezpečné pravdy křesťanských písem. *)

3. Rodina.

Rodinné jméno reformátorovo bylo Cauvin; z toho podle zvyku doby polatinštěním vzniklo Calvinus a z toho zase francouzské Calvin. Česky píšeme a vyslovujeme Kalvín.

Z otcovy strany až po děda byli Kalvínovi předkové plavci na řece Oise v městečku Pont-l'Evêque v Pikardii.

Děd Jana Kalvína měl tři syny; z nich dva starší se usadili jako zámečníci v Paříži. Nejmladší Gérard první

Lefèvreův překlad vycházel po částech: r. 1523 Nový Zákon, r. 1524 Žalmy, r. 1528 Starý Zákon, r. 1530 celá bible. Starší franc. překlad z r. 1478 (Jean de Rely) byl zkrácený, obsahoval glossy, přídavky a držel se textu středověkého. — Reformace všude se začínala překladem bible do mateřského jazyka.

z rodiny zaměnil zaměstnání ruční za povolání učené; osvojil si vzdělání právnické a usadil se jako prokurátor, dnes bychom řekli advokát, v Noyonu, větším městě nedaleko svého rodiště též na Oise.

Svými odbornými vědomostmi, svou přirozenou bystrostí a nade všecko osvědčenou spolehlivostí získal si velikou oblibu v městě, zvláště též u vrchnosti duchovní i občanské, nabyl v Noyonu měšťanského práva r. 1497 a oženil se s Jeanne Lefrancovou, dcerou zámožného, nedávno z Cambrésis do Noyonu přistěhovalého hostinského, ženou, která podle svědectví současníků byla „jedna z nejkrásnějších své doby“ a nad to řádná a zbožná. Dosti rychle domohl se značného bohatství, sblížil se obchodně svým zaměstnáním a spřátelil se osobně s nejpřednějšími rodinami v městě, vůbec měl velikou vážnost a vliv.

Ze čtyř synů z tohoto manželství byl Jan, narozený 10. července 1509, druhý. Starší byl Karel, mladší Antonín a František. Sestry měl Jan dvě: Marii a druhou, u níž neznáme ani jména, o které víme jen, že byla provdána v Noyonu. František zemřel mlád. Karel zůstal ve svém rodišti jako kněz. Marie a Antonín byli později přitaženi vlivem osobnosti svého velikého bratra do Ženevy.

V Noyonu se posud ukazuje dům Kalvínův a v něm jizba, kde prý se Jan narodil. Byl sice dům Kalvínova otce z části zničen požárem, ale vnitřní část prý zůstala netknuta — není-li i zde přání otcem myšlenky.

Veřejné poměry v městě Noyonu měly směrodatný vliv na život nejen otcův, ale též na vnější, ano i na vnitřní běh a vývoj synův.

Noyon totiž bylo město kostelů a klášterů, kněží a mnichů. S těmi souviselo, na těch záviselo též všechno necírkevní. Jádrem města ve všech směrech bylo biskupství s kapitolou, které sic mezi sebou často řevnily, a to i o maličkosti, ale naproti občanstvu a občanské správě města dovedly udržeti jednotu společných zájmů. Z hojných sporů těžila a spory tyto uměle rozdmychovala celá řada advokátů.

Biskupství noyonské bylo skoro dědičnou državou mocného šlechtického rodu de Hangest do takové míry, že

na př. Karel de Hangest, jenž spravoval biskupství právě v době Kalvínova mládí, mohl svůj úřad odevzdati svému synovci Janovi.

Kapitola měla sedmapadesát monseigneurů, pravých velmožů, kteří za sebe dávali sloužiti mše placenými kaplany a sami spravovali své výnosné statky.

S biskupstvím i kapitolou byl Gérard Cauvin v častých stycích; bylť apoštolským notářem, fiskálním prokurátorem hrabství, písařem církevního soudního dvora, sekretářem biskupství, promotorem kapitoly, právním zástupcem kněžstva. — Uvádíme na ukázku pro zajímavost jména funkcí, jejichž obsah by nás zabral příliš dlouho.

Přes tuto svázanost s církevní organisací nebo snad právě pro ni nebyl duch v Cauvinově rodině příliš přísně nebo věrně církevní. Snad se vloudil i tam v samý stín kathedrály kvas reformační svobody. Mívalť sám Gérard Cauvin spory s kněžstvem, a jeho syn Karel nejen býval souzen pro neposlušnost církevní vrchnosti, ale dokonce odmítl svátost umírajících, a ač o něco dříve vymohl pro svého církevní klatbou stiženého otce milost, sám zemřel vyloučen z církve a byl pohřben na popravišti.

Matka Janova se nedožila jeho 14. roku. Otec se znova oženil. Konec života jeho nebyl klidný; upadl do nemoci, do peněžních nesnází; vytýkalo se mu, že nesložil účtů ze svěřené pozůstalosti dvou kaplanů, a byl od kapitoly stižen exkommunikací, pod níž r. 1531 zemřel. Jeho synové se zaručili, že uspořádají jeho záležitosti.

4. Dětství.

Ve svém rodišti ztrávil Jan Kalvín čtrnáct dětských let.

Užívaje výhod, kterých mu poskytoval vliv církve, umístil otec Gérard své syny podle tehdejšího zvyku již jako děti v kolleji, škole, která poskytovala asi dvacíti žákům nejen učení, ale i byt a stravu i školní uniformu, podle jejíž nápadné součástky, pláště, celá kollej se rozeznávala jako collège des Cappettes.

Vedle školy těžil Kalvín ze soukromého vyučování, jehož se dostávalo sourostencům jeho ze šlechtické rodiny de Montmor, v níž byl oblíben skoro jako adoptovaný syn. Styky s církevními knížaty činily otci Kalvínovu snadným opatřiti své syny důchodem z církevních úřadů. Bohatá církev měla množství beneficií, která štědře udělovala nejen kněžím spolu s úředními pracemi, nýbrž již i takovým, kteří sotva učinili první krůčky vedoucí dlouhou cestou k církevním úřadům a hodnostem, ano někdy bez rozpaků též takovým, kteří ani neměli úmyslu státi se kněžími. Takový držitel beneficia ovšem nekonal prací duchovenských spojených s úřadem, vždyť jich ani konati nesměl.

Tento neblahý zjev mnohoobročnictví a s ním srostlý zlořád svatokupectví jest dostatečně znám z dějin církve všude, i v Čechách. Ale u nás snad přece nikdy nebyl tak křiklavý jako jinde. Nám se zdá neuvěřitelné, že papežem mohl býti nejen mladík osmnáctiletý, ale i chlapec dvanáctiletý (Benedikt IX.), ač podmínkou k dosažení kněžství byl dovršený pětadvacátý rok. Tehdy měli v Remeši arcibiskupa, kterému bylo pět let. Jan Lothrinský začal hned ve čtvrtém roce; však také nahromadil na svých bedrách tíhu tří arcibiskupství, jedenácti biskupství a tří opatství. Možnost takového hromadění úřadů přímo nutila k dalšímu pronajímání a prodávání beneficií, tedy ke svatokupectví.

Divně nás dojímá, když zvídáme, že Kalvín ve svém dvanáctém roku měl již také svůj církevní důchod: část příjmů z noyonské kaple de la Gesine (Panny Marie Šestinedělné), asi čtvrtinu celého beneficia, která vynášela tři korce obilí a sklizeň s dvacíti sesterci pole v Eppeville. Kněžských povinností ovšem nezastával, ale formálně nastoupil na dráhu vedoucí ke kněžství a na znamení toho byl povinen míti tonsuru.

Byla-li volba duchovenského povolání činem jeho vlastního výběru? V takovém mládí sotva! Byla to prostě vůle otcova. On sám však přirozeně též sotva znal něco žádoucnějšího. Kněžské důstojenství bylo branou ke všemu, čeho si mohla přáti pracovitost i ctižádost, idealism a lakota. Proti mysli mu jistě nebylo. V matce měl učitelku

i vzor zbožnosti a náboženské horlivosti se světlými i stinnými jejími stránkami; sám vzpomíná, jak s ní chodíval do sousedního opatství líbat ostatky sv. Anny, matky Panny Marie. Nedočkala se sice Janova 14. roku, ale vliv její byl trvalý.

5. Studia.

a) V Paříži.

Ve čtrnácti letech (1523) vypravili Jana do Paříže. Žádal toho jeho přiměřený věk a umožňovala to vhodná příležitost, že mladí Montmorové, druhové jeho dětství, byli také posláni na studie do hlavního města.

Pařížská universita byla tehdy na vrcholu své evropské pověsti a vábila studenty i professory ze všech krajů. Jmenovitě její škola bohoslovecká, „nejposvátnější" Sorbonna neměla vážné soupeřky. Měla universita pařížská ovšem také ostatní fakulty, ale v právech jí urvala prvenství Bologna v Italii a v medicině ji předčil Montpellier v jižní Francii.

Přes toto částečné upozadění universita pařížská v celku byla ve světě věd skoro tak neomezenou autoritou jako papežství ve věcech víry.

Neomezená autorita ve vědě jako v náboženství stává se vždycky osudnou nejen pro ty, kdo na ní závisí, ale pro rozhodčí instanci samu. Pařížská universita jako celek byla v 16. století institucí svrchovaně domýšlivou a nedůtklivou, neomylnou a despotickou. Vědu a vědeckost měla, pokroku nepotřebovala a do sebe nepřipouštěla. Humanism ji zastihl jako ústav přežilý, z něhož si Erasmus činil terč svých štiplavých satyr. Celá universita, především však Sorbonna se uzavřela v sebe jako soběstačná tvrz scholastiky.

Klassická renaissance i náboženská reformace narážely stejně hluše a marně na její hradby.

Latinu ovšem pěstovala universita každá jako bránu nejen jazyků, ale i všeho vědění nezbytnou. Ale namnoze jen slovíčka a mluvnici latinskou. Tuto přípravu a podklad

ke všem dalším studiím obstarávala čtvrtá fakulta, „fakulta sedmera svobodných umění“, skládající se v Paříži ze čtyř „národů“, francouzského, německého, normandského a pikardského, a vedle ní celá řada kollejí, které narostly v universitní čtvrti St. Victor a na kopci sv. Jenovefy kolem university jako trsy korálů.

Kolleje (collège) byly s počátku prostě společné byty studentů, jmenovitě chudých. Ale časem se z nich vytvořily školy, kam i mistři universitní chodili učit.

Kalvína po jeho příchodu do Paříže ujal se sice na čas jeho strýc Richard, ale ani při tom se neobešel bez kolleje, nýbrž stal se hned volným externistou v kolleji de la Marche. Nebyla z nejslavnějších ani z nejbohatších, ale Kalvín v ní zastihl ještě jednoho z nejmyslivějších, tvůrčích vychovatelů té doby, Mathurina Cordiera. Byl to nejen důkladný znalec, ale též úspěšný učitel latiny a nad to zakladatel moderního vychovatelství, nové nauky i praxe vychovatelské ve Francii. Pod vedením tohoto muže osvojil si Kalvín čistotu i zběhlost latinské řeči a nabyl smyslu též pro ryzost francouzštiny. Jemu děkuje později ve věnování spisu, že se od něho naučil „pravé methodě, jak se učit“.

Vychovatelské reformy Cordierovy jsou nám dnes ovšem věcmi samozřejmými, ale tehdy byly objevem, začátkem nové epochy. Žáci a studenti byli tehdy vychováváni metlou více než čímkoli jiným. Skoro zásadně byli denně biti. A nenáviděli proto školu hůř než galeje. Cordier žádal mírné zacházení, chtěl učení míti hrou. Tvrdil, že není úkolem školy jen vecpávati latinu, nýbrž vychovávati. Zavedl roztřídění žactva ve stejnorodé skupiny podle věku a předběžných vědomostí a zavedl přirozený postup v učení od věcí základních k vyšším.

Žákem Cordierovým nebyl Kalvín dlouho. Učitel tento upadl v podezření kacířství (ne bez důvodů) a musil odejíti z Paříže. Když pak Kalvín spolu s církví reformoval v Ženevě též školství, dal vyhledati svého bývalého mistra a učinil jej prvním správcem nově zřízené kolleje ženevské.

Ani v kolleji de la Marche nezůstal dlouho. Přešel do kolleje Montaigu, větší sic a úplnější, ale více zpátečnické

a nad to tak přísné, že prý byla spíše káznicí než školou. Ale i v takovém ovzduší získal význačnou jednu přednost; v kolleji byly denním nuceným cvikem disputace, umělé spory, logické turnaje mezi studenty. Zde prý se vycvičil Kalvín v umění diskusse tak, že později mohl kdykoli bez přípravy vyzvati odpůrce nebo přijmouti jeho vyzvání a sotva kdy se shledal se zápasníkem sobě nebezpečným.

V Paříži zůstal Kalvín až do svého 19. roku.

V tom věku člověk nejen nabývá vědomostí, ale vytváří také svou povahu a buduje svůj světový názor.

K obohacení vědomostí užil Kalvín studijního času věrně a úspěšně. Usnadňovalo mu to jeho daleko nadprůměrně nadání, povahou vrozená i vůlí vypěstovaná svědomitost a paměť, kterou měl nejen rychlou, ale též trvalou. Současníci nazývají paměť Kalvínovou neuvěřitelnou. Choval prý v ní jména, osoby, vše, co viděl na svých mnohých cestách, rejstříky konsistorní, text Písma, církevní otce. Kázal a přednášel vždy z paměti. Diktovat dovedl po přestávce sebe delší beze všeho dál, kde byl přestal.

Dobré základní rysy jeho povahy se utužily a ustálily. Nové k nim přibyly.

Též nábožensky Kalvín v Paříži beze vší pochyby vyrostl. Přesného víme sice málo z jeho vnitřního života. Kalvín nikdy nebyl sdílný. Ostatně — kdo z hlubších povah otvírá své nitro na první setkání? Tolik však můžeme nejen z některých známek usuzovati, nýbrž i ze spolehlivých pramenů vystopovati, že pařížský pobyt byl Kalvínovi nejen školou věd, nýbrž též školou svědomí a náboženství.

Kdo jej zasvětil v zásady reformního názoru a života náboženského, nevíme. Nedovedeme rozhodnouti, byl-li to některý z humanistických učenců, či někdo z neučených členů tajné evangelické církvičky, kterou již před příchodem Kalvínovým v Paříži shromáždil Vilém Farel. R. 1523 psal Lambert Anignonský kurfirstovi saskému: „Celá Francie se hýbe". Král a královna tehdy „rozhodli se veřejně prohlásiti, že pravda boží není kacířství", oba „toužili po reformaci církve".

Postup reformace nebyl ovšem bez překážek. Proti ní se stavěla napřed ustrnulost Sorbonny, potom též fana-

tism ulic. Našeptavačem university byl Natalis Beda (Noel Bedier), typ slovíčkářského učeného nevědomce bez duše. Vizme, jak dovedl zacházeti tento bohoslovec s biblí! Písmo dle něho může míti smysl grammatický, literární, historický, mystický a tropický; tropický zase je trojí: allegorický, tropologický a anagogický; nutno rozlišovati mezi smyslem grammatickým a figurálním. Řadu učených výrazů, kterých při tom ještě užívá, pomíjíme. Takovým bohoslovcům nemá bible pro samý rozmanitý „smysl" žádného smyslu, poněvadž jim uchází její pravý, vlastní náboženský duch a životní bohatství.

Sorbonna si vymohla na parlamentu policejní zakročení proti šířícímu se nebezpečenství kacířství. Válečné zmatky mezi francouzským králem Františkem I. a císařem Karlem V. a vladaření Louisy Savojské umožnily papežovi vmísiti se do vnitřních záležitostí a zavésti inkvisiční soud (r. 1525), který mocí práva činil to, co se dříve již dělo právem moci, totiž pronásledoval, vypovídal i ubíjel všecko podezřelé z kacířství.

Mohl se Kalvín uzavříti vlivům, jichž bylo ovzduší plno?

Ani kdyby byl chtěl, nemohl. Již jeho osobní styky, jimž se nemohl vyhnouti, stavěly ho na místo, kde se srážely dva světy, starý a nový. Jeho představeným, principálem v kolleji Montaigu byl sloup strany staré, vzpomenutý již scholastik Beda, a naproti tomu byl mu otevřen dům otce čtyř spolužáků, Viléma Kopa, lékaře králova, ctitele Reuchlinova, přítele Erasmova a Lefèvreova, jednoho z hlav nových proudů.

Kterým směrem se klonil Kalvín? Nezůstal nezúčastněným pozorovatelem. Byl již tehdy dobrým humanistou, a to samo již jej stavělo na stranu pokroku. Nad to naň přímo nábožensky působily nové proudy.

Kdy se seznámil s myšlenkami náboženské reformy a kdy k nim přilnul, nelze přesně zjistiti. Překvapuje, že nemáme zpráv o tak dalekosáhlém vnitřním obratu, který Kalvína postavil na začátek vlastní jeho životní dráhy. První jeho životopisec Beza tvrdí, že tato změna uzrála v Kalvínově duši již za tohoto prvního pobytu v Paříži,

a jmenuje přímo jejího původce. Byl to bratranec Kalvínův Petr Robert Olivetan, také noyonský rodák, syn prokurátora církevního soudního dvora, osobnost pro vývoj reformace francouzského jazyka velice závažná, ale málo známá, výtečný znatel a učitel řečtiny a zvláště hebrejštiny, spolu s Lefèvreem překladatel bible do jazyka lidového. Jeho překlad Starého Zákona*) je mistrovské dílo, pořízené na základě všech vymožeností literárních, jazykozpytných a exegetických. Olivetan předčil samého Lefèvrea učeností a originálností spisovatelskou.

Je velice pravděpodobno, že missijní horlivost, kterou pro reformu osvědčoval Olivetan v Paříži, Štrasburku, ve švýcarských Alpách po celý svůj pohnutý život, vydala také nejzralejší a nejbohatší ovoce v osobě Kalvínově.

Všecko nasvědčuje tomu, že náboženský a mravní obrat v duši Kalvínově uzrával zvolna za doby jeho studií v Paříži a měl také již spolurozhodující vliv na konečnou volbu povolání. Kalvín byl otcem určen a sám se připravoval na dráhu duchovenskou. Když však skončil předvěžný filosofický kurs, který trval půl čtvrta až pět let, bajednou se odhodlal studovati práva. Víme, že tím vynovoval přání svého otce, který se nepohodl s kapitolou, rozešel s církví a následkem toho si přál, aby syn měl povolání neodvislejší. Ale snad není psychologicky násilné hledati pro změnu studia vysvětlení vedle otcova přání též ve sklonnosti vlastní synovy duše, a na tu jistě měl význačný vliv nový náboženský svět. V devatenácti letech odešel Kalvín jako licenciát svobodných umění z Paříže.

Jeho nástupcem v kolleji Montaigu se stal nemladý již student, lety i duchem hotový muž, který za krátko učinil úspěšný pokus obnoviti a zachovati kus ztraceného, starého světa středověkého, Španěl Ignacius Loyola, potomní zakladatel řádu jesuitského.

Málem by se byli setkali tito představitelé dvoru protichůdných směrů, které začínaly zápasit o vládu nad duší Evropy.

---

*) R. 1535; Kalvín napsal ke Starému Zákonu předmluvu latinskou, k Novému francouzskou — první Kalvínův plod francouzsky psaný.

b) **V Orleansu a Bourgesu.**

Když se Kalvín odhodlal studovati práva, přešel začátkem r. 1528 do Orleansu.

Orleanská universita byla jiného rázu než pařížská. Neměla té slávy, ale za to byla pokrokovější, přístupnější novým myšlenkám, přízniva klassické renaissanci i náboženské reformaci.

Fakulty theologické neměla, ale za to kanonické i občanské p r á v o bylo její silou; jejím magnetem byl Pierre de l'Estoile, jejž Kalvín nazývá „knížetem práv".

Z této „hvězdy" a sedmi ostatních doktorů těžil Kalvín svědomitě a rychle. Žádná věda mu nebyla nepřístupna. Prospíval tak skvěle, že velice brzy jej chtěli učiniti doktorem, ale on odmítl. Ač ztrávil v Orleansu jen něco málo přes rok, byl zvolen prokurátorem jednoho z desíti „národů", ve které se universita dělila.

S orleanskou universitou byla blízká universita v Bourges v poměru vzájemnosti a duchové příbuznosti. Studenti rádi a často přecházeli. Byla jedna z nejmladších (z r. 1463), ale již slavná.

Kalvína přivábil do Bourges slavný nový professor, Ital Ondřej Alciat, zakladatel historické školy v právnictví a vedle toho výborný historik a humanista.

O celé této době Kalvínova života máme pramálo pramenů, poněvadž většina dopisů zmizela. Zůstalo jen několik zpráv, přátelských i nepřátelských, úlomky jakýchsi legend. V Bourges na př. se ukazuje „kazatelna Kalvínova" v refektáři augustinského kláštera a na ulici „kámen Kalvínův" — důkazy, že Kalvín již tehdy budil pozornost a zanechával po sobě stopy. Víme jen o několika přátelských svazcích, jež Kalvín jako student uzavřel na obou těchto místech.

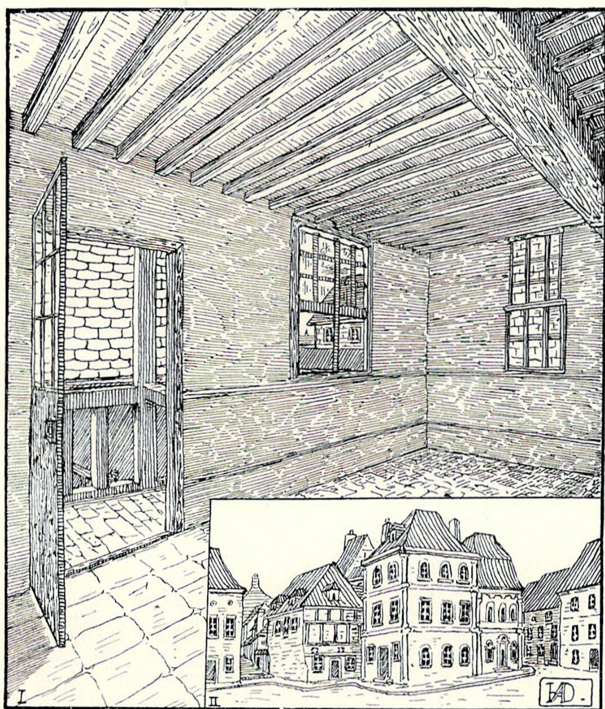
Přišel do obou těchto universitních sídel studovat práva, ale theologie se nezbavil, náboženských zájmů se nezhostil; ba ani s církví a s církevní činností se nerozešel. Jistě proto, že sám nechtěl. „Kazatelna Kalvínova" v klášteře snad může znamenati pouhý výstupek v jídelně, odkud jako jiní studenti tak i Kalvín někdy obohacoval četbou

mnišské obědy. Že by odtud byl kázal lidu na ulicích, na to je okénko apsidy příliš úzké. Ale jinde kázával. Beza alespoň vypravuje, že jeho kázání se líbila jistému blízkému šlechtici de Lignières víc než obyčejné mnišské výkony. Ale bylo by předčasné mysliti, že již tehdy začínal Kalvín takto svou pozdější činnost reformátorskou. Prostě vypomáhal některému knězi. Od ostatních nelišil se do té doby as ničím jiným, nežli že do kázání vkládal víc toho, čeho sám měl nad jiné víc v duši, opravdovost, vřelost, a že se zdarem užíval svého vynikajícího vzdělání, jmenovitě v Písmě.

Náboženským a církevním zájmům nemohl se vyhnouti ani právník, ani kdokoli jiný, i kdyby snad byl chtěl. Spor mezi církevním konservatismem a náboženskými reformami se totiž zevšeobecňoval a přiostřoval. Ještě za prvního pobytu Kalvínova v Paříži konal se tam v letech 1527 a 1528 církevní koncil, který se pokoušel jednak odstraniti některé zlořády v církvi, jednak položiti hráze reformačnímu nebezpečenství, a usnesl se proto mocí překážeti tajným shromážděním, zakazoval čísti Lutherovy spisy, zapovídal tisknouti a prodávati bibli bez biskupského povolení a zavedl přísnější soudy nad kacíři. Současně sestoupil se koncil podobného ducha v Bourges.

Když Kalvín přišel do Orleansu, byla tam již zuřivost pronásledování rozpoutána. V Bourges jen ruka kněžny Markéty de Berry, sestry krále Františka I., zadržovala krveprolití; ruka ta byla tak mocna, že ani sočení Sorbonny ani dekrety parlamentu nedovedly porušiti klidu a bezpečnosti tohoto místa útočištného, do něhož se rádi uchylovali učenci i studenti a jehož volnosti užívali i někteří kněží a mniši svobodnějších názorů.

Nejslavnější z těch, kteří z náboženských příčin se uchylovali do Bourges, byl Němec, rozhodný přívrženec reformy Lutherovy, Melchior Wolmar, Kalvínův učitel řečtiny, jako byl Cordier jeho mistrem v latině. Spolupráce jejich byla neočekávaně a na vždy přerušena úmrtím Kalvínova otce, jež jej přinutila k náhlému odchodu, ale přátelské styky potrvaly mezi nimi navždy.

JIZBA KALVÍNOVY MATKY A DNEŠNÍ „KALVÍNŮV DŮM“ V NOYONU.

6. První literární práce.

Úmrtí otcovo v květnu r. 1531 odvolalo Kalvína z Bourges do Noyonu, ale nezdrželo ho v rodišti na dlouho. Po několika nedělích je podruhé v Paříži.

K právnické praxi totiž neměl Kalvín náklonnosti. Jej víc vábilo tiché zaměstnání učencovo. Netoužil po bohatství ani po slávě, bojům a sporům se vyhýbal. Jest naprosto nesprávné pokládati Kalvína za bojovného, útočného. Neměl vyšší touhy než dojíti klidného místečka, které by mu poskytlo skromného zaopatření a dosti času k oblíbeným studiím. Tento jeho životní ideál neuskutečnil se nikdy. Proti své vůli byl Kalvín veden na místa a nutkán k úkolům, které nebyly věcí jeho vlastní volby.

Do Paříže se uchýlil přirozeně proto, že to bylo středisko učené práce. On pak toužil své vědomosti jednak doplniti, jednak uplatniti. Zdokonaloval se v řečtině u profesora Danèsa, který jej hlavně do Paříže táhl, a učil se hebrejsky pod Vatablem.

To byli „královští lektoři", jež r. 1530 ustanovil František I. nejprve po různých školách a z nichž později utvořil „královskou kollej" nebo „francouzskou kollej" „collège royal" a „collège de France". Tuto novotu neradi viděli doktoři sorbonnští. Zaváděláť nový, svobodnější způsob vyučování, víc oduševněný. Mimo to čtením bible v původních jazycích stali se lektoři brzy podezřelými z kacířství.

S těmito kruhy udržoval Kalvín vědecké a přátelské styky. Nebylo mu ještě třiadvacet let, když 4. dubna 1532 vydal první zralý plod svých klassických studií: výklad Senekova spisu o mírnosti. Takový odborný spis ovšem vyšel latinsky: „L. Annei Senecae . . . libri duo de clementia ad Neronem Caesarem Joannis Calvini noviodunaei commentariis illustrati". Na titulním listě tohoto spisu prvně četl učený svět polatinštěné jméno Calvinus. Je to jediný Kalvínův spis literárně kritický. Ale z tohoto jediného právem lze souditi, že na této dráze by se byl spisovatel domohl slávy; tak vyniká jeho prvotina zralostí

úsudku, svědčí o spisovatelově učenosti a prozrazuje obratnost a uhlazenost slohovou.

Někteří dějepisci hledali v tomto prvním spisu Kalvínově více, než do něho spisovatel sám vložil; spatřovali již ve volbě Senekova traktátu „o mírnosti“ narážku na současnost, na krutost a násilí náboženského pronásledování ve Francii, appel na srdce a svědomí královo, ve spisu samém pak kritiku tehdejších zlořádů v soudnictví, správě a celém veřejném životě.

V pravdě výklad Kalvínův, který obsahuje chvalozpěv snášenlivosti, svádí snadno k takové myšlence. Ale přec as jest se nám spokojiti prostým poznáním, že Kalvín při svém prvním díle neměl úmyslů tendenčních. Nebylo v jeho povaze mluviti v narážkách a oklikami. Že ve vysvětlivkách příležitě místně uplatnil své názory o zásadních některých otázkách nejen filosofických, nýbrž i mravních a náboženských, kdo by se divil?

Měli bychom litovati, že Kalvín nesetrval na této tak slibně začaté dráze? Nesešel s ní svévolně. Byl nevyhnutelně přiveden a postaven před úkoly nové, neméně důležité, ano životnější. Což není životnější vnořiti se činně do současných problémů, jež hýbají všemi nejlepšími duchy, odpovídati na věčné otázky svědomí a lidské duše, než učenecky klidně rozebírati zlomky mrtvých filosofů a básníků?

Čím byl rozhodně uveden na dráhu theologicko-náboženskou, s níž nikdy více nesešel, nevíme. Stojíme zase před nevyplněnou a bez pochyby nevyplnitelnou mezerou v jeho životopisu. V květnu 1532 byl v Paříži; pak víme, že v říjnu r. 1533 je v Paříži zas; ale skoro půl druhého roku mezi tím nemáme o něm určité zprávy, ani o jeho pobytu, ani o činnosti. Zdá se, že se v té době ještě jednou odebral na čas do Orleansu, aby tam dokončil svůj doktorát.

Jednotlivostí neznáme, ale celkový výtěžek těchto měsíců je patrný; sotva se na podzim r. 1533 objevil v Paříži, hned dal o sobě věděti způsobem, o jehož dosahu nemohlo býti pochybností.

Prvního listopadu 1533 měl jeho přítel Mikuláš Cop před celou universitou slavnostní řeč, jak byla každoročně od rektora obvyklá. Slavnostní řeč byla založena na Kristovu blahoslavenství, jímž velebí chudé duchem, a jednala o „filosofii křesťanské". Obsah a celý způsob a duch této Copovy přednášky je již evangelický a protestantský; hlásá spasení z milosti boží, zdarma, bez záslužnosti skutků, mluví (po kalvínsku) o jistotě spasení a na tomto podkladě vybízí k jednotě všech křesťanů.

Takovým tónem nemluvilo se do té doby nihdy na těchto místech a před takovým obecenstvem. Řeč vzbudila nebývalý rozruch. Všeobecně se pokládá za veřejné prohlášení, za manifest protestantismu.

Hned se hádalo, že vlastním autorem této řeči není rektor Cop, nýbrž jeho důvěrník Jan Kalvín. Tehdy nemohl sice nikdo dokázati toto tvrzení, ale dnes víme s určitostí, že se veřejné mínění nemýlilo; Cop požádal svého přítele Kalvína, aby mu sepsal slavnostní přednášku.

Podruhé byl první listopad východiskem, od něhož se počítá narození reformace: před šestnácti lety ve Wittenberku, 1533 v Paříži.

Oba odpykali svůj smělý čin. Cop byl denuncován, Sorbonna žalovala jej z kacířství; byl volán k zodpovědnosti před parlament a poněvadž věděl, čeho může čekat, uprchl do Basileje.

I Kalvín odešel s horké půdy pařížské, nejprve do Noyonu, pak na jiná místa. Vůbec nedochází klidu skoro po dvě léta. Na chvilku snad. Na příklad u přítele Ludvíka du Tillet, faráře a kanovníka v Claix. Společnost osvícených kněží, přítelova rozsáhlá bibliothéka, tiché ústraní — to bylo ovzduší nabádavé a příznivé vědeckému i zbožnému hloubání. Svému hostiteli se odvděčoval tím, že jej učil řecky a psal pro jeho duchovenstvo formuláře kázání.

Pro sebe pojal tam v Angoulêmě plán příštího svého nejobsažnějšího díla, Instituce, v níž chtěl souvisle, soustavně a úplně shrnouti křesťanské učení čerpané hlavně z Nového Zákona.

Rozvrh svůj ovšem nemohl provésti. K tomu neměl dosti dlouhého klidu. V dubnu r. 1534 již je v Neracu

navštívit Lefèvrea, který právě revidoval svůj překlad bible v útulku pro kacíře bezpečném pod záštitou královy sestry Markéty, provdané za pána z Neracu, Jindřicha d'Abret. Tato Markéta v sobě spojovala protestanské myšlenky s katolickou formou zbožnosti a života. Jejím podnětem byla v Neracu zavedena zvláštní mše s obřady a formami sice katolickými, ale při tom s přijímáním pod obojí způsobou chleba a vína pro kněze i lid, beze zmínky o svatých.

V této neklidné době dovršil se Kalvínův dvacátý čtvrtý rok, přiblížil se kanonický věk, kdy se musil rozhodnouti, chce-li býti knězem.

Knězem Kalvín se státi nechtěl. Rozhodnutí jeho v tomto směru bylo jistě již dávno ustáleno. Důchody, které měl z církevních praebend, také ho k tomu nikterak nezavazovaly, poněvadž to byla operace čistě finanční. 4. května 1534 vzdal se v Noyonu svých důchodů. Formálně tím strhal všecky pásky, které jej až do té doby poutaly k církevnímu útvaru. I vnitřně se osvobodil, ovšem ne aby se odloučil od toho, co církvi dávalo právo na existenci, nýbrž naopak, aby se cele oddal práci, ve které spatřoval životní otázku ne svou jen, ale křesťanstva vůbec.

Takové osvobození od církve ovšem nebylo tehdy bez nebezpečenství. Církev měla moc a užívala jí i pomoci státu proti všem, kteří se vymaňovali z jejího područí.

Kalvín potřeboval klidu k své životní práci literární, jejíž nejen plán, ale i značnou část měl hotovou. Rozhodl se tedy společně s Du Tilletem, kterého zas navštívil v Angoulêmě, dobrovolně vyhostiti z vlasti, kde nebylo naděje, že by v dohledné době mohli žíti a působiti podle svého přesvědčení. Král František nebyl nesmiřitelný, ale nerozhodný a rozmarný. Pokud se řídil radami své sestry Markéty, choval se snášelivě i ke kacířům; ale stejně snadno podléhal protichůdnému vlivu své matky Louisy Savojské a skrze svou ženu, snachu Kateřiny Medicejské, též nátlaku papežovu a dával se takto pohnouti ku pronásledování.

Odchod z vlasti nebyl náhlým útěkem. Z Angoulêmu vedla oba přátele cesta přes Poitiers, sídlo university a nad

to středisko pravověrné církevní zbožnosti i církevní pověry, město kněžské a učené při tom, do jehož bohaté knihovny proudily řady učenců domácích i cizích, Athény toho koutu Francie (Poitou). Přes moc a bdělost církve byla se ustavila i zde církvička reformované zbožnosti před Kalvínem. Kalvín se ovšem rád účastnil jejích schůzek napřed kdes v zahradě a pak za městem v jeskyni, kázal jim, ano zde as poprvé též posluhoval večeří Páně po novém, vlastně původním způsobu evangelickém.

Ani obtíže a neklid cesty ho nezdržely od spisovatelské činnosti. Chvilky v Orleansu užil, aby napsal r. 1535 traktát, jímž dokazuje, že duše po smrti žije.*)

V Paříži se zdrželi vystěhovalci jen velmi na krátko. Srážka nového světa se starým se přiostřovala s obou stran. Pařížští vůdcové evangelického hnutí chtěli dáti do rukou lidu souhrn nového učení a opatřili k tomu cíli ze Švýcar, z Neuchâtelu, drobné knížky a návěští („placards“ = plakáty), stručné a pádné věty jednak o zlořádech církve středověké, především o bludech mešních, jednak kladné poučení o zásadách reformy. Tyto plakáty, za jejichž původce byl mylně pokládán prudký Farel — napsal je neuchâtelský farář Marcourt — rozletěly se snad rychleji než Lutherovy these se dveří wittenberského kostela po Paříži, Orleansu a pronikly až do královských komnat, tehdy v Amboise. Vznítily na jedné straně nadšení a byly výborně účinným agitačním nástrojem, ale na druhé straně vzbudily výbuch fanatického odporu, jehož první obětí byl Bartoloměj Milon, upálený 13. listopadu 1534, první z nepřehledné řady nových mučenníků.

Kalvína a Tilleta násilí nezastihlo. Došli zatím na hranice Lotrinska a odebrali se přes Štrasburk r. 1535 do švýcarského města Basileje.

Tak vstoupil Kalvín po prvé na půdu švýcarskou, která se měla státi světovou štěpnicí jeho nových, svérázně reformovaných snah. Rok, kdy se to stalo, je pro

*) Vivere apud Christum, non dormire animos sanctos, qui in fide Christi decedunt, assertio“. Později přezván traktát „Psychopannychia“.

protestantský typ kalvínský a pro světový boj protireformační rozhraním; jeť to na jedné straně rok první reformované bohoslužby v kalvínském Římě, v Ženevě, na druhé pak rok založení řádu jesuitského.

Basilej, jeviště posledního ze středověkých reformních církevních koncilů, které chtěly opraviti církev, ale při tom se jí nedotknouti a především ne opraviti sebe, měla skvělou minulost a přítomnost, církevní, kulturní a vědeckou, společenskou, hospodářskou. Budoucnost její připravovala se teď neméně jasně. Ukázalo se, že reformu církve nezmůže ani papežství, ani císařství, ani církevní věda. Nastávala doba pravé důsledné reformace.

V Basileji působili theologové Capito a Oekolampad, otec synodalismu, který zreformoval mešní liturgii a jemuž evangelium přineslo do srdce „dosti světla“, právník a mecenáš Amerbach, humanista Erasmus, tiskař Froben a malíř Holbein; tam disputoval a přednášel již r. 1524 Farel, jehož činnost byla sice násilně zastavena, ale beze stop nezůstala. Odtud vyšel r. 1516 Erasmův řecký Nový Zákon, a teď zde měl býti vytýčen základní, nosný pilíř nové theologie, obnovené zbožnosti a zreformované církve, Kalvínova Instituce.

7. Hlavní spis.

Skryt pseudonymem Lucanius bydlil Kalvín v Basileji u Kateřiny Kleinové, zdokonaloval se v hebrejštině, stýkal se se vším, co bylo v městě a v zemi prodchnuto duchem opravným, poznal Vireta a Bullingera, napsal latinskou a francouzskou předmluvu k Olivetanovu národnímu vydání bible na počátku roku 1535 a dokončil i vydal svou „Christianae religionis Institutio“ — Učení náboženství křesťanského.*)

V březnu r. 1536 byl dokončen tisk tohoto díla. Patnáct měsíců nepřetržité práce věnoval Kalvín ještě v Basileji na tento spis, který nejen byl programem reformace,

*) Viz dodatky.

ale zůstal jejím nejzralejším plodem po stránce theologické systematiky, biblické exegese, praktické zbožnosti i zřízení církve.

Jako předmluvu ke spisu vlastnímu předeslal Kalvín otevřený list ke králi Františkovi I., datovaný 23. srpna 1535, napsaný pod dojmem současných církevních a politických událostí ve Francii. František I. totiž usiloval vší mocí vyhubiti kacířství ve své říši, ale z politických důvodů se ucházel o podporu protestantů v sousedním Německu proti císaři Karlu V. Aby před říšskými stavy omluvil své kroky ve vlasti, pokusil se vylíčiti pronásledované mučenníky jako trestuhodné politické revolucionáře, neklidné, nebezpečné živly, rušitele veřejného pořádku, vedené duchem lži, po způsobu Münzerovských Anabaptistů. List takového obsahu poslal František německým stavům 1. února 1535. Kalvín věda, že soustavný výklad jeho nauky bude čten mezi učenci a vzdělanci, mezi zbožnými a mocnými v celé Evropě, užil té příležitosti a předeslal před ním otevřený list králi nejkřesťanstějšímu, aby v jeho mysli rozptýlil předsudky a u jiných vyvrátil lži a bludy o kacířích, vědomé i mimovolné.

Výbornou a výmluvnou apologií snah reformačních je ovšem celý spis, ale brání a hájí nepřímo, kladným, věcným výkladem zásad, na nichž stojí reformace, prostředků, jichž užívá, a cílů vznešených a svrchovaně dobrých, k nimž se nese.

Úvodní list měl býti obranou přímou, obranou nejen před králem, ale mimo něho u kněžstva francouzského, ano u celého učeného světa, u všech lidí dobré vůle. Je to dílo, které náleží mezi nejslavnější, nejskvělejší stránky, napsané Kalvínovým pérem.

Účinkovala na krále tato plamenná, dojemná obrana?

Ani není jisto, zda-li ji četl, zda-li byl schopen čísti ji v latinském originále! Ke králům zřídka pronikne hlas poddaného sebe pronikavější, málokdy k sluchu a do srdce snad nikdy. Kalvínův hlas nebyl však vysílán výlučně jen k francouzskému trůnu; právě tak, snad i víc zněl k tribuně soudného čtenářstva vůbec, ač krále oslovuje přímo a stále. Před veřejností pak se neminul s účinkem.

Nemluví za sebe jen — tak začíná — ale za bratří, kteří jsou odsuzováni bez slyšení. Soudcové sic upokojují své svědomí tvrdíce, že nevydají smrti nikoho, leč by byl napřed usvědčen z učení, které se prohlašuje za trestuhodné. Ale jakým právem? Brání se žalovaným, hájiti se. Nechť sám král slyší jejich při a rozhodne, zda-li jest právem naprosto jistou pravdu boží stíhati výtkou nevědomosti a bludu. Jde o zachování boží slávy, o čest božské pravdy, o království Kristovo. Nezasluhuje to, aby král naklonil sluch i srdce? Vždyť „tato myšlenka činí pravého krále: uznává-li se za pravého služebníka božího ve správě jeho království; a naopak: kdo nekraluje za tím účelem, aby sloužil boží slávě, ten není králem, ale lupičem."

„Ať tě neodráží nízkost našeho zavržení. My sami uznáváme, jak jsme chudí a opovržení: před Bohem bídní hříšníci, před lidmi pohrdaní a ponížení, ano, chceš-li, jako smeť a špína světa nebo cokoli ještě horšího lze jmenovati. Nic nám nezbývá, čím bychom se honosili před Bohem leč jeho milosrdenství, jímž bez své zásluhy jsme spaseni, ani před lidmi, leč naše mdloba, totiž, co všichni pokládají za velikou hanbu."

„Ale přes to naše učení musí ostáti, povzneseno a nepřevýšeno, nade všecku moc a slávu světskou. Neboť není naše, nýbrž Boha živého a jeho Krista, jejž otec učinil králem, aby panoval od moře k moři až do končin země, a to tak panoval, že bíti bude zemi prutem úst svých a roztříští ji celou svou silou a slávou jako nádobu hliněnou, jakož předpověděli proroci o vznešenosti jeho království, že zdrtí říše tvrdé jako železo a měď a skvělé jako zlato a stříbro."

Kalvínovi jde o pravdu boží. Nedovolává se svobody a snášelivosti pro odchylný nějaký názor. Prostě jest přesvědčen, že reformace není kacířství.

Vytýkají ovšem reformovaným, že jejich učení je nové. Ale takoví „činí velikou urážku Bohu, jehož svaté slovo nezasluhuje výtky novoty. . . . Kdo ví, že staré je kázání Pavlovo, že Ježíš Kristus umřel za hříchy naše a vstal z mrtvých pro ospravedlnění naše, ten mezi námi nenajde nic nového. Jestliže to bylo dlouho skryto a ne-

známo, to je vina lidské hříšnosti. Teď, když nám bylo dobrotou boží vráceno, mělo by aspoň býti přijato ve své dávné vážnosti“.

Jiní odpírají novému učení, protože prý je „pochybné a nejisté.“ Nejisté? Pochybné? Jak se mohou posmívati a mluviti o nejistotě, když mnozí neváhají krví a životem zpečetiti jeho hodnotu! Namítáte, že nemůžeme prokázati pravost svého učení zázraky? „Vždyť my nepodvrhujeme nové evangelium, nýbrž držíme se toho, které potvrzují všecky zázraky Kristovy a jeho učedníků“.

Ani před autoritou církevních Otců nemusíme se skrývati. To jsou ovšem lidé omylům podrobení, ale chcete-li, což nejsou sami otcové svědky evangelia a nemluví často jako stranníci reformace? Jeden pochybuje o závaznosti postu, jiný odsuzuje mnišskou nečinnost, jiný zavrhuje obrazy Krista a svatých v kostelích, dalšímu stačí pochovati mrtvého a dál se o něho nestarati, ještě jiný nezná přítomnosti skutečného těla Kristova v chlebě večeře Páně, jeden neuznává kněžského celibátu, mnozí radí poslouchati jedině Krista a jeho slova — co chcete dokázati autoritou Otců?

Soudíte nás — tu oslovuje Kalvín směle krále samého a jeho úřady —, že podněcujeme zmatky a bouře nejednotu. — Jak jinak se projevovala pravda vždycky, když byla potlačována po dlouhou dobu? Tím se právě liší ode lži, která se vluzuje úkradkem. Sám Ježíš byl popraven jako buřič, na apoštoly žalovali, že způsobují nepokoje. Měli mlčeti? Kristus je pro mnohé kamenem urážky!

„Vracím se k Vám, Sire! Vyložil jsem Vám, králi nejvznešenější, obšírně jedovatou nespravedlnost našich utrhačů, abyste jim nevěřil . . . Nepíšu obranu, chci jen obměkčiti Vaše srdce, abyste vyslyšel naši při. Vaše srdce je nyní od nás odvráceno, odcizeno, ano zaujato proti nám, ale přece doufám, že znova získáme Vaši milost . . . přečtete-li toto naše vyznání, jež jest naší obranou před Vaším Veličenstvím. Jestliže však utrhání zlovolných nepřátel tak zatvrdilo Vaše uši, že odepřete slyšeti obžalované, budou-li dále bez Vašeho zakročení zuřiti žalářem, bitím, pálením, my jako ovce k zabití oddané budeme

dohnáni k nejhoršímu, ale tak, že v trpělivosti budeme vládnouti dušemi svými a očekávati silné ruky Páně, která se jistě ukáže v čas a zjeví se ozbrojená, aby vysvobodila nešťastné z jejich potření a potrestala násilníky. Pán, král králů, račiž ustaviti Váš trůn v spravedlnosti a stolec Váš v pravosti, nejmocnější a nejslavnější králi!"

*

Není divu, že slova této formy a váhy obrátila na Kalvína oči všech. Rázem se stal hlavou reformního hnutí. S králem mluvě, sám stává se králem, vlivnějším a spravedlivějším, přese všecku svou vrozenou bojácnost a povahovou skromnost, přes své mládí.

* * *

Po předmluvě a věnování jde vlastní dílo, méně skvělé ve formě, důkladnější obsahem. Začato as dávno dříve, vydáno bylo teď začátkem r. 1536, když uzrálo samo a nalezlo též dobu příhodnou i půdu připravenou.

Někteří badatelé soudí, že latinské vydání Instituce z r. 1536 nebylo první, nýbrž že předcházelo již jedno vydání, francouzské, že snad vůbec byla Instituce napsána původně francouzsky.

Je možné, že při prvním plánu díla v době klidu v Angoulêmě měl Kalvín úmysl psáti pro své vzdělané krajany, tedy francouzsky. Ale brzy se změnil i ráz díla a tím i jazyk; bylo třeba psáti pro širší čtenářstvo, též cizí. Tu pak nebylo možné užíti jiného jazyka než latinského.

Domněnka, že první vydání bylo napsáno a vytištěno francouzsky, o rok dříve, zakládá se na mylné zprávě v prvním vydání Bezova životopisu Kalvínova, kde se mluví o roku 1535. Ano, Instituce byla bezpochyby hotova v srpnu 1535, jako je datována dedikace; ale knižní trh měl již tehdy svá období přílivu a odlivu, a vytištění bylo patrně z obchodní prozíravosti tiskaře Plattera odloženo na jaro. V dalších vydáních Beza sám vynechal zmínku o (francouzské) Instituci z r. 1535.

Instituce byla tedy beze vší pochyby napsána latinsky.

Bylo to dílo zralé, promyšlené, cenné. Ale spisovatel sám ve své skromnosti a sebekritice je pokládal jen za jakýsi první náčrt. Pracoval o něm dál, rozšiřoval, opravoval po stránce obsahové i formální. Věcně ovšem, co se týče učení a přesvědčení, byl pětadvacetiletý Kalvín, když Instituci propracovával, ucelen, hotov, vyjasněn tak, že ve všech proměnách dalších vydání, jak latinských tak francouzských, podstata zůstává nedotčena. Vždyť autor v hrdé skromnosti soudí, že kniha je víc dílem božím než jeho vlastním.

Druhé latinské vydání následovalo r. 1539; je rozšířeno samým Kalvínem tak, aby podle jeho vlastních slov dílo „víc odpovídalo názvu", neboť v mysli spisovatelově původní účel všeobecného zásadního výkladu evangelické nauky nabýval časem určitějšího rázu a kniha měla býti především jaksi přípravou a učebnicí pro theologické studenty, měla jim býti branou k Písmu.

Z tohoto rozšířeného vydání sám autor pořídil překlad do francouzštiny a vytiskl r. 1541, aby „z něho měl užitek náš národ francouzský" ; bez přeceňování jest si Kalvín jist, že Instituce „může býti jakoby klíčem a úvodem, aby všem dítkám božím umožnila přístup ke správnému a bezprostřednímu porozumění Písem svatých".

Pak vypravil definitivní vydání latinské r. 1559, a to ještě po francouzsku rozšířil a doplnil tak, že prý je skoro novou knihou. Toto poslední, rukou Kalvínovou pořízené francouzské vydáni Instituce z r. 1560 pokládá se za konečné uskutečnění spisovatelovy myšlenky ve věci i v provedení; jeho se také obecně užívá. Pouze první část však jest upravena samým Kalvínem. O ostatku pracovali též jiní. —

Rozdíl mezi vydáním prvotním a posledním vysvitne z rozdělení a nadpisů kapitol. Vydání z r. 1536 má 6 kapitol: I. o zákonu, II. o víře. III. o modlitbě, IV. o svátostech, V. o nepravých svátostech, VI. o křesťanské svobodě. Vydání z r. 1560 jest rozvrženo na čtyři knihy a má v celku 80 kapitol. Obsah knih a postup díla naznačují názvy knih: I. o Bohu stvořiteli a svrchovaném vládci světa; II. o Bohu, pokud se zjevil jako Vykupitel

v Ježíši Kristu; III. o způsobu, jak se státi účastným milosti Jezukristovy; IV. o zevnějších prostředcích, jichž užívá Bůh, aby nás přivedl k Ježíši Kristu.

Vedle slavných kommentářů k biblickým knihám jest Instituce Kalvínovým nejvýznamnějším dílem. Jako soustava učení vědecky založená a provedená pak nemá sobě rovné v reformační literatuře.

Obsah spisu neuvádíme na tomto místě. Užijeme ho později za podklad celkového vylíčení a kritiky Kalvínovy theologie.

8. Cesta do Italie.

Kalvín snad ani nevyčkal, až jeho Instituce byla dotištěna. Na začátku roku 1536 se odebral do severní Italie ke dvoru vévodskému ve Ferraře, kde manželka panujícího vévody Herkula II., Renáta Francouzská, dcera krále Ludvíka XII. a Anny Bretagneské, poskytovala útulku cizincům, jmenovitě svým krajanům stíhaným pro podezření z kacířství. Rodiště mučenníka pro evangelium, Jeronyma Savonaroly, otvíralo ne ze snášenlivosti domácích vévodů neb obyvatelů, nýbrž zásluhou cizí kněžny hostinné brány evangelickým psancům. Přílivem cizinců pak, a to na dvoře vévodském i mezi professory a studenty na universitě, utužoval se volnější duch všude.

Kalvín cestoval na zapřenou, pode jménem často přijímaným, Charles d'Espeville, s dobrovolným druhem svého vyhnanství, Ludvíkem du Tillet. Jaká byla příčina nebo jaký účel jeho cesty, není jasné. Neví se také, jak dlouho pobyl ve Ferraře. Zdá se, že ne mnoho přes dva měsíce.

Ani součastníci a dobře zpravení přátelé Kalvínovi neuvádějí nic určitého. Patrně nebylo přesných zpráv, nebo celá cesta neměla veliké důležitosti. Právě proto zmocnila se této mezery v životopisu Kalvínově fantasie a legenda doplňuje historii zvěstmi o událostech nezaručených sic, ale odpovídajících náladě současnosti.

Legenda líčí, jak Kalvín šel do Italie s úmyslem vnésti reformační hnutí do samé říše papežské, jak hned cestou

kázal evangelium a jak se odvážil až k samým stupňům papežského trůnu. Aby příběh byl zajímavější a romantičtější, upadá do rukou inkvisice, ale skoro již na prahu žaláře, cestou z Ferrary do Bologně, jest vysvobozen brannou rukou zakuklených přátel, kterých ani sám nezná.

Vznik této legendy není jasný, ale není také nepochopitelný. Ctitelé velikého muže neradi nechávají v jeho životopisu mezer. Jim nestačí také, vlastně nehodí se do ideální podobizny jejich oblíbence rys tak prostý, střízlivý a málo obsažný, jaký má na tomto místě Kalvínova života první jeho biograf Beza, zpráva, že Kalvín chtěl „pozdravit Italii, ale jen z daleka". O Kalvínovi bylo sic nesnadno si představiti i ve fantasii dosti živé, že by byl ztrávil nějaký čas v panošském šatě nějakého junkera Georga v rytířské síni některého italského hradu, jako Luther na Wartburku, ale aspoň romantickou předehru k analogické episodě vybájili si u švýcarského reformátora též.

Bezova stručná zmínka, jistě hodnověrnější než legenda z r. 1749, obsažená v Muratoriho „Annali d'Italia", obrací v nic pověsti, jejichž zdrojem je pouhé přání, a znamená, že Kalvín neměl při své cestě úmyslů missijních a propagačních, že se nedostal dále než do Ferrary a že se snad ani hloub neodvážil.

Hlavního svého cíle nespustil spisovatel Instituce s očí ovšem ani na cestě. Všímá si všeho, co souviselo s církví a jejím úpadkem anebo reformou. Tak píše zrovna z Ferrary příteli Ducheminovi v listu břitký, trefný posudek římských ceremonií a zlořádů, jměnovitě odpustkův a mše. V jiném listu vytýká bývalému příteli Tilletovu i svému, ale nyní zrádcovi věci evangelické za cenu biskupství v Oloronu, teskně a ostře jeho nevěru.

Kalvína beze vší pochyby zajímala sama ferrarská protektorka přátel reformy, vévodkyně Renáta, žena duše jemné, ušlechtilé, hluboké. Náklonnost k novým náboženským proudům přinesla si již ze svého francouzského domova. A nebyla to jenom náklonnost tajná nebo theoretická, nýbrž hluboká, opravdová, vyplývající z přesvědčení o správnosti opravných myšlenek a z vnitřního souhlasu s hlubším náboženským životem.

Jiným poskytovala útulku, ale sama pro sebe nemohla zabezpečiti osobní volnosti v oboru svědomí, kde se každá nesvoboda nejtíže nese; její manželství s vévodou Herkulem II., synem Lukrecie Borgie, neúprosným nepřítelem reformy, ji nutilo zachovávati formy církevní pobožnosti a zdání pravověrnosti, ač v hloubi duše odpírala církvi jakoukoli poslušnost.

Manželství její totiž mělo politické pozadí; Herkules počítal před sňatkem s ní na podporu Francie. Politickou příčinu měl pak také rozvrat jejího ne právě šťastného svazku; manžel její pokládal později za výhodnější sblížiti se s císařem Karlem V., a v jeho duchu zahájil nemilosrdné pronásledování všech podezřelých.

Začátek tohoto obratu spadá zrovna před příchod Kalvínův. Vévoda zbavil svou choť násilně jejích důvěrných a stejně smýšlejících dvorních dam, aby ji osamotnil a zeslabil. Do té doby ovšem měla ještě tolik vlivu, že mohla svůj dvůr otevříti muži, který již bez sporu byl počítán veřejně mezi hlavy reformace.

Později však byla omezována stále hrozivěji.

To jsou události značně pozdější; pro úplnost uveme je stručně v této souvislosti. Sám papež se vměšoval do manželství, beztoho rozvráceného. Na jeho nátlak vévoda postoupil k otevřenému pronásledování reformovaných a důsledně neušetřil ani své choti. Pokoušel se obrátiti ji na katolickou pravověrnost důvěrníkem, jejž si vyžádal od francouzského krále. Jakou důležitost připisoval i papež i král tomuto podniku, patrno z toho, že tím důvěrníkem nebyl nikdo menší než hlava francouzské inkvisice Ory. Renáta byla odloučena od styku s důvěrnými přáteli a obě dcery jí byly vyrvány a dány do kláštera. Renáta nedovedla vzdorovati nátlaku; podrobila se zpovědi. Obrácení její bylo však zevnější a záleželo jenom ve vnějších věcech. V duši zůstala věrna evangeliu. Ochotně se podrobovala Kalvínovým výtkám a ještě raději přijímala jeho útěchu. Když pak r. 1559 Herkules zemřel, vrátila se do vlasti a usadila se v Montargisu. Její sídlo vdovské stalo se zas útočištěm pronásledovaných a střediskem

reformace. Teď mohla žíti dle náklonností svého srdce. Podle rad Kalvínových i činně zasahovala do organisace obnovené církve.

S Kalvínem zůstala v písemném spojení až do své smrti. Často se k němu obracívala. Byl jejím důvěrníkem a rádcem svědomí. Důvěry její dobyl patrně při této návštěvě. Vliv, jejž měl a podržel na tuto kněžnu královské krve, jest novou ukázkou působivosti a síly jeho ducha, jakou účinkoval neklamně a trvale na vysoké i prosté od studentských let, a důkazem, jaké nesmazatelné stopy zanechával, kamkoli jej osud zavál, třeba jenom na kratičko. Kalvín rostl již od nynějška ve zpovědníka značné části Evropy. Obraceli se k němu v otázkách církevní organisace, v záhadách víry a theologie, ve zmatcích a nerozhodnostech svědomí, a nezklamali se: Kalvín vracel srdečný zájem o prospěch reformy a duchovní pokrok jejích přívrženců, taktně, trefně, jemně i směle rozhodoval, radil, těšil, káral z nevyčerpatelných pokladů životní moudrosti, učeného odbornictví a nade vše živé víry.

9. **Ženeva před Kalvínem.**

Kalvín založil nejen světovou pověst města Ženevy svou refermou, nýbrž jest též po jiných stránkách zakladatelem jejího rozkvětu a významu. Kalvín rostl pro Ženevu, ale neméně Ženeva byla připravována pro Kalvína.

Začátkem 16. století to bylo město rozlohou nepatrné; mělo sotva patnáct tisíc obyvatel. Poloha jeho činila je však důležitým a žádoucím činitelem s hlediska politického a bodem významným vojensky i obchodně; ovládala Ženeva cesty, které spojují Švýcary, Francii a Italii. Tím získávala, ale neméně trpěla; z výhod své polohy těžila, ale byla též neustále Eridiným jablkem, předmětem sporů a jevištěm bojů mezi králi francouzskými, vlastními pány z domu Savojského a žárlivým sousedem bernským.

Pro přírodní krásy neměla Kalvínova současnost orgánu a pochopení. Na ty nestačí oči. Pro ně otevřel zrak teprve novější romantism. Pro dnešního pozorovatele jest

Ženeva jedním z nejkrásnějších míst. Leman a Rhone, u kterých nevidět, kde jezero končí a řeka se začíná, svou jižní smavou krásou a nevypočitatelnou proměnlivostí oživují mrtvou hmotu města starého, navršeného na mírném svahu, a nového rozhozeného níže po obou březích řeky a v celém západním zákoutí jezera. Díváš-li se od jezera k městu, vystupuje plasticky každý dům a štít až po mohutné, massivní, imposantní dvouvěží kathedrály svatého Petra na svěžím pozadí pohoří Saleveského; obrátíš-li se od města k jezeru, najednou ani nepojmeš, co se pohledu otvírá: modř vody, v dálce se ztrácející, pestré skvrny vesnic a měst v zeleni břehů, přecházejících na severu v předhoří Jury, na jihovýchodě pak svítivé kontury bílého ledového obra Mont Blancu.

Celé město, skládající se z návrší levého břehu, na kterém mimo kathedrálu stávala též radnice, a z předměstí Saint-Gervais na břehu pravém, bylo zabezpečeno hradbami proti nepřátelům. Ale boje mívalo častokrát uvnitř hradeb též, boje o svobodu, mezi občanstvem, biskupem a třetí mocností, vidomnátem. Pravým vládcem města byl biskup, ovšem od r. 1387 ne samovládným. Výsadními listy biskupa Adhémara Fabryho z toho roku obdrželi všichni jeho nástupcové dědičnou moc skutečných knížat se všemi vnějšími výhodami a vnitřními právy, od daní až po ražení peněz, ale na témž základě se budovaly jisté svobody občanstva, jeho právo soudnické a trestní, jeho moc výkonná. Zástupcem biskupů a vykonavatelem jejich moci byl vidomne, jeho náměstek, hrabě ženevský se sídlem na hradě uprostřed Rhonu. Vidomnát byl v té době dědičný v rodu hrabat, později knížat Savojských od r. 1290. Moc vidomnova byla vlastně pouze správní a bezpečnostní; ale nad to, co mu náleželo právem, usurpoval si nejednou skoro svrchovanou moc.

Kapitola již asi před půl stoletím byla oloupena o právo voliti biskupa. Papež Amedeus VIII., sám z rodu savojského, zmocnil se uprázdněného stolce biskupství ženevského, a od té doby obsazovali papežové stolec po pravidle mladšími členy rodu savojského — hodnými, nehodnými, mladičkými, neschopnými, — po dobrém, po

43.

Quod prioribus literis promiseram, secundat [illegible] nullam [illegible]
mus scribo. Pulchre quid, sed mihi fraudi esse non decet
quin [illegible] religione nos solveris. Nihil enim [illegible]
quibus in multis [illegible] sunt, modo sua sint. [illegible]
paucos dies addam quod quod nunc deest ~~[illegible]~~ sarciat.
Vale amice, et si [illegible] tibi res [illegible] suppeditat
rescribe. Lutetiae pridie Simonis. Tuus Calvinus.

KALVÍNŮV RUKOPIS.

zlém, právem, násilím, svatokupectvím — to přirozeně nerozhodovalo. Ženeva nebyla v církevní hlavě zdárnější než Noyon, spíše pokleslejší.*) A jako v hlavě, tak v celé církevní správě. Hierarchie — kapitola i všichni druzí kněží málo dbali o náboženství a mravnost; těm šlo o příjmy, hodnosti, pohodlný život. Nebylo řádu, nebylo kázně. Nesporným toho dokladem jsou úřední zprávy samé církevní vrchnosti z r. 1493.

K tomu nejhorší z biskupů, bastard Jan ze Savoie, „člověk surového srdce, který nedbal ani na svou čest ani na své svědomí", na začátku 16. věku sáhl i na občanskou samostatnost města přímou zradou; postoupil svá výsostná práva biskupská vévodovi ze Savoie a otevřel mu brány. Tak nehodní zástupcové zkaženého náboženství popudili proti sobě též všecko, co bylo proniknuto láskou k vlasti a svobodě.

Svobodu cenili ženevští vždycky vysoko. I teď povstali na její obranu. Proti „mamelukům", zrádcům vlasti a svobody, stáli vlastenci, „Eidgenossen" mající občanské souručenství s Frýburkem a Bernem.

Nastal boj, jehož první jednání rychle se skončilo porážkou překvapených patriotů; vévoda se zmocnil města, způsobil zatýkání, mučení, popravy. Popraven byl populární, odhodlaný vůdce lidu Filibert Berthelier. Druhý, „ženevský Nestor" Bezanson Hugues, jen útěkem zachránil pro vlast se životem svou rozšafnost a politickou obratnost. Přízeň a nepřízeň válečná se střídala jako vlny! Huguesovi se podařilo 1526 utvořiti allianci s Frýburkem a Bernem. Obě tato města, jmenovitě Bern, měla vlastní zájem o to, aby Ženevou nebyl nad slušnost posilněn vévodský soused, beztoho stále nebezpečný.

Toto souručenství s Bernem rozhodlo politickou i náboženskou budoucnost Ženevy. Vévodova moc byla roztříštěna válečnými zápletkami jinde. Biskupství i pod novým

*) Vnukovi Amedeovu Petrovi Savojskému bylo deset let, když se stal biskupem; zemřel nedoživ se kanonického věku. Jeho nástupci a bratrovi Janu Ludvíkovi přidala papežská bulla pět let, aby jeho dvanáct příliš nekřičelo. Bylo to zbytečné, poněvadž Filipovi z téhož rodu nevadilo jeho pouhých sedm let.

držitelem Petrem de la Baume, od něhož vlastenci se nadáli podpory, jehož rádcem byl s počátku Hugues, novou zradou podrylo na vždy půdu církvi vůbec. Jediným východiskem ze situace bylo osvobodit se od biskupa; a poněvadž katoličtí vlastenci dlouho se nemohli odhodlati, aby energicky postupovali proti zástupci církve, byť nehodnému, musili učiniti místo novým, protikatolickým. Reformace byla začátkem a zárukou neodvislosti. Za pomoci Bernu, již protestantského, a Frýburku byly r. 1530 na vždy zmařeny dobývačné plány vévodovy; zůstal s omezenou právomocí vidomnem. Biskupa se Ženeva zatím přece ještě nezbavila.

I tyto zmatky, ve kterých se dovršil politický i mravní rozvrat, byly přípravou na reformaci, negativní sic, jen bořivou, ale stejně nevyhnutelnou.

V nich však zároveň kladly se ponenáhlu též první positivní pilíře budoucí nádherné budovy zreformované církve. Věrolomnost římských biskupů vehnala ženevské občanstvo v politické spojenectví s Bernem již dosti dávno vědomě a rozhodně zwingliovsky protestantským. Reformační kazatelé z Němec a z Italie zacházeli do Ženevy. Bible, nedávno do národní řeči přeložená, nebyla tam neznáma. Kolem ní se tvořily kroužky zbožných, evangelický kvas působil.

Ale postupoval zvolna, a dlouho by bylo trvalo, než by jeho účinky byly z vnitřku přetvořily Ženevu, kdyby papežství samo nebylo uspíšilo rozhodnutí. Jak v Praze před stoletím a ve Wittenberku nedávno, tak i v Ženevě poslední kapkou, jíž přetekla číše až po okraj naplněná, bylo hlásání odpustků (papež Klemens VII. r. 1532). Proti nim vyvěšují a šíří přivrženci reformy plakáty zvěstující odpuštění hříchů pod jedinou podmínkou pokání a víry v Ježíše Krista.

V živém s počátku až krvavém sporu obou stran na podzim téhož roku přišel do Ženevy Vilém Farel.*) Pobytu a činnosti jeho tam bylo velice na krátko. Do Rhonu ho sice nehodili, jak chtěli kněží za jeho smělou řeč, kterou

*) O něm podrobnosti viz v dodatcích.

jim mluvil do očí a do duše ne jako žalovaný, nýbrž skoro jako jejich vrchní pastýř, ale z města hodně daleko jej vyvezli, aby jim kacířstvím nenakazil brzy také i ženy, když muži již kladli malý odpor. Než vynalézavost Farelova objevila cestičku do srdce nepřístupné Ženevy. Na veřejných místech po Ženevě hlásaly plakáty, že se muž nějaký nabízí za měsíc naučiti každého čísti a psáti francouzsky. Tak se uváděl do Ženevy návodem Farelovým Antonín Froment; spolu připadli na tento původní, nový způsob evangelické missie. Žáci se dostavili, ne mladí; Froment je vyučoval a také jim i dvakrát denně kázal, až mnohé, a to vlivné získal. Posluchačstvo v jeho jizbičce se shromažďující ještě rozmnožoval nějaký mnich Františkán z kláštera de Rive, Krištof Bocquet, až jej přinutili vystoupiti veřejně na náměstí Mollard. Vystoupil takto prvně a naposledy. Před zuřivostí kněžstva musil utéci z města. Ale stopy zůstaly. Ty ještě hloub vytiskl Petr Viret občasným povzbuzením a bernští přímluvami u městské rady. Jak přes vnější, až k fanatismu stupňovaný odpor lidu vliv nových myšlenek rostl, dokazuje dohoda smírně uzavřená mezi oběma stranami 30. března 1533, podle níž se oba tábory zavazují vystříhati se vzájemných urážek a nechati každého v jeho „svobodě a svědomí"; zakazuje se sice kritisovati svátosti, ale dodává se, že kazatelé nesmějí tvrditi věci, jichž nemohou dokázati z Písma.

Bible vítězí. Evangelíci nabývají půdy, tak že 10. dubna, o velikonocích r. 1533, Guerin Muète první vysluhoval večeři Páně pod obojí způsobou.

Na chvilku jen uvedli Frýburští, užívajíce zmatků svévolně vyvolaných kanovníkem Werlym, biskupa Petra de la Baume zpět. Marné byly jeho zákazy proti svobodnému kázání a hrozby pokutami a exkommunikací. Na straně vrátivšího se Fromenta stála tentokráte již sama městská rada (conseil), která dovolila svobodně mluviti o evangeliu, po domech i venku, ovšem ne ve formě „kázání", nýbrž jen „řečí" (discours). Kdo stanoví meze mezi obojím?

Rada sama nebyla protestantská. Naopak, čelila činnosti Fromentově, povolala dominikána Guye Furbityho, člověka útočného, který nezávadnou tehdy obhroublost a

drastičnost výrazu stupňoval na kazatelně až v neomalenost a proti evangelíkům vládl nevyčerpatelným slovníkem obvinění a nadávek, z nichž necudové, lotři a psi byly ještě poklonami.

Protestantism byl v jeho ústech náboženstvím „německým“; už tehdy „vlastenectví“ bylo palcátem na „kacíře“! Když jednou v kázání vyzýval „Němce“, aby se mu postavili, prohlásil Froment: „Sázím svůj život a podstoupím oheň, abych dokázal, že vše, co tento člověk pravil, je lež a slova antikristova!“ Nechybělo mnoho, a byla by si jeho smělost vyžádala opravdu jeho života. Byl vypověděn on i jeho pomocník Canus, a též Furbity byl omezen příkazem rady, aby kázal jen „podle evangelia“. Ani radě patrně nebyl jeho způsob dosti přiměřený evangeliu lásky a pravdy.

Horlivost Furbityho zapletla Ženevské v roztržku se spojenci z Bernu a Frýburku. Bernští vztahovali útoky proti „Němcům“ na sebe a žádali energicky zadostučinění. Katolický spojenec z Frýburku ovšem naléhal na zachování víry katolické. Ženeva musila volit. Spojení s Bernem bylo výhodnější. Městská rada nutila Furbityho k odvolání. Ale on — že je pařížský doktor a mnich, který nepodléhá jejich právomoci. Pak — že nikoho nejmenoval. V celé řadě disputací mezi ním a praedikanty změkl konečně a podvolil se, že veřejně s kazatelny učiní odvolání a odejde (začátkem r. 1534).

Bernští delegáti přivedli s sebou Vireta.*) Protestanté se nejen scházívali, nýbrž ustavili se i ve sbor; v něm 22. února 1535 Viret prvně vykonal křest „bez znamení kříže, bez oleje a slin“, po křtu pak evangelické oddavky a prosté pohřby.

I kostel již si brzy vymohli. Rada sice formálně ho nepoukázala, ale nebránila, když 1. března 1534 lid obsadil klášter de Rive a Farel veřejně kázal zástupu více než 4000hlavému prvně s veřejné kazatelny v chrámě.

Rok 1534 jest začátkem svobody a práva protestantismu v Ženevě. Strana jemu přející byla již tak silna, že

*) Podrobnosti o něm v dodatcích.

zřejmé násilí biskupa de la Baume nejen jí nepodlomilo, ale posílilo. Když nejvyšší církevní moc hnala katolíky do boje proti vlasti, probudili se i váhaví. Formálně uznávala rada ještě koncem r. 1534 autoritu biskupovu, evangelíků byla sotva třetina obyvatelstva, ale přibývalo jich, přecházeli k nim i kněží a mniši, byli voleni za syndiky, nabývali moci.

Zákeřný útok jedem, nastrojený služkou Antonií Vaxovou na život kazatelů Vireta, Fromenta a Farela, se nezdařil. K vyhlášené disputaci v květnu r. 1535 musili si protestanté sami sháněti opponenty, dobrovolně se nikdo nepostavil. To znamenalo již vnitřní vítězství protestantismu. Uplatňoval se, zmocňoval se bez násilí postupně chrámů, až i kathedrály.

Přes výzvy Farelovy rada váhala otevřeně prohlásiti obrat a skutečný stav věcí. Farelovi záleželo na mírném vývoji. Ale duše davu rozhodla jinak. V srpnu 1535 po bohoslužbě ve svatopetrské kathedrále ohnivější občané na podnět Amyho Perrina a Gallea, kteří několikrát se byli obrátili k radě, aby ostranila obrazy, strhli a rozbili sochy i obrazy a pohodili hostie. Druhého dne opakovalo se toto násilné obrazoborství v ostatních chrámech a klášteřích. Dosud viděl lid jen z daleka celou tu zbrojnici formální zbožnosti. Z blízka teď odhalil také všeliké podvody, pomůcky na výrobu umělých zázraků, nepravé ostatky. Škoda, že vítězný postup reformace v Ženevě byl na samém nadějném záčatku poskvrněn touto scénou násilí! I bez ní byl nezadržitelný.

„My jsme hotovi zpečetiti pravdu svého náboženství krví; ani nejukrutnější smrt nás neděsí, máme-li hájiti dobrou věc; chceme ji rádi podstoupiti, jestliže kněží dokáží, že je nepravda, co my tvrdíme, že se to příčí svatému Písmu“.

Toto Farelovo vyzvání zprostředkovala rada mnichům a kněžím, pobízejíc je k odpovědi. Ale jako v květnu, i teď kněží doznávají, že jsou lidé prostí, a převor kláštera lituje, že nemá ve sboru mužů učených. Mečem — vyčítá současník katolík — snad by bylo duchovenstvo dovedlo lépe mávat. Katolicism v Ženevě přiznal svou neschopnost.

Jen v důsledku toho zakázala rada 12. srpna až na další výnos sloužiti mši.

S tímto výsledkem dlouhých sporů bezpochyby souvisí, že se koncem r. 1535 objevuje prvně heslo ženevské v nynějším znění „Post tenebras lux“ (Po temnotě světlo. Job 17, 12.) Z jakých jiných důvodů byli by ženevští opustili dosavadní skromnější nápis: „Spero lucem“ (Očekávám světlo)? Vnější osudy jejich nebyly ještě nikterak jasné a světlé. Jen na vnitřní jas mohli mysliti při změně. Za to beze změny nechali na druhé straně svých mincí legendu: „Deus noster pugnat pro nobis“ (Bůh náš bojuje za nás). Plně potřebovali božské pomoci v bojích; hordy biskupské a vévodské ohrožovaly jejich okolí. Licoměrný protektorát francouzského krále Františka I. ovšem odmítli. Bernští jim sice pomáhali, tak že mohli zbořiti zámky nepřátelských šlechticů v sousedství a zasaditi ránu skutečně smrtelnou domu savojskému, o jehož území se rozdělili král a císař a Frýburk; ale za svou pomoc žádal Bern víc než spojenectví: chtěl po Savojských také kus dědictví, a to vidomnát a všecka časná práva biskupská. Ale tak draho nemohla Ženeva svou svobodu zaplatiti a — zaprodati. Ubránila ji. Dne 7. srpna 1536 uzavřela s Bernem smlouvu opravdu sousedskou a výhodnou; s Bernem zůstane v těsném přátelství a občanské vzájemnosti, neuzavře bez jeho souhlasu nového spojenectví s jiným, ale zdědí sama vrchnostenská práva biskupova, všecky důchody, vidomnát — to znamená: r. 1536 stává se Ženeva sama svou suverénní paní.

Tím se začíná nové moderní období ženevského života. Do něho vstoupila Ženeva již otevřeně protestanská. Neboť 21. května 1536 generální rada jednomyslně přijala reformaci, při čemž nelze pominouti beze zmínky, že téměř týmže dechem odhlasovala rada zřízení povinného a bezplatného školství.

Stojí za přečtení památný protokol: „. . . potom všeobecně rozhodnuto a zdvižením rukou usneseno a Bohu slíbeno a přísaháno, že všichni chceme žíti podle tohoto svatého zákona evangelického a božího slova, jak nám

jest zvěstováno, chtějíce zanechati všech mší a ostatních ceromonií i papežských nálezků, obrazů a model".

Reformace se svobodou byly založeny. Obojí však znamenalo práci, novostavbu, překonávání obtíží. Ty pak byly nemalé. Rozumí se, že přivrženci starých řádů nevymizeli. A nepřestali nejen soukromě si dávat sloužit mše, ale též tajně i zjevně brojit proti většině.

Poměr mezi novým státem a novou církví vyžadoval také složitého řešení. Stát totiž, obec zaujala místo a vykonávala právo církevní vrchnosti. Nová církev však přirozeně potřebovala jiné úpravy, musila mít volnosti víc. Sama uvnitř též byla beze zřízení.

Vše to ukládalo nesnadné úkoly. Na ty pak stačil právě Kalvín.

10. **Kalvín v Ženevě.**

Kalvína pro Ženevu získal Farel.

Cestou z Ferrary užil Kalvín dovolení k šestiměsíčnímu pobytu ve Francii, jejž kacířům umožňoval edikt de Coucy z r. 1535, a zašel do Paříže. Odtud se chtěl odebrati přímo do Štrasburku, ale pro nepokoje válečné byl nucen k zacházce přes Ženevu. Bylo to v červenci r. 1536. Nehodlal se zdržeti déle než jedinou noc. Spěchal, aby se mohl oddati svým studiím, k nimž jej vedla jeho povaha a náklonnost.

Ale málokdy určuje člověk svou životní dráhu svéprávně sám.

Přítomnost vynikající hlavy reformace, která směle zastávala pohrdanou a nebezpečnou věc před králem, třeba tak krátká, nemohla zůstati utajena. Zvěděl o ní Farel, právě několik dní před tím radou povolaný z Yverdonu, a jak již byl impulsivní, hned hotový s plánem i s prostředky k němu, Kalvína přímo přepadl, ne návrhem, ale zrovna rozkazem, aby zůstal v Ženevě a věnoval své schopnosti velikým a dalekosáhlým úkolům církve a obce právě obrozené. „Odepřeš-li se oddati zde s námi tomuto dílu

Páně, Bůh ti bude zlořečiti, neboť pak hledáš sám svých věcí více než Krista“.

Reformátorem se nikdo nestal z vlastní vůle. Spíš — jako proroci — břemenem cítil každý Bohem vložený úkol. Kalvín bezpečně tušil, že jeho od mládí chované tužby po klidném životě, zasvěceném vědě, jsou navždy rozptýleny. Ale zůstal, poněvadž zůstat musil z nutnosti vnitřní. Soukromé záležitosti v Basileji byly brzy uvedeny v pořádek. Koncem srpna r. 1536 zahájil Kalvín svou činnost v městě budoucí své slávy i utrpení výkladem epištol Pavlových při odpoledních schůzkách v kathedrále, které byly polo pobožnostmi, polo školou, jako „professor svatých Písem v církvi ženevské.“

Vstup jeho na jeviště budoucí mnohostranné a dalekosáhlé činnosti nebyl nikterak okázalý. Či měl Farel svůj tajný plán při tom, když se přičinil, aby „tento Francouz“ — jen tak se o něm děje první zmínka před radou ústy Farelovými — zahájil svou práci způsobem tak nenápadným?

Farel jistě ani nebyl schopen postranních cest. Ale určitý plán rozhodně měl. Vycítil, že jeho vlastní úkol missionářský jest proveden. Skončen byl výboj nových myšlenek, útok na město se podařil. Stavět, budovat, organisovat, pořádat — to nebyla věc Farelova; proto na své místo, s něhož skromně a hrdinsky ustupuje, staví schopnějšího, který jeho vlastní „drobné kapky“ nahraditi dovede „proudem nebeské vláhy“.

Ze Ženevy ovšem neodešel; ještě dlouho byl pokládán za prvního z evangelických kazatelů v městě. Ale vedle něho hned uplatňuje se Kalvín, nevtíravě sic, avšak neodolatelně. Hned v říjnu téhož roku účastní se oba společně ještě s Viretem vynikajícím způsobem veřejné disputace osmidenní, jíž bernští chtějí podepříti a rozhodnouti evangelickou věc v Lausannu. Z 337 kněží místních a kantonálních jen čtyři si troufali hájiti proti nim svou církev a víru, přes sto z nich hned potom přešlo k nové církvi, která opanovala ještě do konce roku město veskrz. I do Bernu byl vyslán Kalvín na synodu k dohodě o svornostní formuli wittenberské, doporučované Bucerem a Kapitonem.

Dohoda se nepodařila; formule byla synodálům ne dost určitá a rozhodná, příliš kompromisní. Neslyšen zanikl hlas jednoho doktora — má se za to, že to byl hlas Kalvínův — aby se švýcarští neodlučovali od ostatních církví reformačních.

Hlavní práce ovšem naléhala na Kalvína v Ženevě. Jméno Farelovo stálo sic v čele memoranda, jímž ženevští predikanti zprovodili k radě návrh na úpravu vnějšího i vnitřního zřízení církve, ale duch celého díla a větší, karakteristická část výrazu jsou Kalvínovy. „Články o správě církve“ (Articuli de regimine ecclesiae) jsou programem Kalvínova díla. Již 10. listopadu 1536 přijala je Velká rada v zásadě a odkázala je k podrobné úvaze Užší radě. 15. a 16. ledna r. 1537 byly definitivně odhlasovány.

Z „Artikulů“ poznáváme zásady, na kterých chtěl Kalvín vybudovati církev i praxi, jíž hodlal dospěti k cíli. Tyto články rozebírají čtyři vesměs praktické otázky. Nejobšírněji prvou, ústřední otázku večeře Páně, totiž ne dogmatickou — také spornou — otázku o významu této svátosti, nýbrž náboženskу a mravně praktickou její stránku: účast při sv. večeři a podmínky té účasti. Slavení památky Kristovy ve večeři Páně je Kalvínovi vyvrcholením bohoslužby. Přál by si, aby se v ní ztělesnila pobožnost každého pravidelného shromáždění po příkladu apoštolském. Jen obava před zevšedněním vedla ženevské kazatele k tomu, aby navrhli slavnost jen jednou za měsíc. (Rada prodloužila jejich myšlenkové pochody a odhlasovala ještě větší zevzácnění — čtyřikrát za rok).

Podstatu večeře Páně vystihuje memorandum zajímavě. Ženevští mají naprosto jiné starosti než spekulovati a příti se o podstatě a přepodstatnění živlů svátostních. Roztržka, která na překvapení vzešla z obmýšlené dohody mezi dvěma větvemi rodící se církve na kollokviu v Marburku, byla jim dobrou školou. Jim je večeře Páně znamením spojení údů Kristových s Kristem jakožto hlavou a znamením vzájemného spojení údů v jedno tělo v jednom duchu.

Pojem údů Ježíše Krista jest tu východiskem pro všecko další. Víra opravdová, vroucí, živá sjednocuje člověka s Ježíšem Kristem tak organicky, že se věřící stává živým jeho údem. Večeře Páně jest pro tyto opravdové údy a jen pro tyto údy. Kdo není živou částkou tohoto duchovního těla, pro toho není večeře Páně ničím. Neměl by se tedy vůbec účastniti toho, co opravdovým věřícím znamená všecko. Takové jest rušivé cizí těleso v duchovní jednotě. Má-li tak nejemné svědomí, že by se vtíral, kde není proň místa, musí býti zdržen, aby neposkvrňoval, neprofanoval jak svátost samu, tak i zbožnost opravdových věřících a jejich duchovní jednotu.

Takových lidí nejemného svědomí jest dost. Jest třeba ohraditi svátost a zameziti k ní přístup lidem pohoršlivého života. Kdo to má činit? Nebylo jiného úřadu než rada. Rada tedy vybere jisté osoby řádného života a dobré pověsti mezi všemi věřícími, které jsou osvědčeny a nedají se nepřávě obměkčiti, po všech čtvrtech městských, a ty budou dohlédati na život a chování všech. Shledají-li u někoho neřest trestuhodnou, oznámí vinníka duchovnímu. Duchovní jej napřed bratrsky napomene. Nestačí-li takováto výtka, dá mu druhou výstrahu spolu s pohrůžkou, že poklesek oznámí církvi. Zůstane-li i tato pohrůžka bezvýsledná, ohlásí jej veřejně ve shromáždění věřících. Tu se pozná, hodlá-li setrvati v zatvrzelosti svého srdce. Pak bude na čase jej exkommunikovati, to jest prohlásiti jej za vyloučeného z církve a odepříti mu účast při večeři Páně. V návštěvě chrámu se mu bránití nebude, naopak má choditi na kázání, aby se obměkčil k pokání a nápravě, jíž se mu otevře zpáteční cesta do společnosti věřících.

Hle — zásady pověstné kalvínské kázně! Snad všichni soudí, že Kalvín jest jejím původcem a Ženeva její kolébkou.

Pravda — kázeň a její vrcholný prostředek, exkommunikace, odloučení od večeře Páně a od církve, jsou podstatnými složkami Kalvínovy církevní praxe. Ale církevní kázeň byla před Kalvínem, byla mimo Ženevu též. V Basileji byla docházka do kostela povinná pod trestem exkommunikace od r. 1530. Curych nařizoval, že

„každý člověk jakéhokoliv stavu, muž nebo žena, pán anebo sluha má se aspoň každou neděli účastniti bohoslužby v určenou hodinu“. Církevní kázní bylo stiháno nejen opilství, ale i delší večerní popíjení, tance, hry v karty a kostky, klení, o cizoložství a jiných hrubých hříších ovšem ani nemluvě. I prostředky a výstřelky její, které našemu cítění jsou nesympatické, totiž vměšování se do soukromého života, provázely ji již tehdy.

Kázeň tedy není smyšlenka Kalvínova. Dítkem reformace ovšem jest, ač nelze-li mezi církevně kázeňské prostředky počítati též předreformační, katolickou církví nařizované a státem, obcí vymáhané pokuty za to, když někdo na př. jedl maso nebo vejce postní, a za jiné přestupky. Ovocem reformace jest kázeň aspoň tak pozměněná a novým duchem nesená, jak o tom výmluvně svědčí výnos rady bernské z roku 1528: Za to, že někdo jedl maso v den postní, platíval vinník pokutu desíti liber. Teď za to trestán nebude. Ale pokutu stejné výše zaplatí ten, kdo by byl přistižen opilý. Jiný názor, nový svět mravní jeví se v tomto mimovolnou ironií na nové poměry pozměněném starém církevním předpisu.

Kalvín v Ženevě a prostřednictvím tohoto svého působiště, jemuž vtiskl význačně svůj ráz, též jinde jen ustálil, rozšířil, důsledně provedl zásadu dříve a jinde již ujatou. Nové jest jeho rozšířené a neúprosné užívání prostředku vyloučení z církve. O tom nebylo shody ani mezi švýcarskými reformátory. Zwingli na příklad způsobil usnesení synody v Sv. Havle, že exkommunikace je nepřípustná. Zcela podobně soudil Bullinger. Ale Kalvínovi bylo toto právo, ano povinnost církve naprosto nepochybné. Ne z despotismu, úzkoprsosti nebo jiných snad osobních choutek, ani nesnášelivosti; jemu šlo o čistotu bohoslužeb, o čistotu církve, o čest boží, o vzpamatování a nápravu chybujících. Pro duchovní pak byla tato bdělost příkazem svědomí, poněvadž jejich úkolem není jen kázati, nýbrž osobně pečovati o blaho těch, za něž budou voláni k zodpovědnosti.

Zásadu kázně a její formu přejal tedy Kalvín jako dědictví minulosti a jako praxi přítomnosti bez váhání. Ale

proti běžnému názoru můžeme tvrditi, že on ji zduchovnil a zmírnil, jiným smyslem naplnil a nový cíl jí uložil.

Těsná, příliš těsná souvislost mezi církví a státem, vybíhající namnoze až skoro v nepřirozenou totožnost obou těchto různorodých útvarů, přivodila, že kázeň před Kalvínem a mimo jeho vliv prováděl stát, obec, a že kázeň měla důsledky nejen nábožensky církevní, ale i politické a občanské. Novým duchem byla ovšem prolomena hrůzyplná představa exkommunikace katolické, středověké, před níž se chvěli i králové. Nic takového nevyplývalo z kázně protestantské. Ale kde se octl vyloučený z církve, když přece církev a stát splývaly skoro úplně? Vyloučení z obecenství věřících osamotňovalo postiženého také ve společnosti občanské, tak že ve většině případů co mu zbývalo než vyhnanství dobrovolné? V kolika případech as bylo pokání upřímné, zvláště když byl stíhán ne poklesek mravní, nýbrž nedostatek nebo odchylná forma víry?

Ženevský návrh kázeňského řádu klade do rukou pánů z rady nejen možnost prováděti kázeň, ale též na srdce povinnost netrpěti odpor a zatvrzelost potrestaných. To nebylo v duchu Kalvínovu. Pro něho zásadně jest zasahování státu do těchto duchovních práv církve nepřípustné. Církev je soudcem a prostředky její jsou duchovní. Tímto požadavkem neodvislosti církve od státu předešel Kalvín svou současnost.

Podřízenější místo zaujímají v memorandu, jehož první část jsme dosud rozbírali, další tři požadavky, které vyžadovaly úpravy. Zpěv, zvláště zpěv žalmů, má se zreformovati tak, aby nebyl jen mechanickými tóny, nebo zevnějším uměním, nýbrž vřelou modlitbou. Náboženská výchova a vyučování dětí má se zdokonaliti a rozšířiti tak, aby již mládež znala základy svého náboženství a dovedla vydati počet ze své víry. Posléze manželství musí býti drženo v čistotě a přivedeno ke cti.

V návrzích na náboženské vyučování mládeže jest zmínka o „krátkém a snadném souhrnu křesťanské víry“, jejž si mají děti vštípiti do paměti a v určitých dobách zopakovati před duchovním, aby se poznala jejich individuelní schopnost a umožnil další pokrok ve známosti.

Tím je prohlášena praxe, kterou reformace vynesla na povrch a zavedla snad ve všech svých církvích. Katechismus a katechisace mládeže znamená veliký náboženský pokrok své doby.

Naší přítomnosti jest katechism namnoze souborem náboženského konservatismu, mechanismu a zpátečnictví, symbolem církevní neživotnosti. Hodnota věcí subjektivní i objektivní se dobami mění. Proti skutečné, hrozivé náboženské nevědomosti v lidu středověké církve znamenal katechismus a náboženské cvičení mládeže, na něm založené, novou epochu ve výchově k náboženské samostatnosti a uvědomělosti.

Již před stoletím litoval Gerson, že není malé vhodné učebnice pro děti, a vyzýval Sorbonnu, aby se o ni postarala. Nestalo se však nic. Přítel Lutherův Mathesius stýská si, že do svého 25. roku, dokud byl katolíkem, ani jedenkrát neslyšel s kazatelny o desateru, o modlitbě Páně, o křtu, že nespatřil psaného nebo tištěného výkladu podstatných křesťanských pravd pro mládež. Kmotři při křtu byli sice ve středověku zavazováni, aby naučili děti, k nimž vstupovali v duchovní rodičovství, aspoň Otče náš a vyznání víry. Ale víme, jak se plní křestní sliby. Nevědomost ve věcech víry byla zdrojem pověr, náboženského mechanismu a neposlední příčinou též mravního úpadku středověké církve.

Reformace postihla hned v počátcích tuto neblahou souvislost a starala se všude o odpomoc. Prvním katechismem pronikali k lepšímu poznání a k oblibě Valdenští a po nich Čeští Bratří. (Obrácený postup, t. j. závislost Valdenského katechismu na starším nějakém díle českém jest více než pochybná). Lutherův katechism byl hned nejen vzorem, ale i předlohou podobných knížek v samé katolické církvi.

V memorandu ohlášená „summa“ objevila se hned za měsíc, na začátku r. 1537: „Vyučování a vyznání víry, jehož se užívá v církvi ženevské.“. Je to dílo Kalvínovo. Když Kalvín psal tuto příručku, neměl sám mnoho zkušeností v praktickém vyučování na nejnižším stupni. Proto jest jeho katechism spíše souhrn a výtah Instituce, než učebnice přiměřená chápavosti dětských duší.

Jest to první francouzským jazykem psaný soustavný výklad Kalvínovy nauky. Probírá Desatero, Věřím v Boha, Otčenáš a svátosti. V dodatku mluví o úřadu duchovenském a o vrchnosti.

Mládež bylo lze vychovati v duchu i formě obnoveného náboženství. Ale jak dospělí? Měli a mohli býti beze všeho převedeni? Ovzduší každého náboženství vdechované od maličkosti zanechá snad vždycky trvalé, nesmazatelné stopy v duši, i tenkrát, když jednotlivec projde samostatným vývojem k jiným náboženským názorům. Tím patrněji tam, kde v massách nelze předpokládati svérázné osobní propracování.

Může obnovená církev bez kontroly převzíti všecko obyvatelstvo, i když jeho zastupitelstvo jednomyslně odhlasuje nový kultus? Katolická církev, které vyhoví fides implicita (víra utajená, slepá) a která se spokojí s odhodláním předem přijímati všecko, čemu církev učí, jmenovitě církev středověká, by nemusila míti takových rozpaků. Ale u zreformované církve, která se buduje na úplně jiném pojmu víry (víra není tu přijímání věroučných článků, nýbrž osobní důvěra), hned s počátku proráží protestantský individualism. Ovšem na samém vstupu sráží se s pojmem církve všeobecné, národní, s universalismem ve zvláštním smyslu. Obec odhlasovala přejíti ku protestantismu. Ale protestantism — ne jako církev, nýbrž jako náboženství — se neobrací k obci, k radě, nemá co činit přímo se společností celou, nýbrž s jednotlivci, s každým zvláště jakožto osobou samostatnou. Bylo mu přirozeně žádoucí, aby zabral všecko občanstvo bez rozdílu, ale nemohl to učiniti bez výběru a bez podmínek. Proto Artikule žádají, „aby všichni obyvatelé města učinili vyznání a vydali počet ze své víry, aby se poznalo, kteří souhlasí s evangeliem a kteří chtějí raději býti z království papežova než z království Kristova.“ Členové rady ať napřed dají příklad vlastním vyznáním.

Kalvinism tím prohlásil ústřední a vrcholnou zásadu, že církev podle jeho pojmu spočívá na individuelním, osobním vyznání víry.

Tuto skutečnost pokládám za důležitější a karakterističtější pro podstatu kalvinismu než cokoli jiného,

i než na příklad praxi kázně a podobné známky, které jsou rysy druhého, podřízeného rázu.

Obec ženevská odhlasovala jednomyslně i tento požadavek duchovenstva. Není to konečně nic nápadného, jen důsledek názoru, že náboženství, víra jest ústředním zjevem lidské duše, určujícím vše ostatní. Kontroluje-li stát mrav a život, jak by se mohl vyhnouti kontrole víry, která je kořenem mravů? „Není většího rozdílu, než který je u víře; proto jestliže ti, kteří se s námi srovnávají ve víře, již pro své neřesti mají býti vyloučeni, tím důvodněji nesmějí v církvi býti trpěni takoví, kteří jsou k nám v přímém odporu v náboženství".

Úvaha, zda-li jest kdo oprávněn pro rozdíl ve víře někoho osamotniti v obci a skutečně vypuditi z města, k němuž lne láskou a jest připoután zájmy, nevstoupila tehdejší době na mysl, jistě ne tehdejším ženevským kazatelům tak důrazně, aby si vynutila jinou praxi. Dnes soudíme a stojíme jinak. Odloučiti od církve — budiž; nepřijmouti do církve, leč na základě souhlasu s jejími zásadami — ano; vůbec vybudovati církev jenom z těch, kteří chtějí a vnitřně mohou býti jejími přesvědčenými údy — to není sice úmyslem všech dnešních protestantů, proti tomu se drží dosud zásada národních a zemských církví a má také své nejen historické, ale i věcné oprávnění, ale je to přec jen jeden z důsledků protestantského individualismu. Odříznouti však člověka nábožensky jinak, byť i protichůdně, stojícího od společnosti, vlasti, práva, od toho byl protestantism odveden přirozeným vývojem ze zárodku svobody svědomí.

První kroky kalvinismu nebyly ovšem řízeny hned tím, co je vrcholným stupněm vývoje staletého teprv od pozdější doby. Není divu. Nemohly být.

Ženevští predikanti navrhovali a rada přijala, aby „páni radové sami každý za sebe a v lůně rady napřed prohlásili své vyznání víry a pak aby vyzvali všecky občany, by se řídili jejich příkladem".

Výslovně se podotýká, že tento prostředek je nutný ne pro vždy, nýbrž pro začátek, pokud se ani nemůže věděti,

jakou víru kdo má, ale nevyhnutelný k řádnému začátku církve. Církev jednou takto pevně a určitě založená roste přirozeně. Tak se snoubí prvek individuální se sociálním, osobní se společenským.

Vyznání víry*), které bylo podkladem této kontroly, připisovalo se Farelovi, ale jest pravděpodobnější, že spisovatelem jeho jest zase Kalvín. Na tomto základě teď rada přijímá souhlas s officielním učením, její sekretář s kazatelny v kathedrále vyzývá ku přísežnému závazku a ty občany, kteří odpírají, prohlašuje za nelegitimní a trestá je vyhnanstvím.

Tak se splétá náboženství s politikou měrou naprosto nezdravou. V Ženevě — i v Bernu na příklad — není to tedy výstřednost a novota Kalvínova.

Nikoho nepřekvapí skutečnost, že provedení toho sic jednomyslného usnesení narazilo na odpor. Byloť samo o sobě nesnadnější, než se tušilo, již formálně, aby každý jednotlivec byl zasažen a přidržen. Nic se nedivíme, že rada v dubnu byla nucena obnoviti ono usnesení a vydati prováděcí nařízení; městští syndikové měli obejíti všecky domy a zavázati jejich obyvatele všecky bez rozdílu po desítičlenných skupinách. V červenci zostřuje rada výtky předákům oněch desítek. V říjnu ještě musí vyzývati jednotlivé „nonjuranty“ (nepřísahače). V listopadu konečně jí došla trpělivost; rozhodla, kdo nechce přísahati, ať odejde tam, kde může žíti podle libosti.

Ještě vážnější byly věcné obtíže. Proč nás donucují zavazovati se k víře, když přece každý z nás učinil slib již ve smlouvě křestní? — A konečně — jest vůbec mravně možno přísahati, že budu zachovávati celý zákon boží, když přece vím sám, a každý ví, že nikdo nezachová božího zákona plně? — Nikdo nesmí panovati nad naším svědomím! bylo řečeno v Radě zrovna večer před tím

---

*) Confession de la foi, laquelle tous bourgeois et habitants de Genève et subjects du pays doivent jurer de garder et tenir, extraite de l' Instruction, dont on use en l'Église de la dite ville“, „Vyznání víry, které všichni občané a obyvatelé Ženevy a poddaní kraje mají přísahou se zavázati držet a zachovávat, jako výtah z Návodu k vyučování, jehož se užívá v řečeném městě“.

dnem, kdy Farel prvně se zmínil o „onom Francouzi“ — Kalvínovi. — Proč právě my ženevští jsme vyvoleni, abychom se stali lidem božím ve zvláštním smyslu? — Neměl konečně pravdu ten, kdo se ohrazoval proti nucené účasti v bohoslužbě, tvrdě: „Chci žíti podle evangelia, ale nechci se podrobovati výkladu žádného člověka, nýbrž výkladu Ducha svatého skrze církev, ve kterou věřím“?

Takové průchody si zjednávala oprávněná touha po naprosté svobodě, stejně jako zásadní opposice i konečně zvůle. Opposice sílila a šířila se. Podle pravdy dlužno říci, že u mnohých byl požadovaný závazek čirou, ovšem vítanou záminkou k odporu pro jednotlivce i celou dřívější stranu politickou. V ní se sblížili tajní katolíci a z protestantů ti, kterým reformace byla osvobozením politickým napřed anebo výlučně a mocí k mravnímu obrození teprve v druhé řadě nebo vůbec ne. Dříve Eidgenossen — mamelukové, teď proti náboženským protestantům a mravním reformátorům — pozdější libertini.

Nesnáze beztoho hrozivé byly ještě stupňovány podezřením, které bylo na Kalvína a jeho přátele Farela a Vireta vrženo z řad vlastních spolupracovníků. Lausanneský hlavní farář Petr Caroli*) je stíhal výtkou arianismu. Výtky ty byly staršího data, v podnětu k nim u Caroliho pak spolupůsobily pohnutky osobní.

Kalvín s přáteli předložili lausanneskému synodu 1537 svou konfessi, velice pravověrnou, ale pro Caroli-ho prý „hubenou a prázdnou“, poněvadž neužívala výrazů „trojice“, „osoba“, „podstata“ atd. Toto vědomé opomíjení výrazů čistě dogmatických, odborných a nad to sporných, již ve Farelově „Sommaire“ bylo vlastní příčinou neb aspoň záminkou pro Caroliho.

Kalvín v tomto sporu stojí na stanovisku krásně povzneseném a volném. Chce ovšem Boha hledati v jeho Slovu, ale závaznost a původnost Athanasiana popírá; i o Nicaenu se vyslovuje velice svobodně; vůbec odmítá konfessi, i kdyby byla pověrečně setkána ze samých

*) Caroli — viz dodatky.

bliblických slov; skoro jako nějaký moderní theolog mluví o „jisté zkušenosti zbožnosti“.

Pravověrnost tří přátel byla uznána v Lausannu i v Bernu, ale i později nejednou musil se Kalvín hájiti proti vrženému podezření.

V Ženevě zatím odpor se stupňoval. I do generální rady pronikl. Koncem listopadu v její schůzi přednesla opposice celou řadu stížností proti omezování svobody. Generální rada neschválila postup rady užší.

To bylo předzvěstí obratu ve smýšlení. Odpor proti závazku na konfessi sic utichl na čisto. Poslední odpůrcové se podrobili 4. ledna 1538. Ženeva jako celek osvědčila svou pravověrnost. Ale za to vyrostla přímá vzpoura proti přísnosti evangelické kázně mravní. Táž schůze rady, která 4. ledna mohla konstatovati, že vyznání víry jest všeobecně přijato, usnesla, že večeře Páně nemá nikomu býti odpírána. Orthodoxie neznamená vždycky nevyhnutelně a sama sebou rigorosnost mravní.

Poněvadž pak i z venčí se strany bernského spojence byla posilována strana proti duchovenské přísnosti, v nových volbách, které se konávaly vždy začátkem února, zvítězila opposice a zvolila za všecky čtyři syndiky nepřátele reformátorů a užší radu podobně. Nová vláda se mstila na předácích bývalé většiny. Nad to chtěla teď ukázati svou moc nad správou církve. Formální právo k tomu měla; zastupovalať místo bývalého biskupa. Určovala tedy, kdy se má vysluhovati večeře Páně, dobu svátků, stanovila obřad křtu. Koho překvapí, když kazatelé protestují proti tomuto zasahování státu do vnitřních záležitostí církve? Všichni, a nade všecky Kalvín usiloval o neodvislost církve. Jen církev musí mít právo rozhodovat v otázkách právě řečených, spíše zevnějších; tím více musí církev žárlivě hájiti svého práva, určovati svémocně podmínky účasti při večeři Páně. Církev, která by se tohoto práva zřekla, není církev.

Kazatelé protestovali, a to cestou, která v tehdejší době byla veřejnou tribunou, s kazatelny. Svoboda slova s kazatelny byla totiž tehdy asi podobnou zárukou občanské volnosti, jako je pro nás svoboda tisku. — Zas nikoho

nepřivede v podiv, když se rada 11. března 1538 usnesla varovati kazatele, aby se nemíchali do politiky, nedemonstrovali, nýbrž kázali evangelium a žili v slovu božím — podle nařízení pánů bernských. K tomu je vyloučila ze svých zasedání, do nichž do té doby měli přístup, do nichž však od nynějška nepřijdou leč předvoláni k zodpovídání.

„Podle nařízení pánů bernských“. Bern totiž v září předcházejícího roku obnovil spojeneckou smlouvu se Ženevou, ale s úmysly ne zrovna nejupřímnějšími. Bernští posud nepřestali toužiti po nadvládě nad Ženevou a využívali jejích vnitřních obtíží, rozdmychovali je, vměšovali se do sporů obecních i církevních. Církevně klonili se k rázu lutherskému. První jejich farář, horlivý Zwingliovec Megander byl vyštván; rada bernská proti jeho vůli učinila změnu v jeho katechismu v částce o večeři Páně návodem Bucerovým ve smyslu lutherském. Měli určité ceremonielní zvláštnosti; slavili výroční svátky, vánoce, velikonoce, nanebevstoupení, svatodušní,*) užívali nekvašeného chleba při večeři Páně, měli zvláštní křtitelnice. Tyto své zvláštnosti chtěli vnutiti ženevským. Ženevští pak byli až příliš povolni, jednak aby se zalíbili mocným spojencům, jednak aby pokořili a zkrotili své duchovní; aniž se otázali svých duchovních, nařídili prostě 11. března 1538 přizpůsobiti se („konformita“) bernskému vzoru.

Kalvín nebyl fanatik ve věcech obřadů. V tomto požadavku by se nebyl stavěl nesmiřitelně. Ale tu šlo o víc než o chléb nekvašený a obřad, tu byl útok na neodvislost církve. Odhlasuje-li takové ustanovení všeobecná synoda, dobrá! Podmínky, které Bern diktoval před synodou lausanneskou (31. března), byly ponižující nejen pro ženevské kazatele, nýbrž pro celou ženevskou obec: ženevští faráři nesmějí přijít na synodu debatovat, nýbrž prostě se podrobit. Ale v Ženevě vedoucí kruhy ve své zaujatosti proti Kalvínovi měly otupený smysl pro čest a svobodu. S obdivuhodným sebezapřením Kalvín a Farel sami se přičinili, aby bernské požadavky byly synodou přijaty. Klid a shoda v církvi jim šly nade všecko, zvláště nad vlastni osoby.

*) V Ženevě žádné svátky mimo neděle.

Žádali jen, aby provádění bylo odloženo až do rozhodnutí širší synody v Curychu. Církevní autoritě podřídí se beze všeho. Ale Bernští nepovolili, a Ženevští již ani nedovedli odepřít, i kdyby byli chtěli.

Čtvrtý den měsíce dubna 1538 znamená rozhodný obrat pro ženevskou církev; rada čte Kalvínovi a Farelovi bernské „poslání“, prohlašuje se za pána kazatelny a svátostního stolu; Corauda zbavuje práva kázat a nařizuje slaviti večeři Páně podle návodu bernských.

Zbytečné bylo tázati se obou vedoucích duchovních, hodlají-li se podrobiti. Rozumí se, že odepřeli. Námitky jejich ani nebyly slyšeny. Lid bouřil proti nim. I na ně vztažen zákaz vystupovati na kazatelnu. Ač byl Coraud 20. dubna uvězněn, poněvadž neuposlechl zákazu, hned den na to o velkonoční neděli Kalvín i Farel učinili v chrámě veřejné prohlášení, že jim svědomí nedopouští vysluhovati večeři Páně, ne pro formu chleba, ale pro to, že by bylo rouháním podávati svátost lidu rozbouřenému, nepřipravenému a rouhavému.

Na pondělí velikonoční byla svolána rada dvou set. Za velikého rozčilení usneseno ani neslyšeti jejich důvody, nýbrž propustiti je z úřadu, ale ponechati je v něm, až se najdou zástupcové. Generální rada hned v úterý zasedající však důsledněji zamítla toto jakési nezdůvodněné zmírnění nebo rozpačité východisko z nouze a rozhodla, buď aby se podrobili rozkazům, aneb aby oba do tří dnů opustili město.

Kalvín a Farel odešli téhož dne do vyhnanství.

Práce jejich v Ženevě promyšleně založená, upřímně míněná, horlivě vedená, byla nejen skončena, ale i zmařena. Osobně radoval se Kalvín, že byl sproštěn díla, které mu bylo téměř vnuceno a vždycky jej tížilo jako břímě. Ale o něho nešlo. V sázce byla budoucnost protestantismu v Ženevě. Proto učinil pokus napraviti, co možno, tam, kde byl spolupůvod posledních událostí, v Bernu. Bernští sami byli překvapeni obratem, jehož nečekali. Spěchali napraviti sic, co se dalo, litovali pohoršení, domlouvali Ženevským, naléhali na Kalvína. Na rychlo byla svolána vše-

švýcarská synoda do Curychu. Ta od 28. dubna do 4. května důkladně probrala a jednomyslně schválila program Kalvínův a Farelův. Oba svolují k mnohým ústupkům; připouštějí křtitelnice, nekvašený chléb, svátky. Sami se nabízejí, že v Ženevě vyzvou lid, aby přijal bernský způsob. Žádají ovšem prohlášení, že dosavadní jejich ženevské způsoby nejsou samy o sobě zavržení hodny, že Bernu jde jen o jednotu v církvi. Pro svou další práci v Ženevě žádají, aby město bylo rozděleno na obvody, na několik sborů, poněvadž jen tak se může sbor se svým duchovním sblížit; až dosud celé město tvořilo jediný sbor o několika duchovních, kterýžto stav pokládal Kalvín za jednu z příčin neúspěchu; dále aby se počet duchovních rozmnožil a aby právo vylučovati z církve zůstalo nedotčeno.

Uspokojeni vrátili se do Bernu. Tam však zatím farář Kuntz poštval proti nim radu i konsistoř, ano popudil i Ženevské, takže, i když se Kalvín a Farel hodlali podrobiti a v průvodu bernského poselstva šli do Ženevy, cestou se potkali se vzkazem, aby návratem svým nebudili pohoršení. 26. května ženevská rada obnovila své usnesení v celém rozsahu skoro jednomyslně.

Kalvín a Farel již nevkročili na půdu nevděčného města. Usadili se prozatímně v Basileji.

Proč se skončil první pokus Kalvínův v Ženevě s tak naprostým neúspěchem?

Není třeba tajiti, že pravou příčinou nebyly svátky nebo nekvašené chleby a všecky ty zevnější jednotlivosti, které byly poslední kapkou do nádoby již plné, nýbrž Kalvínovo důsledné a neúprosné stanovisko v otázce kázně a osobního závazku na vyznání víry.

Kalvín byl ke svým požadavkům veden opravdovostí svých opravných snah, svým upřímným nadšením pro věc boží, svou mravní hloubkou. Ženevští se vzepřeli proto, že se Kalvínovou praxí cítili ohroženi a omezováni ve své svobodě. Doby byly neklidné, neuspořádané; válečné nepokoje vnější a rozmíšky vnitřní vychovaly pokolení nevázané, bouřlivé, násilné a zpupné, lidi lehkých mravů, požitkářské. Svoboda je vzácná věc. Přejeme jí sobě a

přítomnosti, dovedeme ji cenit v každé době, chápeme nadšení pro ni u Ženevských. Ale víme, že nutno souditi podle okolností. Znalci té doby není tajno, že Kalvínova kázeň znamenala nezbytnou tehdy hranici zvůle a rozumné opatření, bez něhož by beze vší pochyby byl zanikl nejen ženevský protestantism, nýbrž i ženevská svoboda a s ní Ženeva.

A osobní závaznost konfesse? To je přece znásilňování svědomí, nesnášelivost! Pro naše moderní cítění ovšem. Šestnácté století však nezná pojmu ani praxe snášelivosti v našem smyslu. Za to konfesse neznamenala (jako neznamená vůbec) jen názor, theorii, myšlenku, kterou někdo pokládá za správnou, nýbrž způsob života. Nová víra — nový život mravní i — občanský. Odepříti přísahu na reformační formuli rovnalo se tehdy odporu proti uznaným podmínkám nového společenského řádu. V těsných hradbách města nebylo dosti místa pro dva protichůdné způsoby života.

11. Ve vyhnanství.

Po krátkém přechodním pobytu v Basileji koncem července r. 1538 usadil se Farel v Neuchâtelu. Kalvín pak byl vřele zván do Štrasburku. Bál se znova uvázati se v práci, k níž sám si připadal nedostatečný. Ale 8. září kázal již v Štrasburku. Co jej pohnulo, aby přijal nabídku, nevíme. Patrně, jako jej Farel mocí zdržel v Ženevě poukazem na nevyhnutelnost práce v zájmu království božího, tak jej podobnými důvody asi přiměli Bucer, Capito a Šturm, aby své schopnosti uplatnil v témže duchu na novém místě.

Štrasburk, hlavní město Elsas, mohl jej ostatně vábiti jako bašta německé reformace nad jiné pevná a zdárná. K reformě přilnul brzy a cele. Snad byl k ní vnitřně připraven setbou, kterou do něho byl vložil před více než stoletím mystik a oprávce Jan Tauler († 1361), satirik Tomáš Murner, moralista Geiler a spisovatel Narrenschiffu, Brant.

Při kathedrále, jednom z nejvelebnějších chrámů v Evropě, v kapli sv. Jana byla již r. 1524 sloužena první

„německá mše“, první evangelická bohoslužba. Středem reformace byl chrám sv. Tomáše, kolébkou její dům kanovníků. Většina kapitoly prohlásila se pro reformaci. Kanovnické praebendy přestaly býti sinekurami a staly se finančním podkladem duchovenské a vyučovací činnosti. Skoro všichni štrasburští reformátoři bydlili v těchto domech.

Z nich vynikal Matyáš Zell, celému městu známý jako Meister Mathis, výmluvný kazatel, spisovatel, hlava pohostinného, všem, zvláště i kacířům pronásledovaným otevřeného domu, kde se svou energickou ženou Kateřinou Schutzovou byl pro celý Štrasburk zářivým vzorem nové tehdy evangelické farářské domácnosti. Podle něho čert smyslil všecka taková slova, jako substantialiter, realiter, essentialiter, naturaliter, praesentia localis, corporalis, transsubstantia, qualitative, quantitative, ubiqualiter, carnaliter — známá sporná hesla v hádkách o večeři Páně.

Vedle něho působil Wolfgang Capito, doktor theologie, práv a mediciny, bývalý farář ve Švýcařích, pak arcibiskupský kazatel u kardinála Albrechta Braniborského v Mohuči. Tohoto skvělého místa a další kariery ho zbavilo evangelium. R. 1523 se utekl do Štrasburku a stal se farářem v Kostele Jung-Sanct-Peter, tak placeným, že si musil přivydělávati korrektorstvím v tiskárně, a že se o jeho děti musil po smrti jeho starati Bucer.

Martin Bucer, bývalý dominikán, také byl do Štrasburku přiváben Zellem; živil se tam s počátku hodinami, až se stal farářem postupně u Sv. Aurelie a u Sv. Tomáše. Ne nadarmo nazývá jej Kalvín „štrasburským biskupem“; byl jím v nejlepším smyslu slova pro celý Elsas. Bucer je tvůrcem protestantského bohoslužebného řádu, organisátorem sboru; má smysl pro evangelisaci, ano již tehdy i pro missii mezi pohany; při tom věnuje pozornost školství, pomýšlí na založení university; nad to je obratným diplomatem, o jeho odborných theologických schopnostech po stránce vědecké i praktické ani nemluvě. Současníci se divili, co všecko se skrývá v jeho zacheovské postavičce.

S těmito třemi vůdci spolupracoval ještě Hedio, populární řečník, plodný myslitel.

K theologickým předákům družili se i duchem příbuzní muži ve správě městské a ve veřejném životě politickém. Z nich na předním místě stojí Jakub Šturm von Sturmeck, slavný politik reformační. Jeho zásluhou bylo, že reformace z lidu vzešlá nebyla ve Štrasburku násilně potlačována vládou. Jako člen městské rady uplatňoval se po dlouhou řadu let, takže jeho osudy jsou skoro totožné s dějinami města, z něhož učinil významné středisko mezinárodní reformace. I do říšské politiky a tím do osudů protestantismu v Německu celém zasahoval činně a účinně.

Nač Bucer pomýšlel, to uskutečnil druhý Šturm, Jan, kanovník svatotomášský, přívrženec náboženské reformy a reformátor školství, jeden z nejpůvodnějších paedagogů novověkých. Zřídil a zorganisoval štrasburské gymnasium a akademii, zřídlo moderních cílů školských v Německu, jejichž obsahem je výchova, nejen pěstování zbožnosti jako ve školách církevních ve středověku, ani pouhé vědění jako na mnoze ve škole nemoderně moderní, nýbrž obojí — pietas litterata a k tomu pěstění povahy, zušlechtění.

Církevní život štrasburský vesměs byl nesen duchem smířlivosti, snášelivosti. Cílem jeho bylo sjednocení směrů odchylných v maličkostech, příbuzných v podstatě. Přispěla k tomu vedle osob též poloha města, které tím se stalo průchodem, střediskem, útočištěm pronásledovaných z Německa, Švýcar, Francie, které mělo místo nejen pro evangelíky obou hlavních typů, ale i pro anabaptisty a porozumění, záštitu pro všecky.

Do této „Antiochie německé reformace“ pozval Kalvína Capito a také jej s počátku uhostil u sebe. Po něm Bucer. Ve Štrasburku bylo mnoho francouzských evangelických uprchlíků. Ty shromažďoval a organisoval Kalvín ve sbor, jehož byl prvním farářem od září 1538 do září 1541. Sbor nebyl četný, roku 1553 měl asi 135 rodin, t. j. asi 600 duší a nebyl stálý, ani v osobách, ani v místnosti bohoslužební. Shromažďovali se napřed v kostele u sv. Mikuláše, pak u Magdaleny, dále u Dominikánů, konečně (po Kalvínovi) u sv. Ondřeje byla jeho dočasná sídla.

Kalvín nebyl ordinován obvyklým způsobem skrze vzkládání rukou, ač v Instituci tento způsob předpisuje. Své povolání a vystrojení k úřadu duchovenskému považoval za mimořádné, duchovní; ku práci prorocké byl Farelem skoro přinucen (jako Farel sám též Oekolampadiem); a k úřední činnosti v Ženevě byl řádně povolán volbou úřadů za souhlasu lidu.

Jak pohlížel Kalvín na povolání duchovního?

Farář není podle něho jenom kazatelem. Má býti především pastýřem svého lidu; má ovšem podle katechismu kázat slovo boží, vyučovat, ale hlavně má vzdělávat dům boží, bořit království satanovo, pásti ovce, pobíjet vlky, napomínat, kárat, usvědčovat. Kalvínovi je duchovenský úřad věcí svědomí. Vědomí zodpovědnosti jest mu zdrojem autority a síly. Netřeba dokládati příklady, že Kalvín sám úřad takto chápaný prakticky skutečně také v tom duchu vedl. On štrasburský francouzský sboreček utvořil, jemu čtyřikrát za týden kázal, staral se o jeho chudinu, těšil nemocné a zarmoucené. Vedle toho evangelisoval též mimo jeho obvod, zvláště mezi anabaptisty, a to s úspěchem. Karakteristické pro stanovisko a smýšlení Kalvínovo jest, že z nich přijal do církve Hermanna, který si výslovně vyhradil pochybnosti o praedestinaci. Tak byl Kalvín všecko jiné než — úzkoprsý! Jemu stačí „základní nauka církve Kristovy". Péče o mravní život a její prostředek, kázeň, vyznačuje jeho činnost ovšem ve Štrasburku též. V celku se arci podrobuje ve všem místnímu řádu, na př. i při večeři Páně, jen katolický zbytek ušní zpovědi nahrazuje zpytováním svědomí osobním.

Vedle svého duchovního úřadu zastával Kalvín od ledna 1539 též povinnosti učitelské; vykládá studentům třikrát týdně Nový Zákon. Takovéto lekce začal Bucer; na čas mu to sice bylo zakázáno, ale později se ujaly, rozšířily, doplnily v pravidelné studium theologické a staly se zárodkem budoucí university.

Officielními staly se tyto jeho hodiny teprv od května, kdy za obojí úřad mu byl poukázán plat 50 florinů ročně. Po osm měsíců před tím neměl bezpečných příjmů; jen

málo stržil za své knihy, které za něho prodal v Basileji Farel.

Svých prací literárních ovšem nespustil se zřetele. Mimo obranu proti Sadoletovi, o níž hned bude řeč, vydal r. 1539 ve Štrasburku přepracovanou Instituci a Žaltář a napsal traktát o večeři Páně, prostředkující mezi stanovisky Lutherovým a Zwingliovým. I jiné spisy se mu připisují a kladou do štrasburské doby.

Úmyslem jeho bylo zůstati v pohostinném městě. Proto v červenci r. 1539 opatřil si občanství, k čemuž bylo pro všecky, i učence, třeba, aby se stali před tím členy některého řemeslného cechu. Kalvína přijal cech krejčovský.

Svému sboru a svým studentům se chtěl věnovati, ale mimo nadání byl přinucen zasáhnouti do veřejnosti mimoštrasburské. Po druhé připadl mu úkol mluviti jménem protestantismu, hájiti ho proti výtkám, brániti proti svodům.

Nepřítomnosti jeho a patrného nezdaru v Ženevě užil kardinál Sadolet, biskup v Carpentrasu, a napsal v březnu r. 1539 obšírný list Senátu a lidu ženevskému, aby jej navrátil k poslušenství římského papeže. Mluvil nejen za sebe, nýbrž též za několik jiných biskupů, jejichž úklady tušili ženevští a pociťovali hned r. 1538. K jakému cíli směřoval? Netajil se tím. Celý způsob, jímž snižuje reformaci na pouhý umělý podnik několika ctižádostivých a sobeckých nespokojenců, tón nadmíru zdvořilý, sloh hladký a obratný přechod přese všecky zásadně sporné body mezi oběma církvemi, jakoby ani nebylo podstatných rozdílů — vše to má se vlichotit Ženevským a přivábit je na cestu vedoucí zpět do církve, která jediná prý má pravdu a spasení. Svou apologii církve vyvrcholuje dramaticky nahozeným výjevem, v němž před vševědoucím Soudcem vydává počet ze svého života věrný zastance církve a jeden z předáků reformační novoty. Pod průhlednými narážkami jeví se v tomto zastanci reformy podoba Kalvínova, ač jeho jméno nikde se nepřipomíná. Autor vkládá mu do úst přiznání ke ctižádostivým, závistným pohnutkám, doznání, že pozadím reformačního dogmatu o ospravedlnění z víry jest touha svobodně hověti žádostem těla, potvrzení, že překru-

coval Písmo — a potom ptá se divadelně: „jaký bude všeho toho konec, bratří moji ženevští?“

V březnu r. 1534 byl traktát Sadoletův napsán a Ženevským doručen. Usnesli se odpověděti v příhodný čas. Ale po celé měsíce nikdo se nevzchopil k odpovědi, až z Bernu vyšel podnět požádati Kalvína, aby se ozval.

Prvního září odpovídá Kalvín. Osud Ženevy, čest protestantismu, budoucnost církve ležící mu na srdci; jeho vlastní opravdovost a čestnost jest podezírána. List Sadoletův byl sestaven sic obratně, diplomaticky, ale obsahem nebyl nebezpečný. Účinkovati mohl leda na papežské stranníky v Ženevě a jinde.

Výtky sobectví a zištnosti jest Kalvínovi snadno vyvrátiti za sebe i za Farela. Jádru sporu mezi oběma církvemi se list diplomaticky vyhnul. Kalvín však nemůže ve věci tak vážné psáti, aby se nedotkl aspoň podstatné, ostatně Sadoletem též připomenuté věci. Kardinál láká i straší Ženevské otázkou po spasení. Theologickou povrchnost mu na to vytýká Kalvín a mravní mělkost. Úkolem a cílem člověka není přec jen osobní spasení. Zbožnost jen touto pohnutkou nesená je něčím sobeckým, nedostatečným. Člověk není sám svůj, nýbrž jest stvořen pro Boha, s ním má mít obecenství; k tomu přirozeně bude pečovat o posvěcení svého života a při tom bude ovšem míti naději života věčného, ale to nesmí býti jedinou vzpružinou jeho náboženské víry.

Vytýká se nám, že jsme se odloučili od církve. Církev — podle správné definice, tak poučuje kaplan kardinála — jest sbor všech svatých, prostírající se po celém světě a rozložený po všech dobách, a přece dohromady spojený Kristovým učením, jeho duchem a bratrskou láskou. Od této církve nejsme odtrženi, tu ctíme jako matku a chceme zůstati v jejím náručí. Ty sám víš (a jen chytrácky zapíráš), že my jsme ve větší shodě s církevním pravěkem než vy, že nechceme nic toužebněji, než aby prvotní tvárnost církve byla obnovena, která byla znetvořena a poskvrněna lidmi nevědomými, pak hanebně rozervána a tak říkajíc potřena papežem a jeho stranou.

Tvrdíš, že jsme se s celou svou církví odtrhli od pravdy, že jsme kacíři. — Proti lidským ustanovením jsem se vzepřel, ale z úst božích vím, že pravda jest jediné v jeho slovu. — Způsobil jsem roztržku! Jako by za zrádce prohlásili toho, kdo vida vojsko zmatené a rozprášené chopí se praporu vůdcem upuštěného a přivolá vojsko celé k pořádku! Tak bylo s církví. Všichni zapomněli nejenom na prapor, ale na samého vůdce, na bitvu i na přísahu; já jsem část vojska přivolal, ne pod cizí prapor, nýbrž kolem Tvé vznešené korouhve, Pane! Ty sám suď, na čí straně je vina.

Poukazujete na církev. Autorita církve jest autorita lidí: kněží nebo učenců. Víra se nesmí zakládati na svědectví lidí, ani opírati o pochybné názory, nýbrž musí býti vryta božím prstem do našeho srdce. Bůh osvěcuje naše myšlení, abychom poznali pravdu, kterou zpečeťuje v našem srdci svým duchem, utvrzuje a ujišťuje naše svědomí jeho bezpečným svědectvím. To jediné jest pevná a plná jistota. —

Po druhé přirozeně Kalvínovi připadla povinnost obhájiti reformaci před evropskou veřejností. Kdo byl způsobilejší k tomuto úkolu naproti mluvčímu církve než ten, kdo se tak výmluvně zastal evangelické věci před zástupcem moci světské? Jako tenkrát, tak i teď mravní vítězství jest na straně Kalvínově.

Doba poměrného klidu ve Štrasburku vnukla Kalvínovi myšlenku, aby se oženil. Vědomě pravím, že ho k tomu přivedla doba, také bych mohl říci: okolnosti, nebo nejvhodněji snad: lidé, přátelé.

Ani Kalvín — jako reformátoři a přívrženci reformace mezi kněžími a mnichy vůbec — nebyl vyňat ze všeobecně vrženého podezření, jakoby manželství bylo mezi hlavními pohnutkami odluky od Říma. Směle smí odpovídati Kalvín — ne za sebe, — že z papežství nikdo nemusí vycházeti, kdo jest oddán ženám. Nabízí se přivésti řadu mnichů na svědectví, že manželství daleko nehoví tělesnosti tak jako kláštery. Nepřítelem celibátu ovšem byl. Ale ty, kteří s tímto jeho stanoviskem nesouhlasili, mohl odbýti po-azem na to, že dosud sám není ženat, a ožení-li se kdy, že neví.

Manželství zásadně i prakticky staví vysoko. K tomu jej vedly základy zdravé křesťanské mravnosti a studium Písma. „Nejposvátnější svazek, jejž Bůh vložil mezi nás, jest svazek mezi manželem a ženou". Kalvínovy názory o manželství byly pevnější a vyšší, než měla současnost a v ní sami nejznamenitější mužové. On zavrhuje beze všeho v duchu nejen Nového, ale i Starého Zákona dvojženství a mnohoženství, o jejichž přípustnosti nebyli jasní ani Luther ani Melanchthon, a žádá čisté, věrné spojení dvou bytostí.

„Ožením-li se kdy, nevím! Ale v každém případě, vezmu-li si ženu, pak proto, abych, jsa lépe zbaven mnohých marných nesnází, mohl se víc uprázdniti pro Pána". V názorech Kalvínových o manželství nebylo romantismu lásky a blouznění. Jemu bylo manželství něčím naprosto přirozeným, prostým. Je proto méně vznešené? Bucer, nadšený doporučovatel manželství vůbec a manželství kněžského zvlášť — což v době reformační znamenalo býti podpůrcem mravnosti veskrz — hned na začátku r. 1539 radil, domlouval Kalvínovi, aby se oženil. Neodpíral; věděl, že zdárné manželství by mu bylo velikou oporou.

Jaký byl jeho ideál manželky? „Jediná krása, která mě vábí, jest krása ženy cudné, laskavé, neokázalé, šetrné, trpělivé, od které bych se mohl nadíti, že bude pečliva o mé zdraví". — Skromné požadavky — není-li pravda? Ale kde je najít splněny? V únoru r. 1540 se svěřuje Farelovi, že horlivý jeden stoupenec stojí o to, aby se oženil s jeho sestrou, zámožnou šlechtičnou, ta však že neumí francouzsky; nad to Kalvín má obavy z jejího bohatství a z nároků z toho plynoucích. Když si dívka vyžádala dobu na rozmyšlenou, než slíbila, že se naučí francouzsky, Kalvín hned poslal svého bratra, aby jeho jménem požádal o ruku jiné, a zve již Farela, aby přišel požehnat jeho sňatku. Ale ani k tomuto svazku nedošlo. Pak čteme náhle, že na začátku srpna roku 1540 se Kalvín oženil s Idelettou de Bure, vdovou po bývalém holandském anabaptistovi Janu Stordeurovi. Svědectví současníků prozrazuje, že se Kalvín shledal se svým ideálem krásy ženské, krásy duše především, neboť Idelette byla vážná,

počestná, pilná, mírná, zbožná, opravdu křesťanská žena, a nad to i s krásou tváře, které ani nehledal, a bohatství se při ní také nemusil báti.

O Idelettě víme málo a tím snad právě víme dost. Máme svědectví, že laskavě a věrně ošetřovala Kalvína v jeho častých nemocech. Čteme, že s ním a za něho navštěvovala nemocné, pečovala o chudé jeho sboru, ano i ve směru duchovního působení podpírala, doplňovala a zastávala svého muže — pravá žena farářova! I ve starosti o výživu pomáhala svému muži tím, že přijímala do bytu studenty; z těch, bez výjimky chudých, ovšem neplynul veliký zisk.

Děti se Kalvínovi narodily až v Ženevě, syn a dcera, ale žádné nezůstalo na živu.

Když dlel Kalvín ve štrasburském vyhnanství, navázala s ním začátky styků naše bratrská Jednota. V červnu r. 1540 vypravila do Štrasburku Matěje Červenku se dvěma bratřími vlastně k Bucerovi, jehož smířlivý duch a prakticko-křesťanský směr se shodoval plně s jejich nábožensko-mravní a církevní svérázností.

Dali mu doručiti svou Apologii a Vyznání, sprovozené listem Augustovým. V přátelské schůzce, na jejich počest pořádané a všemi ve štrasburské církvi vynikajícími osobnostmi navštívené, byl také Kalvín, který se živě zajímal o náboženské hnutí a jeho strasti v Čechách a celkový ráz práce v Jednotě z celé duše schvaloval. Než bratří odešli, ještě několikráte s nimi rozmlouval a připojil svůj list s radami a pokyny k listům, které biskupu Augustovi posílali Bucer a Capito.

Po druhé dala Jednota Kalvína osobně vyhledati bratrem Herbertem v Ženevě r. 1560.

Doba Kalvínova pobytu ve Štrasburku byla pro celou říši německou a protestantism velice pohnutá. Protestantism vzrostl početně a vnitřně, ale plné svobody neměl, z nesvobody náboženské pak plynuly rozmíšky politické. I tu byl Kalvín vtažen do proudu vyjednávání a osvědčil se jako politik protestantismu důmyslný a platný.

Zúčastnil se předběžné konference ve Frankfurtu r. 1539, kde se přičiňoval jednak o smír mezi směrem

lutherským a švýcarsko-francouzským, jednak o to, aby zabrané církevní statky byly obráceny na potřeby kulturní a církevní. Úmysl jeho se nepodařil podle přání, ale za to získal Kalvín přátelství Melanchthonovo. Mezi oběma byla neshoda v názoru o praedestinaci, ale v podstatném ve všem jednota. R. 1543 Kalvín však zrovna své dílo o praedestinaci věnoval Melanchthonovi, a ten neváhal přijmouti dedikaci. R. 1546 dal Kalvín přeložiti Melanchthonovy „Loci“ a opatřil je předmluvou, ač to byla jediná kniha, která mohl a soupeřiti s jeho vlastní „Institucí“.

Na konferenci frankfurtské bylo ustanoveno, že se má svolati kollokvium, schůze k výměně názorů o sporných otázkách dogmatických a církevních a k uspíšení dohody. Zkušenosti sic ukazovaly již, že rozhovory takové nenesou žádoucího ovoce; ale Kalvín jest tak přesvědčen o vítězství pravdy, že se nebojí diskusse. Jen že ne všickni činitelé byli stejného názoru. Papežský delegát Alexander Farnese také radí Karlovi V. svolati rozhodčí schůzi, ne však kollokvium, kde zástupcové národa volně se dohodují, nýbrž církevní koncil, kde hierarchie bez debaty rozhoduje. Kollokvium bylo církevním kruhům žádoucí jen proto, že se mohl získati čas, aby se katolická liga zesílila, aby se uzavřel mír s Francií, a aby se pak soustředily síly jednak proti Turkům, jednak proti nepříteli vnitřnímu, který byl nenáviděn víc než Turek.

Prozíravým lidem z tábora protestantského bylo jasno, že budoucnost protestantismu závisí na silném jednotném postupu německých protestantů, opřených proti dvěma cizincům, římskému papeži a španělskému císaři, o podporu krále francouzského. Pokusy těchto protestantských politiků, Zwingliho, Šturma a velkovévody Filipa Hessenského, byly nedávno, r. 1535 zmařeny výlučným stanoviskem úzkoprsého kurfirsta saského. Teď, r. 1540, se pokoušeli po druhé o dohodu, aspoň o dohodu mezi německými protestanty a německými katolíky. Tato snaha vedla ke třem kollokviím. První r. 1540 v červnu, v bývalém sídle Hohenštaufů Hagenau v Elsasku, nevedlo k dohodě. Téhož roku na říjen bylo ohlášeno druhé do Wormsu, svědka protestantského hrdinství Lutherova. Kalvín nebyl

sice mezi štrasburskými volenými delegáty, ale vypracoval předlohy k jednání a jel tam též; pracoval mezi svými k povolnosti, ale katolická obstrukce, inspirovaná Granvellou, způsobila, že nedošlo k ničemu víc, než k stanovení jakéhosi předběžného podkladu pro třetí kollokvium, sezvané na duben 1541 do Řezna. Kalvín nerad opouštěl svou novou domácnost, zvláště když se v Štrasburku jevily hrozné předzvěsti moru, ale podvolil se potřebě. Kollokvium bylo četně obesláno nejen z Německa, ale i z Italie, Anglie, Portugal. O večeři Páně rozbilo se všecko, poněvadž se všecko rozbíti musilo; papežský legát Contarini měl neústupné instrukce.

Zklamán a rozteskněn vrátil se koncem června 1541 Kalvín do Štrasburku, kde mor zatím řádil v jeho širší domácnosti, urval dva ze studentů a ohrozil i ženu jeho. Pobytu jeho v tomto útulku — ostatně také málo klidném — bylo již na krátce.

Tříletého vyhnanství využil Kalvín bohatě pro svůj štrasburský sbor, pro německý protestantism a vlastně pro evropské evangelické hnutí vůbec osobní činností a literární prací; pro sebe samého získal nové zkušenosti, seznámil se s novými osobami a poměry, ujasnil si své názory odporem jiných a souhlasem jejich se v nich utvrdil. Hojně dával, ochotně přijímal, ještě více uzrál k nové práci a tužším bojům, které ho čekaly v Ženevě.

12. **Ženeva bez Kalvína.**

V Ženevě se zatím všecko vyvíjelo a připravovalo tak, že nová přítomnost Kalvínova rozumu, Kalvínovy zbožnosti a energické ruky se stala nezbytností.

Odchodem Kalvínovým nenastal v městě klid, naopak stupňovala se nespokojenost v radě, v chrámech, na ulici, a to ne pouze v řadách přívrženců Kalvínových. Těm radil upřímně Kalvín i Farel — poněvadž osobních zájmů neměli a klid církve jim šel nade všecko —, aby uznali nové duchovní, a oni se v celku podrobili novým po-

řádkům, ač ústupnost Kalvínova se jim zdála přílišná. V řádech ostatně také nenastala dalekosáhlá změna; dozor na mravy prováděla rada dál, trestala výtržníky, nutila k účasti při kázání. Ale přece jen s Kalvínem zmizel z těchto forem tvůrčí, oživující, jednotící duch, a jeho místo zaujal rozklad a rozvrat. Správa městská měla na své straně zástupy a výkonnou moc, církev byla její služkou. Proti správě soustředilo se ve straně Guillerminů *) všecko, co v městě bylo náboženský živé, mravně opravdové, občansky bezúhonné a svobody milovné. Ohniskem oposice byla kollej, proti jejímž učitelům následkem toho rada postupovala násilně, k veliké škodě školství. Když pak ještě k tomu faráři nestačovali na svůj úkol a neobratně sami téměř provokovali k oposici donucováním k účasti při večeři Páně, tu hrozila nejen roztržka chvilková, ale nebezpečí pro celek.

Brzy pociťovali v Ženevě nepřítomnost Kalvínovu trpce. Již to, že na něho vznesli úkol odpověděti na výzvu Sadoletovu, ukazuje, že litovali svého nerozvážného činu. Vlastně hned v březnu r. 1539 dostalo se vypuzeným reformátorům čestného zadostučinění se strany Ženevy i Bernu, které uznaly, že nynější faráři ženevští chybili, když se s nimi neporadili, a které odsoudily útoky na ně. To byly první kroky ke smíru, a kdo je učinil, nebyl Kalvín.

Jako od samého počátku reformace v Ženevě byla v příčinném spojení se snahami po samostatnosti, tak i tentokráte svobodymilovnost padla na váhu ve prospěch důsledné reformace v duchu Kalvínovu. Není ovšem správné, že by rada byla po vypuzení Kalvínovu vědomě nějak chtěla zadávati svobodu obce. Ale je příznačné, že v té době i bývalý biskup si troufal obnoviti své snahy o nadvládu politickou i Sadolet své pokusy o nadvládu duchovní i konečně Bern své nároky na tužší protektorát nad městem.

Obě města měla mezi sebou nerozřešené a nevyjasněné otázky moci a svrchovanosti nad částmi území vklí-

*) Guillermin, místo Guillaumin, po křestním jméně Farelově Guillaume (Vilém). Strana se tedy až do té doby nenazývala po Kalvínovi.

něného do panství bernského. Ty bylo třeba urovnati. Jednání tří ženevských zástupců na dohodě v Bernu 30. března 1539 (21 článků, artikulů) není daleko zrady; celá úmluva jest nejen ztrátou, ale přímo potupou pro Ženevu. Všichni vyjednavači byli předáci ze strany odpůrců Kalvínových.

Nemužné, nevlastenecké jednání jejich vzbudilo bouři odporu. Na přední stráži stáli hlavní přívrženci reformátorů; k nim se přidali upřímní obráncové svobody. Artikulanti prchli před rozsudkem smrti. Staré, ale nově pojmenované strany stály proti sobě: Guillermini a Artikulanti, posměšně zvaní Artičoky,*) které teď zápasily o nadvládu v městě, napřed slovy a výtkami, pak hlasovacími lístky při volbách do rady, konečně i pěstí a mečem. Vším tím rostl zmatek a stupňovalo se nebezpečenství. Vážnější lidé často pomýšleli na Kalvína. Soukromě se dotazovali, zdali by se vrátil. „Raději sto smrtí jiných než toto křižování!“ odpovídal, maje v čerstvé paměti své nesnáze. V červenci r. 1540 byl žádán již officielně na základě usnesení užší rady. V září obnovila usnesení sama rada generální a v říjnu zas a vypravila posly do Štrasburku. Přátelé naléhali. Kalvín mlčel.

Chtěl snad, aby ho prosili víc. To nebylo v jeho povaze, ale bál se velikosti úkolu. Zapomněl prý umění spravovati církev. Konečně v říjnu 23. odpovídá radě, je-li ho v Ženevě potřebí, že neodepře svých služeb, že však také nemůže beze všeho rozvázati svazek mezi štrasburským sborem a sebou, a že i jiné úkoly (Wormské kollokvium) již vzal na sebe; zatím radí povolati Vireta. Ve Wormsu jej vyhledalo nové poselství, které mimo žádost ženevské správy přinášelo též naléhání farářů z Lausanne, Bernu, Basileje a Curychu.

„Kdybych měl svobodnou volbu — píše příteli Farelovi v těchto dobách trapného rozhodování —, učinil bych všecko jiné raději než podle tvé žádosti (totiž aby se vrátil do Ženevy); ale pamatuji, že nejsem svým pánem, proto obětuji své srdce Pánu . . . Přeji si, aby naši bez

*) Articulants — Artichauds.

ohledu na mne dbali toho, co je k slávě boží a ku prospěchu církve... Doufám, že Bůh ke mně promluví". — Rozhodnutí bylo mu tak nesnadné, že vzlykal, slzel, ani mluviti nemohl. Konečně svolil, že půjde do Ženevy, ale ne trvale se tam usadit, nýbrž jen zreorganisovat církev; musíť prý ještě zas brzy do Řezna.

Nerozhodnost rozptýlil zase Farel svým hromovým způsobem, který mu byl obvyklý. — Generální rada 1. května 1541 zrušila rozsudek vyhnanství. Po návratu z Řezna přerušil Kalvín své přednášky a chystal se přesídliti. „Přichází k vám — doprovázejí jej štrasburští listem — tento nástroj Kristův podivuhodně vzácný, jakého druhého asi není". Štrasburští neradi pouštějí Kalvína, ale uznávají, že ze Ženevy „tento muž, od Boha nadaný dary nejvýznamnějšími, bude moci býti užitečen církvím těchto říší (Švýcar, Francie, Německa, Italie) a rozšířiti království Kristovo více než z kteréhokoli jiného místa na světě".

Není divu, že někteří dějepisci líčí návrat Kalvínův do Ženevy 13. září 1541 jako triumfální vjezd. I když však přijetí jeho ve skutečnosti nebylo nikterak okázalé, příchod jeho významem převyšoval důležitost příjezdu kteréhokoli mocnáře, důležitostí pro Ženevu i pro duchovní říši, jejíž hlavou se od této chvíle sídlo Kalvínovo stávalo.

13. Po druhé v Ženevě.

Poučen a obohacen prací a neúspěchem svého prvního ženevského pobytu, utužen zkušenostmi svého vyhnanství, se širším rozhledem a ustálenějšími názory v praxi vyzkoušenými, naplněn nadějí a novou silou z čestného zadostučinění, kterého se mu dostalo zpětným zavoláním do Ženevy, vrátil se Kalvín 13. září 1541 po druhé do města své působnosti a svých zkoušek, aby dovršil reformační dílo. Na sebe nemyslil, a myslil-li přec, tedy s obavami. Píše Farelovi: „Kdybych se směl říditi vlastní volbou, všecko jiné bych podstoupil raději než to, čeho po mně žádáš. Ale nejsem svým pánem a přináším své srdce v oběť Bohu". Myslil především a výhradně na své dílo,

na dílo Boží, na prospěch církve a božího království. Byl rád, že se mu nad očekávání poskytuje možnost dokonati to, co s nadšením a slibně byl začal. Povolnost ženevské správy byla mu znamením a zárukou, že obnovená práce bude míti zdárnější průběh.

Cílem jeho bylo prokvasiti duchem křesťanským všecko a každého, jednotlivce veškeré, a jimi rodiny, společnost, církev, stát; proniknouti všecko zásadami a životem bible podle vzoru prvotní církve apoštolské. Chtěl dokonati dílo znovuzřízení při částce lidstva jeho správě svěřené, důkladnou reformaci církve v životě i v učení.

Viděl před sebou léta práce a bojů. Byl připraven působiti živým slovem na kazatelně a na stolici učitelské, mezi lidem, mezi kollegy a v radě; psaným a tištěným slovem svých dopisů, knih a letáků; osobním stykem doma a v úřadě; prakticky organisační činností v oborech zákonodárství, soudnictví a správy. Tušil odpor a chtěl mu čeliti poučováním, důsledností, mírností i přísností, nade všecko pak horlivostí a opravdovostí.

Skoro celé čtvrtstoletí ještě pracoval a zápasil Kalvín v městě, které jeho osobou, jeho zásluhou se stalo téměř hlavou značné části evangelického světa, jakýmsi protestanským Římem. Tvůrce jeho ovšem ve skutečnosti nebyl papežem tohoto města a reformované církve, ač protivníci tímto pochybným titulem nejednou naznačovali rozhodčí autoritu reformátorovu. Ale duchem, středem, ohniskem jeho byl, církev v něm přetvořil, na staré, zapomenuté základy položil, novým duchem obživil, církví pak celou obec obsáhl a pronikl, tak že jím Ženeva se stala „tvrzí reformace“, „městem božím“.

Osobně prožil za tuto dobu Kalvín víc než kdokoli jiný. Osobních zájmů při svém díle byl docela prost, ale osobností celou v něm byl zúčastněn, s ním srostl, jím žil. To s sebou nesla povaha jeho povolání a povaha jeho osobní.

Většina toho, co zažil, byla rázu vážného, až i bolestného. Úspěch práce, ovšem vždy jen částečný, jistě jej povznášel radostí, ale tyto chvíle byly převáženy lety bojů,

sporů, zklamání. Byl milován, ale více snad ještě nenáviděn, alespoň přiměji pociťoval nenávist než lásku. V rodině své žil životem klidu, spokojenosti a radosti, ale nebyl ušetřen ani toho, co nejbolestnějšího rodinný život má, násilného roztržení svazků manželských a rodičovských předčasnou smrtí.

Práce a utrpení jsou trvalé znaky celého druhého ženevského pobytu. Ale vždyť práce a utrpení, zpříjemněné ostrůvky radosti — toť život celý.

Veškeré bohatství tohoto činnorodého života vynikne v obraze podrobné práce a rozmanitých událostí, jimiž druhá půle Kalvínova žití jest přeplněna.

14. Zřízení církve ženevské.

Ještě téhož dne, kdy Kalvín po druhé vstoupil na půdu ženevskou, 13. září 1541, ustanovil magistrát šest radních, kteří spolu s ním a Farelem měli vypracovati návrh nového zřízení církevního, které by vyhovovalo novým potřebám a úkolům a starým, prvokřesťanským požadavkům.

Práce se všichni chopili s takovou opravdovostí, že již v říjnu mohl první návrh býti předložen užší radě, od ní pak hned v listopadu, v částech jsa přepracován, radě širší, načež byl občanstvem přijat jako podklad zevnější organisace a vnitřního života.

„Ordonnances de l'Église“ jmenuje se případně tento návrh nové ústavy, „spořádání církve“.

Reformovaná církev je v podstatě církví laickou, nekněžskou, lidovou, demokratickou. Ale poněvadž žádná církev se neobejde bez zřízeného stavu duchovenského a kazatelského, zabývají se ordonnance obšírně a především povinnostmi a právy, ale víc povinnostmi duchovních. „Vénérable compagnie“, „ctihodný sbor, společnost“ jmenuje se soubor řádně ustanovených duchovních, pasteurs, „pastýřů“ stádce Kristova. Ti tvoří první úřad v církvi, která jim propůjčuje vážnost a moc mluvčích božích, duchovních učitelů, rádcův a vůdců, zaručuje úctu

a poslušnost ostatních vedených údů, ale za to na nich žádá zdatnost a čistotu života.

Kandidát církevního úřadu musí býti nejprve vyzkoušen úřadujícími duchovními po stránce způsobilosti, jest všemi kontrolován po stránce svého chování; obstojí-li, může býti sborem ustanovených farářů navržen radě, a nebyl-li odmítnut, může býti představen lidu. Volby farářů v pozdější presbyterní formě tehdy nebylo, ale každý úd sboru měl právo kritiky, námitek i odporu. Duchovní takto přijatý skládal pak radě slib věrnosti a poslušnosti, ovšem „bez újmy svobody učiti podle slova božího a jednati podle povinnosti svého uřadu". Pro neschopnost anebo vážný poklesek mohl býti radou sesazen.

Svůj ideál církve ve věcech duchovních úplně neodvislé od moci státní nemohl Kalvín uskutečniti od počátku a nemohl ho zabezpečiti nikdy.

Ustanovení duchovní tvořili jednotný sbor, jehož jednomyslnost v názorech i postupu měla být utužována týdenními povinnými schůzkami „congregations", (shromáždění), v nichž se debatovalo o bohosloveckých předmětech. Nastala-li neshoda, rozhodčími byli „s t a r š í" (anciens) a konečně magistrát. Rada, tedy politická správa, rozhodčím v otázkách theologických? Byl to as nedobrovolný ústupek církve učiněný státu, v dosahu někdy nebezpečný, ale zase z části zdravý, neboť působil k tomu, aby se církev nestala sborem theologů, odborníků, učenců a úředníků, nýbrž zůstala laickou církví lidovou.

V témže duchu po boku farářů stál druhý čestný církevní úřad, s t a r š í, kteří, počtem dvanácte, se všemi městskými faráři tvořili konsistoř („consistoire"), jakýsi soud církevní, sbor, úřad prostředkující mezi mocí duchovní a vrchnost světskou.

Na konsistoř kladl Kalvín veliký důraz. Její utvoření učinil podmínkou svého návratu. Jako zařízení nové narážela konsistoř často na silný odpor a musila překonávat obtíže, činěné se strany vzpírajících se jednotlivců i městské správy, žárlivé na soupeřící moc.

Duchovních v Ženevě bývalo obyčejně šest, tak že živel laický měl v konsistoři nezlomnou většinu. Starší

bývali jmenováni radou, a to tak, že dva byli vybíráni z rady užší, čtyři ze širší (šedesáti) a šest z generální (dvou set), vždy na rok, ale s právem nového zvolení a to tak, aby některý připadl na každou čtvrt městskou. Žádalo se, aby do konsistoře byli vysíláni muži zkušení, bezúhonní, osvědčení, bohabojní.

Polem, na kterém konsistoř podle ordonnancí měla uplatňovati svůj vliv, byl celý široký obor správy církevní, všecky stránky života náboženského a mravního. Měla dohled na pravidelnou účast v bohoslužbách a při večeři Páně, na život rodinný a výchovu dětí, na soukromé i veřejné chování všech jednotlivců, měla konati dozorčí návštěvy ve všech domácnostech, směla zkoušeti děti a osobovala si mnohdy přemrštěně též právo zkoušeti dospělé, umějí-li katechism a modlitby. V celku konala výborné výchovné služby v duchu kázně, která byla pokládána za nerv církve. Jakožto prostředky měla po ruce stupnici od bratrského napomenutí až po právo výluky od svátosti večeře a z církve. Exkommunikaci byla povinna „oznámiti" radě. Při tom bylo nejasné a zůstalo sporné, musí-li rada tento trest, který nebyl pouze duchovní, nýbrž měl v zápětí vážné důsledky občanské, právní a hospodářské, prostě vzíti na vědomí, či smí-li jej zrušiti.

Dozorem konsistoře zlepšil se aspoň na venek život městský patrně; omezeny byly tance, zábavy, hlučné zpěvy po hospodách a ulicích, hry v karty, divadla, přepych v jídle a v šatstvu, nepořádky a pohoršení rozervaných manželstvech. Náhradou za takové částečné ochuzení společenského života byla nově zřízená jeho střediska v jakýchsi duchovních klubech.

Celkový život rostl do forem určovaných náboženstvím a spravovaných biblí. Změna se jevila zvýšenou vážností. Byla patrná i v drobných jednotlivostech, na příklad v množství biblických jmen křestních; konsistoř doručila každému otci seznam doporučeníhodných jmen, a zápisy současné jsou plny Abrahamů, Gideonů, Mardocheů a j.

K farářům a starším řadily ordonnance d o k t o r y („docteurs") vlastně na místo druhé. Duchovním ve výchově pomáhali tito učitelé nejen přednáškami a výcvikem

pro studenty bohosloví, nýbrž vůbec ve školství, jehož pronikavá a prospěšná reforma — jak již připomenuto — šla soudobně s opravou církve.

Prakticky dobročinnou a finanční stránkou církevní správy obstarával stav čtvrtý, diakonové, jáhnové („diacres"), konsistoři jmenovaní k tomu, aby po vzoru apoštolském pečovali o chudé, nemocné, vdovy, starce, vůbec lidi odkázané větší měrou na milosrdenství silnějších.

Bohoslužba upravena co nejprostěji podle řádu Farelova a po vzoru vyzkoušeném ve Štrasburku. Chrámy, před lety zbavené všech odznaků náboženství neduchovního, zůstaly takto očištěny. Večeří Páně posluhováno čtyřikrát do roka; měsíční přijímání nepodařilo se Kalvínovi uplatniti. Forma její byla sprostně biblická. Konsistoř bděla nad osobní přípravou a hodností těch, kteří se směli súčastniti tohoto vrcholu evangelické bohoslužby.

V celých ordonnancích uplatňoval se Kalvínův ideál života křesťansky zřízeného,' ale ideál ten ovšem nebyl uskutečněn. Důvody neúplného úspěchu jsou různé. Není sporu o tom, že církev má právo a povinnost stanoviti si řád forem, dozoru a kázně, žádati souhlas a podrobení, kárati ty, kteří vystupují z řádu. Ale rovněž nemůže býti sporu o tom, že každé zákonné uspořádání kázně zůstává jen zevnějším prostředkem a neduchovní pomůckou, která nedovede dáti nového ducha, ano ani ne vždycky způsobiti nápravu.

K tomu i politické a veřejné poměry v Ženevě tarasily cestu k uskutečnění cíle čistě duchovního a církevního. Magistrát, správa města, rada byla dědičkou a nositelkou veškeré moci, též církevní a vrchnopastýřské, a užívala své moci, ano křížila jí nejednou pravomoc nové, rodící se církve.

Touhou Kalvínovou pak bylo proniknouti duchem náboženským a obsáhnouti formou církevní všecko, nejen církev, ale i společnost, obec, stát, lidstvo.

Uplatniti důsledně ducha náboženského, to mezi většinou současníkův aspoň konečně by nebylo nalezlo zásadních odpůrců. Ale určitá, jediná, neprolomná církevní forma? —

Dnes se nedivíme, že mnozí nedávno vymanění ze skřipce církve římské nebyli ochotni dobrovolně vzíti na sebe jho církve nové.

S počátku rada ženevská nejen nehodlala omezovati zasahování Kalvínovo do zákonodárství občanského, naopak sama mu k tomu nabízela příležitost. Jakmile byly v celku hotovy ordonnance církevní, jmenovala rada v listopadu 1541 výbor k sestavení řádu občanského, „aby stát a církev byly uvedeny v soulad", a předsedou této komise byl ustanoven Kalvín. Práce výboru trvaly dvě léta. Byly ovšem velice podrobné, vztahovalyť se na všecky úřední osoby a určovaly práva a povinnosti všech, od syndikův a kapitánův až po ponocné, dotýkaly se reformy právnictví, soudnictví, trestnictví a ve všech směrech znamenají pokrok. Bylo by ovšem nesprávné čekati, že všude zavládne duch naprosto moderní, náš. Každý vývoj se děje postupně a nenáhle. Není-li ještě dnešní právo jednotné v názoru na trest smrti na příklad, kdo by se divil, že soudnictví pod Kalvínovým vlivem stojící zachovalo tento trest a užívalo ho hojněji, než se nám dnes zdá správné? Mučení mělo tuhý život až do 19. století; smí někdo právem odsuzovati ženevské, že užívali bez okolků tohoto donucovacího prostředku našemu cítění odporného? Dostatečnou zásluhou jest, když vývoj k lepšímu pokročil o stupínek. Tato skutečnost pak jest nesporná.

Protestantism typu kalvínského provedl v pozdějším vývoji posud jediný smírnou cestou odluku církve od státu; provedl ji v duchu Kalvínovu ovšem, ale ne po jeho hotovém příkladu. V theorii byl Kalvín pro úplnou samostatnost církve a proti směšování moci státní s mocí duchovní. Ale skutečnost byla mocnější. Ostatně ani v názorech o této věci nebyl Kalvín určitý, zase v duchu své doby. Podle něho stát není sám o sobě účelem, nýbrž jen strážcem pořádku, mravnosti a zbožnosti, tedy konec konců pomůckou církve, poněvadž Bůh jest vlastním pánem a králem jak státu, tak církve, a poněvadž církev slouží úmyslům božím bezprostředněji. Stát má sice právo a povinnost vésti a dozírati, ale jenom v mezích zákona božího; o těchto mezích pak přece rozhoduje theolog, tedy církev.

Která instituce je tudíž přednější? Z tohoto kruhu se Kalvín nevymanil, ale upravil poměr církve a státu jinak než lutherský typ reformace, hlavně v Německu.

15. **Bohoslužebný řád.**

Nový náboženský duch v reformaci se uplatňující tvořil si přirozeně též nové formy. V Německu, ve Švýcařích i ve Francii přetvořovala se z vnitřní nutnosti bohoslužba hned po začátku opravného hnutí, poněvadž středověký způsob nevyhovoval duchovním potřebám přítomnosti. Nové víno do nových nádob. V Čechách boj o kalich a spor o latinu a ornáty neplynul z umíněnosti nového, pouze změněného formalismu, nýbrž byl ukazovatelem duchovního převratu. Husitism znamená v Čechách též reformu, vlastně nový začátek chrámového zpěvu. Tak i v Německu hned r. 1524 Theobald Schwarz zavedl za všeobecného souhlasu ve Štrasburku „německou mši", ve které zazněla plně mateřská řeč a postupně se uplatňovaly zásady evangelické, tak jak odpadaly prvky katolické, až se kolem jádra večeře Páně a kázání vytvořil rámec společného zpěvu a modliteb. Jak tato proměna vyhovovala potřebám doby, je patrné ze zpráv, že šestera bohoslužba za neděli byla konána za plných chrámů a všeobecného nadšení.

Ve Švýcařích postupoval Farel od samého počátku příměji. Mimo večeři Páně bylo mu východiskem i vyvrcholením bohoslužby kázání, to jest živý praktický výklad Písma. Bohoslovci neúnavně čerpali z tohoto právě odkrytého zdroje, a lid se ani nemohl nasytiti. Farelovi, a Kalvínovi po něm, celá bohoslužba byla „sermon" nebo „prédication" — zkrátka a prostě: kázání. Kolem něho se skupilo organicky všecko ostatní, takže celá bohoslužba byla jednotná, výraznější a účinnější než tam, kde polovičkou jest ustálená, předepsaná liturgie neosobní, a teprve druhou částí kus osobnosti kazatelovy, při čemž ovšem občasný rozpor jest téměř nevyhnutelný. Stálými prvky byly

jen Otče náš, Desatero, Vyznání víry apoštolské. Tuto formu bohoslužby Kalvín v Ženevě shledal a beze všeho přejal.

Ve Štrasburku také již nalezl ustálený tvar, vyvinutý ze Schwarzovy „německé mše“, pozměněné v duchu evangelia (zpěv celého shromáždění; stůl místo oltáře, večeře Páně pod obojí, kázání) hlavně Bucerem. Poněvadž pak pro něho formy všecky, i tak důležité, jako jsou formy bohoslužebné, nebyly ničím naprosto rozhodujícím, nýbrž věcí podřízenou, vedlejší, ano lhostejnou, přeložil celou liturgii pro svůj francouzský sbor se změnami zcela nepatrnými, takže r. 1539 v jeho kapli bohoslužbu tvořily tyto části: 1. úvodní věta modlitebná (invocation); 2. vyznání hříchův a rozhřešení; 3. desatero, do něhož po IV. přikázání vložena kratičká modlitba; 4. před kázáním modlitba končící se Otčenášem; 5. kázání (pravidelně trvající půl druhé hodiny); 6. hlavní modlitba; 7. zpěv žalmu; 8. závěrečné požehnání.

V těchto liturgických formách Kalvín setrval, dokud byl ve Štrasburku. Když se vrátil do Ženevy, také nebylo třeba utvořit něco nově, poněvadž vzpomenutý Farelův způsob a řád (manière et façon) trval v platnosti. Dopolední bohoslužba měla za součástky modlitbu končící se Otčenášem, kázání, Desatero, vyznání hříchů, po druhé Otčenáš, vyznání víry, modlitbu, požehnání. Bohoslužebný řád (la forme des prières et chants ecclésiastiques), zavedený r. 1542 Radou, který byl vytvořen pod bezprostředním a převládajícím vlivem Kalvínovým, není nic víc než revise liturgie štrasburské se zřetelem na způsob, obvyklý té doby v Ženevě.

Kalvín se ochotně přizpůsoboval potřebám a okolnostem, poněvadž ve formách chtěl míti zachovánu co největší svobodu. Nějaká jednotnost mu naprosto není žádoucí. Ano někdy prý je mnohem lépe, když není zevnější jednoty ve formách; alespoň prý se tak ukazuje, že víra a náboženství v nich nezáleží a na nich nezávisí. Ovšem nesmějí formy odporovati slovu božímu. V tomto duchu snášelivosti a smířlivosti radí reformovaným, aby se nevzpírali lutherským ceremoniím, ačkoli jich sám neschvaloval, nýbrž

spatřoval v nich neužitečné, ano nebezpečné zbytky středověkého církevního formalismu. Snesl i oltář a svíčky na něm. To mu bylo adiaforon (věc podřízeného významu). Ostře se však stavěl na odpor tam, kde forma vsahovala do podstaty, na př. naprosto zavrhoval tak řečený náhlý křest (křest z nouze, prováděný na slabých novorozencích porodními babičkami), poněvadž v tom vězel římský názor o kouzelném účinku svátosti a tudíž pověra. Vůdčí jeho myšlenkou při kultu byla jednoduchost, prostota, důstojnost.

Naprosto novým prvkem v bohoslužbě byl zpěv celého shromáždění. Složitá a cizojazyčná liturgie církve středověké neměla místa pro lidový zpěv. Umělá hudba chrámová pak nešla vlastními cestami, na které ji odkazoval zvláštní ráz duchovního účelu; do bohoslužby vnikaly nápěvy i texty světské, mnohdy přímo frivolní.

Není třeba říkat, že reformace vymýtila všecky takovéto nedůstojné vložky. To plyne prostě ze základů jejího náboženského cítění a bohoslužebného vědomí. Za to a nad to reformace oživila a obohatila bohoslužbu zpěvem lidovým, přiměřeným rámci a rázu nové pobožnosti. Zpěv byl Kalvínovi uměním po výtce náboženským, prvním ze všech umění, která jsou božím darem.

První pokus Zwingliův v Curychu se nezdařil, ale v Ženevě již r. 1537 navrhují Farel a Kalvín, aby byly zavedeny zpěvy do bohoslužby. Kalvín měl především na mysli Žalmy starozákonní. Chtěl-li míti a do chrámu zavésti důstojné, posvátné a osvědčené zpěvy obsahu zbožného, vyjadřující základní prvky náboženského citu, kam jinam by byl mohl sáhnouti, než do bohatého pokladu klassické náboženské poesie v Žaltáři? Jinde hledal též, ale nikde nenalezl zpěvů vhodnějších; vždyť pro některé stěžejní složky náboženství a zbožnosti, jako jsou důvěra v Boha, touha duše po Bohu, kající pokora, nemáme dosud básní hlubších. Některé, nám již cizejší zvláštnosti starozákonní zbožnosti vyjádřené v žalmech, náladě tehdejší doby nevadily. Rozhodující ovšem bylo, že Žalmy, jako celé ostatní Písmo, byly reformátorům slovem božím.

Co bylo tedy přirozenější než upraviti žalmy v lidové řeči francouzské pro bohoslužebnou potřebu církve, zbudo-

vané na slovu božím? (Lidová řeč v bohoslužbě byla Kalvínovi věcí samozřejmou. Luther nebyl zásadně proti latině.)

Před Kalvínem nebylo zpěvných překladů. On sám měl přirozenou sklonnost a schopnost k poesii. I pořídil r. 1538 metrický překlad několika žalmů. (S určitostí víme o žalmech 25., 46., 91., 138.) První reformovaný kancionál („Aucuns psaumes et cantiques mis en chant“), vydaný ve Štrasburku r. 1539, obsahuje mimo tři písně též 7 žalmů zpracovaných Kalvínem a 8 žalmů zveršovaných nejslavnějším francouzským básníkem tehdejší doby, Klementem Marotem, který na podnět Vatableův a za jeho pomoci třicet žalmů přeložil a věnoval králi Františkovi I. a jeho hostu císaři Karlovi V. Oběma Veličenstvům se básně líbily, takže básníka odměnili a dali k nim složiti hudbu od královských hudebníků. Není zvláštní, že oba nejvyšší a největší nepřátelé reformace byli mecenáši reformovaného zpěvu chrámového?

Texty byly nalezeny; šlo o n á p ě v y. Ve Štrasburku se užívalo melodií, složených místními hudebníky, na př. Matyášem Greiterem. Ale pravými, šťastnými tvůrci nápěvů, které se ujaly a rozletěly s žalmy po veškeré oblasti reformované církve různých jazyků, byli Vilém F r a n c, Ludvík B o u r g e o i s a Claude G o u d i m e l. Franc byl již před návratem Kalvínovým v Ženevě učitelem zpěvu, hlavně duchovního, na kolleji; učil docela v duchu reformátora, který si přál, aby se napřed naučily zpívat děti, a čekal, že se od nich naučí zpívat celé shromáždění. Když Franc r. 1545 odešel do Lausannu, stal se jeho nástupcem Bourgeois, který se souhlasem Kalvínovým upravil a pozměnil dílo Francovo tak vhodně, že trvání jeho bylo zabezpečeno nejen v Ženevě, nýbrž přešlo do 22 jazyků jiných.*) Goudimel, s jehož jménem se uvádí u nás největší počet žalmových nápěvů, nestvořil všech**), nýbrž upravil

*) Bourgeois, znamenitý hudebník, byl reformátorem hudby nejen chrámové, jest také otcem moderní opery; od něho pochází čtyrhlasá harmonisace žalmů.

**) Posud není možno rozlišiti, co je dílem Francovým, co Bourgeoisovým a co Goudimelovým.

většinu z nich uměleČtěji, zharmonisoval je, ovšem s vědomím, že jeho úprava nebyla přiměřená pro všeobecný zpěv prostého, pěvecky necvičeného shromáždění.

Všichni tito hudebníci pracovali v duchu Kalvínově, z části pod jeho přímým návodem a pod jeho ochranou. On psal předmluvy k jejich vydáním Žaltáře, staral se o úspěch a zavedení jejich díla, pečoval též o jejich příjmy, vůbec měl porozumění pro uměleckou stránku bohoslužby. Není pravda, že by Kalvín nebyl měl pochopení pro umění, že by je byl zavrhoval vesměs. *) Naopak jemu je umění boží milostí, darem a požehnáním, paprskem božského světla, přejasným darem ducha. Hudba pak je v jeho očích přímo k tomu, aby se jí obohatila služba zbožnosti. Ve zpěvu cení velikou sílu, jíž se umí dotýkati lidských srdcí. Luther vystihl potřebu doby svou písní. Kalvín učinil přístupným poklad žalmů. Obojí pak s modlitbou jako rámec kázání zůstalo podnes, v různých třeba formách, podstatou evangelické bohoslužby.

16. Vnitřní boje.

Uspořádání církve a obce v ideální theokracii (bohovládu) nemůže býti dílem krátkého roku ani okamžitým výsledkem sebe lepšího zákona. To věděl původce ordonnancí — jakožto znatel lidské povahy vůbec a rázu ženevského lidu zvláště — předem. Ale když opravdový odpor propukl — a to se stalo nad míru brzy —, přece jen byl zarmoucen a zklamán. V první době se zdálo, že úspěch díla je pronikavý a trvalý. Smutné zkušenosti, jež měla obec po čas Kalvínova vyhnanství bez jeho bystré hlavy, vroucího srdce a pevné ruky, učinily Ženevu povolnou a ochotnou. Bujní Ženevané zkrotli, zpurní změkli pod nátlakem vnitřních zmatkův a vnějších nebezpečí. Jakmile však zavládl mír vně a pořádek s blahobytem vnitř, zvedala

*) Sochařství a malířství na př. cení též, ale ovšem podle svých zásad nemůže připustiti zobrazování Boha a hrozí se pohoršení i pokušení k modlářství, které vzniklo z obrazův a soch ve chrámích.

hlavu bývalá opposice, do té doby stejně silná, jen že utajená a — opatrnější.

Příčinou odporu byla tuhá mravní kázeň skoro u všech, záminkou jakýsi druh vlastenecké horlivosti a řevnivosti u mnohých.

Na tuhost kázně a pronikavost stálého dozoru stýskali si sami někteří přátelé reformace a horliví údové obnovené církve. Právem i nemístně. Soudili, že dohled a kázeň zamezuje ovšem výstřelky zvůle a nemravnosti, že však sama nenapraví srdce a smýšlení, které je přec zdrojem jednání a neviditelným měřítkem jednotlivcovy skutečné ceny. Viděli, že skoro nevyhnutelným důsledkem tuhé kázně jest husté pokrytství. Neprávem však přehlíželi, že více ještě než každá mravní společnost právě nová, tvořící se církev, chtějící vésti své údy k samostatnému, opravdu duchovnímu životu nezbytně potřebuje řádu, návodu, dozoru a kárání v dětských svých letech, má-li zdárně vyspěti v míru postavy plného věku.

Místní vlastenectví, odpor proti vlivu, ano rozhodující moci cizinců, Francouzů, mezi které náležel Kalvín sám, jak mu přečasto bylo nadhazováno, řevnilo na to, že nadějný vzrůst Ženevy jest podmíněn mohutným přílivem přistěhovalců, kteří svým počtem, rozumem a jměním měli a uplatňovali nárok na účast ve správě církve i obce.

U některých opravdových starých vlastenců ženevských, bojovníků za svobodu města, bylo toto rozhorlení na vliv cizinců jistě upřímné. Ale u mnohého bylo jen zástěrou k podezírání a k odboji proti železné ruce církevního řádu.

Tuto stránku u některých správně vycítil, ale neprávem u všech předpokládal Kalvín. Ustoupiti nehodlal a — nemohl, nejen proto, že vytrvati pokládal za povinnost Bohem uloženou, ale že též viděl, jak povolnost znamenala by začátek rozvratu.

Prvních pět let minulo v drobných srážkách. Otevřený boj hrozivých rozměrů propukl r. 1546. Původcem byl tiskař Petr Ameaux. Před r. 1538 sám spolupůsobil, aby Kalvín byl povolán z vyhnanství. Ale když přísným zákazem her byla dotčena jeho výroba karet a když sám

byl kárán konsistoří pro poklesky svého mravního života, shledával, že Kalvín je špatný člověk, pikart, hlasatel bludných nauk, tyran, vůdce nenáviděných a městu nebezpečných cizincův, a že křesťan může svou pobožnost právě tak dobře vykonávati doma jako v kostele.

Rada se ujala autority konsistoře a cti Kalvínovy jako své vlastní a volala Ameauxe energicky k zodpovídání a podrobení. Ameaux cítil, že by v otevřeném odporu osamocen podlehl; odprošoval tedy a byl by ze sporu vyšel s mírným trestem soukromého pokoření před radou. Ale Kalvín chtěl dáti výstražný příklad přísnosti a hrozil, že nevstoupí na kazatelnu, nebude-li utrhač ne jeho cti, ale rouhač proti Bohu potrestán odstrašujícím způsobem. Rada vyhověla, a Ameaux musil v košili, vlasatý a bosý s hořící pochodní na důkaz pokání projíti celým městem a na náměstích kleče hlasitě vyznávati své provinění, lítost a slib nápravy.

Farář de la M a r e, který se soukromě ujal odsouzeného a neschvaloval přísnosti Kalvínovy, nazývaje ji vášnivostí a mstivostí, byl sesazen.

Tyto případy do té doby ojedinělé, byly předzvěstí širší bouře. Téhož roku byla řada osob z nejvlivnějších rodin volána k zodpovídání před konsistoř pro přestupky proti církevním předpisům, pro hostiny, tance, výstřednosti. Mnoho starostí konsistoři a mnoho nepříjemností Kalvínovi způsobily spřízněné r o d i n y F a v r e o v a a P e r r i n o v a troufalými výstřednostmi, neomalenými slovy a stálým drobným odbojem proti mravu a řádu, až Kalvín klidně, ale rázně prohlásil, že se uznanému zákonu musí v Ženevě podrobiti bez výjimky každý, a komu se to nelíbí, tomu že nezbývá, než aby si našel volnější bydliště jinde. Všichni obžalovaní byli stiženi obvyklými tresty bez přijímání osob. Tato chvála musí se vzdáti Kalvínově přísnosti. „Dvojí míry a váhy nesmíme užívati, nejméně již v církvi boží. O sobě smím tvrditi, píše Kalvín, že mám na zřeteli jenom blaho církve a tvé vlastní. Hrozby mne nelekají.“

Mezi potrestanými byla Františka Perrinova, manželka generálního kapitána Amyho Perrina, dcera bohatého, ale

rozmařilého Františka Favrea, žena bujná, resolutní v slovu i činu, výstřední.

Favre sám se zapřisáhl, slibem zavázal své děti a vybízel lid, aby setřásli nedůstojné jho reformátora cizince. V ústech měl stále heslo „svoboda". Konsistoře neuznával, poněvadž to byl nový útvar. Prostředkování rady bylo marné; Favre byl vypověděn, Perrin pak schválně pověřen čestným úkolem zastupovati Ženevu při korunovaci Jindřicha II. v Paříži.

Klid neměl dlouhého trvání; nastal obrat s krvavým zakončením.

Na svatopetrské kazatelně nalezli výhružný list opovídající smrt Kalvínovi a všem kazatelům. Vyšetřilo se, že odvážlivcem byl Jakob Gruet. Když pak v jeho domě nalezli jiné hanlivé, pobuřující spisy a listy, posměšné poznámky o bibli, Ježíšovi a o základních pravdách křesťanského náboženství, byl vinník pro rouhání a velezradu 26. července 1547 popraven.

Krev násilně prolitá jest vždycky nejhorším utišujícím prostředkem. Přísnost rady, při které Kalvín nebyl bez účastenství, vznítila bouři odporu, hrozeb, nadávek Kalvívínovi („Kain") a násilí. K tomu v touže dobu se vrátil Favre i Perrin, a bývalé nesnáze se ještě zvýšily, ano nabyly vážnější, nebezpečné tvárnosti.

Perrin byl obviněn, že v Paříži nejen zastupoval Ženevu, ale na vlastní vrub navazoval vlastizrádné styky s královými prostředníky. Žalobce, francouz Maigret, ovšem upadl sám v odůvodněné podezření, že také není prost téže viny a že je placeným náhončím Francie. Na nátlak Bernu, který se cítil spolu dotčen a ohrožen, byl také uvězněn. Není třeba tajiti, že mu Kalvín stranil a rád by jej byl osvobodil, kdežto Perrina, bezpochyby jakožto hlavy opposice, naprosto se nezastával, ano příkře proti němu vystupoval, ač hlavní vina byla stejná u obou. Aby Maigret vyvázl, bylo u obou od žaloby pro velezrádu upuštěno. Perrin byl propuštěn na záruku, že se kdykoli dostaví k soudu; Maigret měl býti postaven před generální radu, ale menšina protestovala až i se zbraněmi v rukou,

a bylo by nastalo krveprolití na radnici, kdyby Kalvín osobní duchapřítomností a s vlastním nebezpečenstvím nebyl uklidnil rozzuřené strany.

Patrné strannictví Kalvínovo podrylo jeho autoritu citelně, a spolu též autoritu ordonnancí. Zdárný postup reformačního díla zdál se ohrožen. Okolnosti nutkaly ke smíru s Perrinem. Začátkem r. 1548 byly Perrinovi vráceny jeho čestné úřady; rovněž Maigret dosáhl zase svých práv a důchodů.'

Ale otřesená autorita snad nikdy nenabude ztracené pevnosti. Hněv a zloba ulic zmocnila se chtivě svrženého majestátu a vláčela jej prachem; jeho jméno dávali psům. Kalvín sice nepozbyl pevnosti, ale neměl již bezpečné opory, zvláště když volby r. 1549 vyzvedly Perrina v čelo správy a jeho přívržence do předních úřadů obecních.

Snad právě toto osamocení Kalvínovo dodalo zmužilosti Jeronymu Bolsecovi, aby začal útok se strany, se které si do té doby nikdo netroufal napadnouti reformátora, totiž v učení, a to ve věci zrovna pro něho ústřední, v učení o praedestinaci (božském vyvolení a předurčení.)

Bolsec byl vážený lékař, dříve karmelitský mnich, teď dobrý přívrženec reformace. Jinak jsa vědomě přesvědčený kalvinista, nesouhlasil s Kalvínovým učením s praedestinaci; pro ně označil r. 1551 v podání ke konsistoři reformátora za bludaře nebezpečného křesťanským duším.

První tento náraz nepovalil napadeného, naopak vynesl útočníkovi vypovědění. Ale vyhnanec objevil se jednou v Ženevě a odporoval veřejně v bohoslužbě kazateli Andreemu, který náhodou dokazoval praedestinaci z textu dost uměle přitaženého (Jan 8, 47). „Kdo tak učí (ve smyslu praedestinace), činí Boha původcem zla a tyranem, který má radost ze zatracení".

Kalvínovi náhle vstoupivšímu nedovedl Bolsec slovem čeliti. Byl zatčen, uvězněn, obžalován a vyšetřován. Na otázky svého odpůrce vyložil své názory o vyvolení. Bůh v Kristu vyvolil ty, které chtěl, z milosti; ale víra jejich nezávisí jen na tomto vyvolení. Vyvolení a víra působí obojí společně s láskou boží. Člověk, potomek Adamův,

nemůže konati dobro, jestliže ho Bůh k tomu neuzpůsobí, nepřivede. Ale toto vedení není násilné, nýbrž otcovské, jakého Bůh dopřává všem tvorům. Pádem Adamovým nebyla hříšníkům svobodná vůle zničena, nýbrž jen porušena.

Pro svá tvrzení mohl se Bolsec právem dovolávati reformátorů Melanchthona a Brenze. V jeho prospěch dopadla také dobrozdání bohoslovců bernských, curyšských a basilejských.

Zní skoro divně, že za takovýchto okolností, pro Kalvína v celku nepříznivých, rada Bolseca přec odsoudila, a sice k vyhnanství a náhradě útrat, což byl trest „milostivý“.

Marně se přičiňoval Kalvínův přítel a obdivovatel Falais, člen knížecí rodiny burgundské, u ženevských a bernských úřadův, by trest, podle jeho přesvědčení nespravedlivý, nebyl proveden. Kalvín se prudce odřekl svého přítele a nepovolil.

Bolsec byl nucen vystěhovati se, a brzy se vrátil do církve římskokatolické. V našich očích své při ublížil tím, že se dal strhnouti ke mstivému hanopisu proti Kalvínovi. Kalvín mu ovšem odpovídal stejně podrážděně (ale nikdy nepravdivě). Podrážděně odpovídal i basilejskému Castellionovi, bývalému správci zreformované ženevské kolleje, na jeho leták pro náboženskou snášelivost, která jest sice dítětem reformace, ale nebyla osobním přesvědčením všech reformátorů.

Perrinisté sdružovali kolem sebe všecky nespokojence (o názvu „libertini“ viz dodatek). Odpor rostl, zmatky se množily. Vyvrcholení a rozuzlení nastalo v procesu Servetově.

17. Proces Servetův.

Miguel Serveto y Reves, Španěl z Tudely nad Ebrem v království Navarrském, narozený snad téhož roku jako Kalvín (nebo 1511), připravoval se studiemi na universitě v Saragosse pro obor zcela jiný, než ve kterém se

mimo nadání stal pověstným. Zabýval se přírodními vědami, zeměpisem, lékařstvím, zamýšlel studovati práva, ale už jako student byl stržen myšlenkovým proudem současnosti, otázkami náboženskými a spory církevními. Jako sekretář císařského zpovědníka Jana de Quintana mnoho cestoval a seznámil se s mnohými lidmi i rozličnými názory. Biblí byl přiveden k samostatnému přemýšlení o věcech náboženských. Poněvadž jeho myšlenková příprava byla jiná než u reformátorů, postupoval neodvisle od nich, vlastní cestou. Reformátoři mu nebyli dost radikální a důslední. Byl nadaný, bystrý, duchaplný, ale též kousavý, útočný, bojovný, domýšlivý, povahy nestálé, mysli nedosti hluboké. Narodil se katolíkem, přiklonil se pak k reformaci, ale u Anabaptistů dal se znova pokřtíti; na to předstíral zase věrnost k církvi katolické.

Servet byl člověk vědecky a filosoficky školený, při tom opravdu náboženský. Theologie jeho ovšem byla jiná než u bohoslovců z povolání. Odlišná jeho příprava byla předností, ale též nevýhodou. Jeho bohoslovecké a náboženské myšlení a cítění vynikalo snad větší bezprostředností, původností, ale trpělo dilettantismem. Neznal scholastických drobností, neprošel myšlenkovou školou církevních otců. Čerpal z bible přímo a samostatně. Zdálo se mu, že církevní theologie a náboženství jsou jiné než biblické. Scholastická metafysika — a ta vládla nejen v církvi katolické, nýbrž byla z veliké části přenesena jako mimovolné i vědomé dědictví též do církví reformačních — podle něho zakrývala pravou podstatu náboženských skutečností a kladla pojmy a spekulace na místo pravých věcí.

U osoby Kristovy se zastavil přirozeně hned a nejdéle — navždy. Zemřel-li opravdu, a ne pouze v legendě, se slovy: „Ježíši, synu věčného Boha, smiluj se nade mnou!“, dožil důsledně v myšlenkách, jimiž začal.

Historický, skutečný Ježíš evangelií byl mu synem božím proto, že měl vnitřní jednotu s Bohem. Božské úcty nežádal. Nechtěl nic jiného, než aby byli svatým životem přivedeni všichni lidé k téže jednotě s Otcem.

Kristus theologický, druhá osoba božské Trojice, syn již před narozením, od věčnosti, stejné podstaty s Bohem

— to vše bylo mu spekulací, theorií, a to nebezpečnou, poněvadž prý to důsledně vede k myšlenkovým nemožnostem Trojice, k mnohobožství.

Přesně stanoviti Servetovo učení — nebo nápady — jest v této stručnosti nemožností. Servet nebyl si sám jasný, nebyl sám důsledný; spisy jeho nebyly stejnoměrně propracovány; v nových vydáních názory původní měníval a odvolával.

V jeho dílech najdeme výrazy, jimiž Ježíše Krista nazývá synem božím zplozeným skrze věčné Slovo Otcovo, Pánem, spasitelem. Co mohla tvrditi nebo žádati současná pravověrnost víc?

Co pobouřilo současnost římskou i protestantskou, byla hlavně forma — duchaplná sic namnoze, ale často nešetrná, neuctivá, kousavá, rouhavá.

Sotva dvacetiletý vydal Servet v elsasské Hagenavě jeden ze svých dvou hlavních polemických spisů, „De Trinitatis erroribus libri septem, per Michaelem Serveto alias Reves ab Aragonia Hispanum“ (Sedmero knih o bludech Trojice od Michaela Serveta, jinak Revese, Španěla Aragonského“).

Hrot své kritiky obrací proti podstatné zvláštnosti křesťanského pojmu o Bohu, proti tajemství, které reformátoři byli převzali z církve středověké. Nebylo mu jasné, proč nesmazali všeho a nezačali s bílým listem. Melanchthon po vyjití jeho kniky vzrušeně litoval, že se sporem o tyto otázky rozmnoží zbytečně ještě víc zmatky. Toho Servet nechápal, že reformátorům šlo především o reformu života. Kdo žádal víc, nerozuměl logice vývoje a potřebě doby. Reformátoři jednali v očích nejen Servetových málo radikálně a nedosti důsledně, ale jednali rozumě, tak, jak bylo přiměřené poměrům.

Všeobecný odpor vznícený knihou u katolíkův i protestantů proti názorům i jejich původci přiměl Serveta, že r. 1532 vydal jakousi obranu, vysvětlení a ústupky ve spisu „Dialogorum de Trinitate libri duo“ („Dvě knihy hovorů o Trojici“), že zanechal nevděčného oboru theologického a že se jakožto Michael de Villeneuve (podle rodiště svého otce) oddal znovu přírodním vědám a lékařství.

S Kalvínem prvně vešel ve styk r. 1534 v Paříži. Smluvili si slovný souboj theologický, ale Servet se nedostavil. Byl již beztoho na odchodu z nebezpečné Paříže do Lyonu, kde se živil korrektorstvím v tiskárně.

Jakmile toleranční edikt Františka I. r. 1536 učinil pobyt v Paříži bezpečnějším, přišel tam zas. Stal se pomocníkem professora anatomie Gunthera a získal si mistrovství svobodných umění i doktorát mediciny. V laboratoři Guntherově as učinil dalekosáhlý objev krevního oběhu v lidském těle (vystoupil s ním teprve r. 1553). Zdálo se, že našel pravé své povolání a že došel klidu. Po tři léta byl hledaným lékařem v Charlieu a Lyonu, nějaký čas r. 1542 ztrávil u arcibiskupa Petra Paulmiera ve Vienně. Ale vrozená sklonnost k theologické spekulaci a k theologickým sporům nutila jej k novým pokusům na poli náboženském. Zdálo se mu, že švýcarští reformátoři by byli přístupnější pro jeho snahy než lutherští v Německu.

Kalvín byl tehdy již uznanou hlavou reformované církve. S ním tedy začal korrespondenci, která se při povaze obou ovšem hned vyvinula v písemnou disputaci. Když r. 1545 poslal Kalvínovi rukopis, vlastně náčrty svého chystaného díla Restitutio, přerušil s ním Kalvín styky. Co se Servetovi nekriticky jevilo jako nové zjevení věcí neslýchaných, nebývalých, pro obnovu křesťanstva dalekosáhlých, připadalo Kalvínovi jako pošetilé sny a prázdná domýšlivost.

Servet se domníval, že by stačilo, aby se osobně objevil v Ženevě, a všichni že by uznali naprostou správnost jeho názorů.

Již tehdy psal Kalvín Farelovi, že by rouhač Servet neodešel ze Ženevy živ.

Teprve po sedmi letech r. 1552 vydal Servet ve Vienně své připravované dílo „Christianismi restitutio, totius ecclesiae apostolicae est ad sua limina vocatio“ („Obnova křesťanství, to jest hlas volající veškerou církev apoštolskou zpět k jejím počátkům“).

V nebezpečné době zostřeného pronásledování kacířů za Jindřicha II. našel se přec odvážný tiskař, Baltazar Ar-

noullet, který se přes inkvisitorskou censuru osmělil vydati nebezpečnou knihu. Vyšla anonymně; jenom na konci se četla začáteční písmena M. S. V. (= Michael Servetus Villanovanus).

Spis způsobil ještě větší rozruch, poněvadž podrýval již nejen učení o Trojici, ale směřoval též proti jiným podstatným článkům církevní věrouky, proti ospravedlnění, proti křtu dětí a psán byl zase formou útočnou, smělou, někdy frivolní.

Kdo je tím smělcem, snad nikdo netušil. Vyšlo to na jevo zvláštní náhodou.

Viennský kupec Vilém Trie se pro náboženství vystěhoval do Ženevy. Příbuzný jeho, Antonín Arneys v Lyonu mu vytýkal, že se přidal k církvi, která nemá kázně a ponechává nebezpečnou svobodu libovolnému učení. Trie namítl, že tato výtka spíše padá na církev římskou, ježto ta zuří sice proti vyznavačům evangelia, ale trpí kacíře, bludaře a rouhače všemi církvemi odsouzeného a přímo pod očima inkvisice ho nechává tisknouti škodlivé knihy, trpí Serveta a nechává tisknouti Restituci.

Trie se totiž v Ženevě tak blízce seznámil s Kalvínem, že se stal na čas jeho tajemníkem a u něho viděl listy a rukopisy Servetovy. Na doklad svého tvrzení poslal příbuznému list vlastní rukou Servetovou psaný.

Arneys vydal tento zrádný dokument inkvisitorovi Orymu. Ale prohlídka u Serveta i v tiskárně nevynesla nic usvědčujícího. Servet popřel, že by byl pisatelem knihy, a přísahal, že je věrný syn katolické církve.

Arneys naléhal, aby mu Trie poslal důkazy pádnější. Kalvín je měl, ale když ho přítel o ně žádal, cítil a řekl, že povinností duchovního jest kacíře přesvědčovati, a ne pronásledovati násilím.

Kéž by se byl tímto poznáním, touto evangelickou zásadou důsledně řídil! Ale aby nenechal svého důvěrníka v podezření utrhačství a lži, na jeho mnohé naléhání vydal mu asi dva tucty listů, které v ruce inkvisice byly usvědčujícím důkazem.

Denunciantem Servetovým Kalvín nebyl, ale nelze ho sprostiti výtky, že denunciaci umožnil.

Ve Vienně byl hned 4. dubna 1553 Servet zatčen. Podařilo se mu však utéci. Jen majetek jeho byl skonfiskován, a jeho knihy a obraz spáleny („in effigie").

Chtěl původně do Španěl, ale vrátil se a mířil přes Švýcary do Německa a hodlal do Italie. Co jej vedlo na půdu ženevskou? Bezpochyby doufal, že město, které poskytlo útulku tisícům náboženských vyhnanců, které samo bylo celé v římské klatbě kacířů, bude i pro něho bezpečným útočištěm. Osobnost vynikajícího protivníka jistě jej vábila též.

Ženevou hodlal původně jen projíti. Začátkem července tam došel, ale zdržel se přes měsíc. Při tom nebyl nikterak opatrný a skromný. V hospodě vedl živé rozhovory i rozpustilé žerty a ukazoval se veřejně, až byl v kostele poznán a na zakročení Kalvínovo 18. srpna uvězněn. Kalvín sám sestavil 38 žalobných článků; vinil jej z útoků nejen proti církvi a věrouce křesťanské, ale z nepřátelství proti náboženství vůbec.

Hlavní kacířství ovšem zas se týkalo Trojice, a znovu to byla především forma, která dráždila. „Mluviti o Bohu ve třech osobách znamená smýšleti čtyři přízraky; Bůh ve třech osobách je ďábel o třech hlavách jako Cerberus, pekelný pes".

Servet sám ujišťoval a jistě byl upřímně přesvědčen, že taková slova nejsou rouháním. Mluvilo se tehdy vůbec plněji a bez obalu. (Zbožný lutherán Nicolai, známý básník duchovních písní, jemuž jistě nikdo nemůže přičítati rouhavých úmyslů, se vyslovil, že kalvínský Pánbůh je lehkověrný, lstivý, krvežíznivý moloch).

Servet tvrdil, že věří ve tři osoby božské, jen že jinak vykládá pojem „osoba". Jemu byl Bůh mocí, která všecko proniká. Měl tedy sklon pantheistický. Ale což nevytýkali Kalvínovi, že jeho pojem Boha je značně deistický? Vzpomněl-li Kalvín, jak asi před patnácti lety sám byl podezírán Carolim z nedostatečné pravověrnosti právě v nauce o Trojici a o osobě Kristově, když nechtěl podepsati a ne-

podepsal vrcholné slovo trinitářského vývoje, Symbolum Athanasianum? Nevzpomněl as a neuvědomil si, že pravověrnost je pojem relativní a měnlivý.

Osobním zasažením Kalvínovým měnil se nejednou výslech v bohosloveckou disputaci. Tím právě ovšem se rozplýval v bezvýslednost. S počátku žádal Kalvín pouze odvolání, ale Servet chtěl být usvědčen z bludu. Konečně 1. září rada rozhodla, aby Servet svou obranu a své názory napsal, Kalvín aby na ně zas písemně odpověděl, latinsky ovšem, rada pak že všecka tato akta pošle duchovním a občanským správám čtyř reformovaných kantonů (bernského, curyšského, basilejského, šafhausského), se žádostí o dobrozdání. V tato dobrozdání skládal Servet naději; jednou již prospěla Kalvínovu odpůrci, Bolsecovi. Ale nevyčkal výsledku. Přešel k útoku. V polovici září podal radě spis, ve kterém žádá, aby byl osvobozen, poněvadž Kalvín už sám neví, co říci, a jen ze msty chce ho nechati ve vězení shníti. Žádá, aby mu byl dán advokát a celá záležitost aby byla postoupena generální radě. Rada jej opatřila oděvem a obuví (na jeho náklad); ostatní požadavky odmítla; utrhači a rouhači prý zákon nepřipouští právní ochrany advokátní. Po několika dnech Servet v přemíře hněvu obnovil své žaloby. Vytýká, že se Kalvín provinil proti povinnosti svého duchovenského úřadu, když jeho odpůrcům ve Vienně poskytl důkazy. Kalvín sám prý je bludař; jako čaroděj Šimon Magus chce potlačiti pravdu Jezukristovu a zasluhuje být usmrcen. Po několika dnech zmírnil pak svůj návrh a žádal, aby Kalvín byl vypuzen, jmění jeho pak aby připadlo náhradou za vlastní jmění ztracené Servetovi.

Na tyto výbuchy hněvu, malomoci a zoufalství rada neodpověděla.

Servet odvolával. Ujišťoval, že při řečech i knihách neměl zlých úmyslů. Dovozoval, že se ničím neprovinil proti ženevské vrchnosti. Ale když mu dali na vybranou, chce-li tedy raději být vydán soudu viennskému, zvolil Ženevu. Jindy zas namítal, že ve věcech víry soud světský je nepříslušný; námitka tato podle tehdejšího práva i praxe ovšem byla marna.

Skoro měsíc trvalo, než se vrátilo (21. září—19. října) poselstvo s vyžádanými dobrozdáními. Dopadla jinak, než doufal Servet, jinak než v případu Bolsecově. Všecky kantony bez výjimky se vyslovovaly souhlasně pro odstrašující přísnost. Nejmírnější byli bazilejští; doporučovali — když by nebylo možné kacíře obrátit — znemožnit mu další znepokojování církve. U Farela neúprosná přísnost nepřekvapuje. Ale i mírný Bullinger a tichý Haller byli pro nejostřejší zakročení.

Po čtyři dni (23.—26. října) vlekl se konečný soud, až 26. října byl vynesen rozsudek, že Servet propadá smrti upálením i se svými knihami.

Z 25 členů rady 5 jich chybělo, mezi nimi právě nejhorlivější vedle Bertheliera obhájce Servetův, Perrin; někteří byli pro vypovědění, někteří pro uvěznění, většina pro smrt. V radě nebyla většina kalvínovská; víme, že do posledních voleb stál v čele správy Perrin a odpůrcové Kalvínovi byli v rozhodující většině. To pravíme, ne abychom odváděli pozornost od účasti Kalvínovy, nýbrž na důkaz, že v otázkách pravověrnosti a plynoucí z ní přísnosti a nesnášelivosti ke „kacířům" nebylo rozdílu. Názor středověké církve vládl ještě neomezeně. Pro nás je nepochopitelné, jak srovnal Farel na příklad anebo kdokoli jiný ve své mysli odpor proti násilí páchanému papežstvím na přívržencích reformace s domněnkou správnosti vyhlazovati kacíře odchylující se od reformace. Srovnali si to v mysli. Farel píše právě za procesu Servetova: „Z toho, že papežství odsuzuje věřící pro kacířství . . . ., jest absurdné vyvozovati, že není správné usmrtiti kacíře, aby tím věřící byli zabezpečeni". Ovšem jest Farel sám „hotov umříti, jestliže učil cokoli proti zdravému učení". To chápeme. Ale jestliže z tohoto osobního dobrovolného, věříme, že ne pouze theoretického odhodlání, usuzuje, že „nemůže tudíž při jiných užívati jiného pravidla", tato logika je nám — středověká. Smrt podstoupiti a smrt způsobiti není nám stejně přirozené.

Zaráží nás, jak jest možné, že lidé tak hluboko vniknuvší do ducha Kristova evangelia lásky nepronikli k důsledkům lidskosti, spravedlnosti, snášelivosti. Mohli pronik-

nout a měli. Nestalo-li se tak, pro to není jiného vysvětlení, než ze setrvačnosti věkovitých institucí, jakou je nejen církev, nýbrž i stát, nejen dogma, nýbrž snad více ještě právo a zákon. Není vytáčkou tvrditi, že hranice i v evangelických zemích na začátku novověku zapaloval duch katolického středověku. Soudy nad Servetem a jinými kacíři jsou kollektivní vinou tradičnosti, ale osobní vina zúčastněných protestantů se tím nezmenšuje; spíše roste — tím, že z jejich lepšího poznání, hlubšího pochopení evangelia, z jejich duchovnějšího náboženství s možností rostla povinnost vřelejší lásky, vyšší spravedlnosti, citlivější lidskosti. Zákonníky 20. století mají paragrafy a tresty na rouhání. Tak konservativní je stát a právo nejen vlivem církve, ale vlastní inertií.

Perrin se marně pokoušel, aby pře Servetova byla dodatečně předložena generální radě. Kalvín chtěl aspoň krutost smrti zmírniti jiným způsobem popravy. Také marně. Hned druhého dne, 27. října 1553 měl býti rozsudek vykonán. Odsouzeného navštívil Farel i Kalvín. Servet prosil za odpuštění, za milost; k odvolání, které by ostatně podle zákona již nebylo nic platné, se pohnouti nedal. Na rovině Champelu byl odsouzenec přivázán řetězem ke kolu a na hranici z čerstvého dubového dříví spálen.

Zástupcové církví blahopřáli Ženevě a Kalvínovi, že byli nástrojem k potlačení kacířství; sám Melanchthon píše, že církev jest zavázána k nekonečné vděčnosti pro tento čin. Ale již tehdy se našlo dosti takových, kteří neschvalovali ukrutnosti: soukromě kancléř bernský Mikuláš Zurkinden; veřejně letákem r. 1554 vydaným celá skupina mírných lidí v Basileji („bellianisté“ podle pseudonymu „Martin Bellius“, jejž si přikládal Šebestian Castellion). —

My, dnešní protestanté plně podpisujeme prohlášení, které dali ženevští vyrýti na kámen postavený na podnět Kalvínova životopisce prof. Doumerguea r. 1903 na champelském popravišti:

Dne 27. října 1553 zemřel na hranici v Champelu

Michael Servet,

z Villanovy v Aragonii, narozený 29. září 1511.

Jsouce uctiví a vděční synové Kalvína, našeho velikého reformátora, ale odsuzujíce blud, jejž on sdílel se svou dobou, a pevně se držíce svobody svědomí podle pravých základů reformace a evangelia, vztýčili jsme jakožto pomník smírčí. 27. října 1903.

Tak „protestuje církev sama proti sobě ve jménu náboženství“ (Doumergue ve slavnostní řeči). —

18. Vítězství reformace.

Téměř současně s procesem Servetovým vedl se v Ženevě zápas vnitřní, o právo církve na sebeurčení, o její samostatnost naproti úřadům státním.

Kalvínovi záleželo mnoho na výsledku onoho věroučného procesu, ale na vítězství v zásadním boji vnitřním mu záleželo víc. Protivníci snad úmyslně si vybrali rozruch Servetova soudu, aby vedli konečný útok, který měl býti rozhodný, ve věci, která se vlekla od samého návratu Kalvínova.

Šlo o právo konsistoře ve věcech duchovních, ano skoro o její existenci. Vlastní církevní vrchností byla rada. Pravomoc konsistoře pod ní nebo vedle ní nebyla nikdy vymezena nesporně.

Tentokráte šlo o čistě duchovní obor, o právo vylučovati od večeře Páně lidi pohoršlivého života. Konsistoř jakožto úřad duchovní a dozorčí přirozeně vlastnila toto právo sobě. Ale nejen odpůrcové, nýbrž i někteří umírnění chtěli vrchní právo v církvi vyhraditi „křesťanské vrchnosti“. Vedl je k tomu hlavně též příklad jiných evangelických zemí, jmenovitě rázu lutherského. Ale reformovaný, švýcarský typ církve vyvíjel a ustálil se právě odlišně.

Mezi osobami stiženými výlukou od stolu Páně byl také Filibert Berthelier, syn vzpomenutého již bojovníka za ženevskou svobodu. Vyloučení jeho bylo rozhodnuto již před několika lety. Teď, r. 1553, využil zmatkův

a seslabeného vlivu Kalvínova a obrátil se k radě se žádostí, aby zrušila jeho exkommunikaci. Perrin dovedl, že rozhodnutí konsistoře skutečně bylo zrušeno.

Marně se snažil Kalvín zabrániti zakročení rady, jež pokládal za neoprávněné, a pak, když bylo učiněno, způsobiti jeho odvolání. Byl hotov raději podstoupiti smrt, než dopustiti znesvěcení stolu Páně. Rada byla na rozpacích; své rozhodnutí zrušit nemohla, k roztržce nechtěla nechat dojít. Proto soukromě radila Berthelierovi, aby se tentokrát zdržel účasti. Ale Berthelier se dostavil 5. září 1553 se všemi přívrženci do petrského dómu k vysluhování, odhodlán na všecko. Kalvín kázal výmluvně, plamenně, účinně a končil: „Víte, že mi Bůh dal mysl vytrvalou. Pokud jsem zde, užiju jí, ať se stane, co stane. Pro mne není jiného pravidla než příklad mého Mistra; a co ten mi předpisuje, je mi jasné a jisté. Již Chrysostom učil raději umříti než svatá znamení podati těm, kteří jsou prohlášeni za nehodny společnosti krve Kristovy. Nuže tedy, přistoupí-li k tomuto stolu někdo, jemuž to konsistoř zakázala, osvědčuji předem při svém životu, že se ukáži, jak musím a jak jest mi přikázáno".

Nikdo z vyloučených se neodvážil přistoupiti. Neohroženost Kalvínova činila dojem. Ale Kalvín sám byl připraven na všecko, i na nové vyhnanství. Rozloučil se se sborem téže neděle odpoledne. Ale ani rada se neodvážila zakročiti proti jeho nezlomné důslednosti, ano snesla, když Kalvín 7. září žádal, aby její výrok ve prospěch Berthelierův proti konsistoři byl odvolán. Vytkla mu sic vyzývavost jeho mluvy, dokazovala mu z vlastních jeho ordonnancí, že byla a jest v právu, ale zakročiti se neodvážila ani přinutiti Kalvína k důsledkům svého stanoviska. Perrin sice dokázal, že i užší i generální rada schválila ono usnesení proti konsistoři, ale Kalvín nepovolil zas, nýbrž odvolal se k občanstvu veškerému. O bezradnosti rady svědčí její návrh, aby bylo vyžádáno dobrozdání švýcarských církví.

K tomu Kalvín přivolil a snažil se soukromým vlivem, aby dobrozdání dopadla ve prospěch konsistoře. Dokázal

toho u Curychu a Šafhúz; z Basileje a Bernu přišla odpověď zdrželivá.

Rada nabídla konsistoři společnou schůzi k dohodě. Ale duchovenstvo nesvolilo. Tu povolil Perrin, zřekl se Berthelieŕa a nabídl Kalvínovi smír. Dne 30. ledna 1554 učiněno narovnání se slibem se strany opposice, že nebude nikdy hájiti špatné věci.

Konsistoř a Kalvín zvítězili věcně, ale formálně zůstala otázka pravomoci nerozhodnuta.

Silnou oporu měl Kalvín pro své snahy v přistěhovalcích, hlavně Italích a Francouzích, kterých se uchyloval do Ženevy tak hojný proud, až to budilo řevnivost a obavy usedlých ženevských rodin. Jako útočiště všech pro evangelické vyznání pronásledovaných, jako město svobody a pořádku, měnila se Ženeva z nepatrné v celku obce v město světové, středisko cizincův a východisko zpětného vlivu reformačního, v mocnost duchovní, jíž na celém západě nebylo rovné. Není divu, že se místní vlivní činitelé horšili nad zmenšeným svým vlivem, ale Ženeva již nenáležela jen starým domácím rodům, nýbrž reformované části Evropy celé. Kdyby se bylo podařilo v zájmu místního vlastenectví zaraziti příval přistěhovalců omezováním v udílení občanského práva nebo výlukou cizinců z úřadů, byla by najisto Ženeva klesla zpět na venkovské město podružného významu. Cizinci učinili z ní „nový Jeruzalém“, jako Kalvín z ní učinil „město boží“ a později zreformovaná kollej a universita hlavní město intellektuelního života, vše přílivem cizích exulantů a hostí. Stranické sobectví Perrinovcův a vliv cizinců způsobil, že r. 1555 nastal ve správě města obrat příznivý reformaci v duchu Kalvínově: čtyři syndikové byli zvoleni z jeho přívrženců a v radě ztratili odpůrcové na třicet míst.

Ale právě tento rozmach a následující za ním zrovna hromadné přijímání cizinců do svazku občanského (za měsíc duben 1555 na příklad 33, od října 1555 do konce ledna 1556 65 a tak stále, nečítajíc kromě toho pouhých „dovolení k pobytu“; za občanství se ovšem platilo dosti značně, a platy tyto byly vítaným zdrojem příjmů obecních)

vzbudilo odpor násilný a ten zas uvedl na čas do města zrovna hrůzovládu.

Dne 16. května 1555 způsobili obhájcové domácích práv noční výtržnost. Sám Perrin se dopustil násilného skutku na syndikovi. Výtržnost se mohla státi osudnou pro cizince, ale byla v zárodku nekrvavě skoncována. Nebyla jistě připravovanou vzpourou, ale ovšem také nebyla léčkou od vlády nastrojenou, aby se v ní odpůrcové zapletli do nezákonnosti.

Radě se stala pohnutkou k násilnému zakročení. Nastalo zatýkání a žaloby pro vzpouru i násilí. I Perrin byl obviněn, a necítě pevné půdy, uprchl na území bernské. Za ním šli jiní. Rozsudky následovaly brzy a to kruté; Perrin odsouzen v nepřítomnosti k useknutí pravé ruky a popravě, ostatních několik uprchlíků rovněž na smrt a ke ztrátě jmění. Na uvězněných bylo mučením vynucováno přiznání k dalekosáhlé vzpouře a k udání spoluvinníků. Čtyři vůdcové odpykali svou nerozvážnost smrtí, mezi nimi mladší syn starého Bertheliera, František Daniel. Zbylí odpůrcové se zpurně, mlčky podrobili pevné, hrozivé ruce správy neb uprchli.

Kalvín sám se vyšetřování neúčastnil, ale energii vlády v zájmu budoucího pokoje a nerušeného rozkvětu města jistě schvaloval. Město po vítězství strany cizincům příznivé brzy dostalo více než dostatečnou náhradu za ztráty utrpěné vystěhovalectvím. S trvalým pokojem vnitřním dostavil se zdárný rozkvět.

Teď byla také doba utužiti platnost a vtisknouti celku ráz ordonnancí. Nových předpisů nebylo třeba. Staré stačily, a důsledné jejich provádění za pomoci státní správy, což je ovšem vždycky prostředek pochybné hodnoty, učinilo z Ženevy obec odlišného rázu. Kalvín dovedl vpraviti místo své působnosti do forem theokracie, bohovlády, ovšem vlastního tvaru: rada, světská správa, podržela své místo a svou moc a zůstala nejvyšším úřadem, ale řídila se konsistoří, často nejen v otázkách čistě duchovních. Kalvínovi veškerá vláda závisela na Bohu; nemohla tudíž míti vyššího úkolu, než oslavovati Boha; to mělo býti konečnou myšlenkou každého občana i vlády.

Církevní život byl v rozmachu, a s ním současně život mravní. Náboženství pronikalo veškeré kouty života soukromého i veřejného, s ním vnikala a zůstávala mravní vážnost. Osm duchovních městských kázalo pravidelně desetkrát za neděli a dvakrát každého všedního dne; jakmile zazněl úder zvonu, každý nechával práce a obchodu a bral se do nejbližšího chrámu, kde se v mateřské řeči konaly modlitby, zpěvy žalmů a výklad Písma. Chudinství opatřeno na ten čas vzorně útulky pro nuzné tak, že v Ženevě nebylo žebroty. Celkový blahobyt vzrůstal pilností a novými odvětvími zaměstnání. Víra, kázeň a dobročinnost byly sloupy církve a obce.

Občas byl klidný rozvoj přerušen, ale již nikdy ne zastaven ani ohrožen, sporem, jaké v oné době začátečného kvasivého vývoje nebyly ničím zvláštním.

Do Ženevy se uchýlilo značné množství italských uprchlíků pro víru, na mnoze výkvět společnosti a inteligence. Těm byl vykázán zvláštní chrám, aby ho používali střídavě s anglickou osadou. Mezi Italy se vyskytovala sklonnost k výstředním názorům, zvláště směr Servetův měl mezi nimi mnoho veřejných a ještě více tajných přivrženců. Aby byla zachována jednota, napsal Kalvín vyznání víry, a to bylo pak všemi až na čtyři podepsáno. Dva z těchto čtyř se vystěhovali, dva, Mikuláš G a l l o a Jan Valentin G e n t i l i s, se sice na oko podrobili, ale vskutku zůstali při svých názorech, Gentilis pak v otázce Trojice své odchylné metafysické stanovisko neustával šířiti. Po čase musil se podrobiti a vystěhoval se; cestoval a zašel až do Polska a Moravy; když se vrátil do Švýcar, krutému osudu „kacíře“ konečně přec neušel: bernští jej dali r. 1566 stíti. —

V celku nic již nezdržovalo Ženevy v jejím vývoji k světovému městu kalvínské reformace.

Význačným rysem obnovené a obnovením zvýšené mravnosti a nábožnosti zůstal podrobný z á k o n, bedlivý d o h l e d a přísná k á z e ň, nezastavující se ani před násilnými donucovacími nebo vylučovacími prostředky se strany moci státní. Donucování a jisté násilí duchovní jest vůbec

podstatný rys tehdejší doby; úcty k cizímu přesvědčení, úcty k osobnosti středověk neměl; rodící se novověk jen zvolna jí nabýval.

Náboženský a mravní život tímto způsobem vypěstovaný a udržovaný nemá té vnitřní hodnoty, jakou by měla nábožnost a mravnost naprosto neregulovaná a nekontrolovaná, tedy dobrovolná, svobodná, radostná. Kontrola a právo donucovací vynucuje mravnost, vede však k předstírání toho, čeho není, k pokrytectví. Ani ženevská soustava kázně se nevyhnula tomuto úskalí; častokrát se objevilo najednou, že horlivec pro zbožnost a mravnost je tajný hříšník. Ale pro většinu lidu oné doby, pro všecky mdlé a nesamostatné byla škola zákona a kázně nevyhnutelným stupněm a účinným výchovným prostředkem k osobní vyšší mravnosti. Ideálu dosaženo nebylo, ale zdravé základy byly položeny. V předpisech a dozoru drží se ještě středověk, ale nový věk již se hlásí překonáním mnišského asketismu: láskou k životu a úctou ku práci.

Neocenitelné služby prokázal Kalvín Ženevě jakožto státu svou diplomatickou prozíravostí a obratností. Reformátor musil býti také politikem, jako starozákonní prorok. Přátelé (Zurkinden) mu sic vytýkali, že příliš zasahuje do záležitostí světských, politických, až to nevděčné zaměstnání budí prý nenávist k němu. Ale pro Kalvína nebylo často vyhnutí; rada potřebovala a vyhledávala jeho bystrého rozumu, výmluvných úst a obratného péra. Snad nic důležitého se nedělo bez jeho vědomí a zasažení, téměř všecka důležitější diplomatická státní akta jsou sepsána jím. Se všemi vynikajícími vůdci stran politických a církevních byl ve styku. On na příklad s osobním sebezapřením ve prospěch města obnovil 1557-8 trvalé souobčanství s Bernem; on odpovídá francouzským králům, maří nástrahy savojských vévodů, papežův a španělského Filipa II. Nepřátelé sami jej nazývali „protektorem Ženevy“ a cítili, že, „dokud tento muž stojí v čele republiky, nebude možno ji překvapiti“.

Theokracie ženevská skoro utlačovala moc světské vrchnosti, a přece kalvinism položil základy k modernímu pojímání státu.

Aristokratický sklon, který se někdy kalvinismu vytýká, byl v Ženevě, v jejích vlivných rodinách již po tři generace před Kalvínovým příchodem. Theokracie pak ženevská je nepřímá, jiného druhu než bohovláda ve vlastním smyslu, a zákonem omezená.

19. Kalvín a školství.

Že zavedení evangelické reformace znamenalo v Ženevě současnou novou úpravu a zvelebení školství, o tom zmínili jsme se již v časovém pořadu událostí. Před Kalvínem postarali se o vhodnější umístění kolleje. Kalvín obstaral vynikajícího ředitele Mathurina Cordiera; když se vrátil z vyhnanství, pečoval o učitele, učební plán a školský řád. Ale zmatky vnitřní rázu občanského i náboženského a theologického přirozený vývoj školství zdržely. Zbraně zatlačily uměny. Škola trvala — Kalvín ji měl stále na péči, sám učil — ale nevynikala. Jakmile byl zjednán klid, Kalvín s veškerou energií se obrátil k reorganisaci a přiměřenému vyzbrojení i rozšíření školství. V radě, jeho duchem prodchnuté, nebylo odporu, nýbrž porozumění, a jak dovedl Kalvín vzbuditi zájem pro dobrou věc, toho ciferným svědkem je sbírka, podniknutá po městě na novou důstojnou budovu; vynesla sumu na tu dobu ohromnou, přes 10.000 dukátů. Kalvín sám vybral pěkné, volné, vzdušné staveniště na vrchu sv. Antonína. V dubnu r. 1558 začato se stavbou. Nejednou dal se ve své nemoci donésti na staveniště, aby viděl, jak dílo pokračuje, a aby povzbudil pracující.

Dostatek učitelů schopných přibyl do Ženevy z Lausannu, kde pro spor s bernskou vrchností o právo exkommunikace většina duchovenstva a učitelstva z akademie dobrovolně odešla do vyhnanství. Byl mezi nimi Theodor Beza, který se stal rektorem nové kolleje. (Kalvín se spokojil professurou theologie.)

V květnu 1559 předložil Kalvín radě návrh školského řádu, universitních zákonův, a 5. června téhož roku byl ústav slavnostně otevřen.

Obnovená škola měla nový typ; byla sloučením školství (podle našeho názvosloví) středního a vysokého, Collège-Université. Kollej, část jaksi přípravná, obsahovala 7 tříd, učila hlavně francouzštině a latině v oddělení „soukromém“ (privé), v oddělení „veřejném“ (public) pak řečtině, hebrejštině a ostatním „uměním“.

Ve školství stojí Kalvín na stanovisku vysoce pokročilém a v jistém smyslu moderním. Paedagogicky a didakticky náleží mezi reformátory školy. Žádal důkladné vzdělání vědecké; kladl důraz na klassické jazyky; nad to chtěl vzdělávati, to jest vychovávati i formovati celého člověka, nejen jeho rozum, nýbrž hlavně též vůli. Ovšem pro něho a pro jeho dobu nemohlo býti jináče, než-li že škola byla v nejtěsnějším spojení s církví; staré jazyky měly býti podkladem pro studium Písma a bohosloví; žáci byli povinni účastniti se dvakrát za neděli a mimo to ve středu jednou kázání; učitelé i žáci podpisovali jakousi přísahu s vyznáním víry (ale víme, že podpis nebyl vymáhán bez výjimky, a celý závazek byl brzy, roku 1576, zrušen).

Od samého počátku měla ženevská škola množství žactva; hned v prvním roce na 900, při smrti Kalvínově za pět let 1200 žáků lycea a 300 studentů universitních, a to ze všech snad zemí evropských. Kalvín sám byl přítažlivým magnetem. Ženevská collège-université se stávala mezinárodní vysokou školou, Ženeva sama hlavou vzdělané Evropy.

20. Domácnost a osobnost.

Městská rada sama obstarala Kalvínovi byt, jakmile svolil k návratu, a sice v blízkosti kathedrály v ulici kanovnické*). Dům, na kterém jest zasazena pamětní deska, označuje již jen místo bývalého jeho bydliště; ze stavení

*) „Rue des Chanoines“; dnes „ulice Kalvínova“. — Kde bydlil Kalvín při svém prvním ženevském pobytu, ani se netuší.

samého není zachováno nic*). I nábytek opatřila rada, jednoduchý, jako byl celý reformátorův příbytek a všecek způsob jeho života. Pohodlí, ozdob v bytu neznala celá tehdejší doba, a kalvinism sám jim ani nepřál svou prostotou a přísností.

V tomto prostém domě se zahrádkou a nádhernou vyhlídkou na jezero i na pohoří Jura a Alpy žil Kalvín v soukromí své rodiny i s přečetnými hosty a přáteli, zde pracoval a trpěl.

Způsob jeho života byl velice prostý. Hlavní známkou jeho byla práce, pokud přečasté a rozmanité nemoci jí nevystřídávaly utrpením. Jeho pracovní schopnost byla úžasná. Ani nemoci se nepoddával. I když se sebezapřením vykonav své povinnosti chrámové a školní, všecken ostatní čas, musil tráviti v loži, aby se zahřál, nezahálel, nýbrž přemýšlel a diktoval své spisy.

Každý druhý týden kázával ráno denně (ročně průměrně 280krát; v celku máme jeho kázání zachováno přes 2000), třikrát nebo čtyrykrát týdně vykládal Písmo ve škole (asi 180krát ročně), ne však žákům, nýbrž doktorům; měsíčně jednou scházívalo se duchovenstvo k diskussím biblickým, z nichž málokterá prošla bez účasti Kalvínovy; konsistoř mívala častá sedění — vůbec povinnosti úřední a sborové (pastorální) zaměstnávaly jej mnoho. Nad to přibíral si ochotně mnoho práce v zájmu svých přátel, jimž psal přátelské a všeho druhu listy, (zachovaná část korrespondence Kalvínovy zabírá v Sebraných spisech deset velkých svazků), jejichž knihy četl a posuzoval. Od páté nebo šesté hodiny ranní, od samé tmy, četl nebo diktoval; část svých vědeckých děl sepsal v noci po úřední práci.

Stačilo mu jediné jídlo denně a asi čtyři hodiny spánku. Těla byl slabého a zdraví chatrného již od studentských let, kdy příliš mnoho v noci pracoval a nedostatečně se živil. Řada posledních let byla nepřetržitým téměř

*) Dům měl zajímavé osudy; mezi jiným r. 1834 koupil jej arcikněz Vuarin, horlivý obnovovatel katolicismu v Kalvínově městě. — Nynější dům je majetkem státu.

utrpením, tak že někdy nemohl ani péro udržeti, bez opory choditi a mnohdy po celé týdny se mohl pohybovati jen mezi stolem a ložem. Trpěl hlavně následky zeslabeného žaludku, zácpou a častými migrénami, a následky zeslabených plic, katarrhy, (záněty) obtížemi dechu; měl vlastně sklonnost k souchotinám, ale ty postupovaly velice pomalu. K tomu se družila zlá dna, haemorrhoidy, střídavá zimnice, choroba ledvin a měchýře (močový kámen). Věru pravdu měl přítel, který mu psal: „Na tobě prý není zdravého nic než duch; tvé drobné tělo prý je jako kostra". Kalvín sám však snášel všecko hrdinsky. Jemu nemoci byly „jako léky, které z nás mají vypuditi přílišné lnutí ke světu a všecko zbytečné".

Kdo se podiví nebo vytkne, jestliže byl Kalvín často prudký, někdy kousavý, mnohdy podrážděný a hněvivý, zvláště když je jisto, že žádný reformátor nezakusil tolik rozčilení, odporu a zlomyslnosti? Při tom pracoval tolik, že jiný, ani zdravý člověk by toho nedovedl. Bohatství jeho literárních prací při množství jiných povinností lze vysvětliti jen tím, že většinu sám vůbec nepsal, nýbrž buďto diktoval, anebo prostě na kathedře nebo kazatelně mluvil, improvisoval, a přátelé nebo sekretáři rychlopisem zachycovali jeho slova. Všecka jeho kázání a všecky jeho přednášky, výklady Písma jsou takové zachycené improvisace. (Sám napsal a vydal tiskem jenom 4 kázání.) Tuto přátelskou službu nadšených ctitelů obstarávali pro sebe nebo na přání jiných buď ochotníci, jako Denis Raguenier, François Baudoin, François Villiers, nebo dožádaní ammanuensové a sekretáři (příruči a tajemníci), jako Nicolas des Gallars, Seigneur de Saules (traktáty), Jean Budé a hlavně Charles de Joinvilliers (přednášky o Písmu), Guillaume de Trie, Seigneur de Varennes. — Při tomto způsobu literární činnosti budí obdiv, jak Kalvín ovládá jazyk a jest mistrem krásného slohu ve francouzštině stejně jako v latině. Mluví i píše nestrojeně, při tom elegantně, stručně výrazně, barvitě. Ve vývoji francouzského jazyka a slohu náleží mu vlivné místo mezi nejlepšími mistry slova.

Již jako student působil Kalvín zvláštní přitažlivostí, která k němu připoutávala přátele na celý život. Mnohé

z nich přivábil do Ženevy, a nejeden se snažil i bytem svým býti co nejblíže Kalvínovi. Nejdůvěrněji s ním žil jeho bratr Antonín, nakladatel též některých Kalvínových spisů. Vedlejší dům zaujal Michel Cop, přítel Kalvínův již z Paříže, na Petrském náměstí bydleli Laurent de Normandie, markýz Vico. Jeho vlastní dům pak byl vždy pohostinsky otevřen hostům, poslům a tím více přátelům. S přáteli se Kalvín dovedl srdečně smáti, dovedl i hráti a přál hře*), o všecko se zajímal, do všech záležitostí srdečně se vmýšlel. U něho každý došel rady a pomoci, zhusta i hmotné.

Pro sebe potřeboval Kalvín pramálo. Víc rozdal, než sám spotřeboval. Žil skoro asketicky. Dědictví po něm bylo nepatrné.

Služné jeho bylo v říjnu 1541 stanoveno radou na 500 florinů ročně, 12 měřic obilí a 2 vědra vína. O skutečné ceně jeho služného podle tehdejších poměrů nemáme jasno. Přátelé tvrdí, že bylo v celku nepatrné, protivníci zveličují, že bylo knížecí.

Jest dosti nesnadné určiti tehdejší hodnotu peněz. Starožitníci se o to pokoušeli podle různých měřítek (na př. podle ceny obilí, podle denní mzdy), ale vesměs nespolehlivě, tak že podle jedněch výpočtů 500 florinů představuje asi 250 franků, podle jiných nejrůznější sumy až do 7500 franků (od 200 do 6000 kor.). Nejspolehlivější cesta k poznání pravého významu Kalvínova služného jest srovnávati je s platy jiných současníků. Farel měl 200 fl., ale Caroli v Bernu 500. Ženevští faráři mívali po 240 fl., ale při tom bídu, a často žádávali o přídavky, až jim bylo služné zvýšeno. Syndik dostával za svůj vedlejší úřad jen jakousi náhradu asi 25—30 fl.; když se stal pokus ustanoviti stálého syndika, bylo mu za půl roku vyplaceno 400 fl.

Přibližně lze říci, že 1 fl. se rovnal asi 7 frankům dnešním (5·50 K). Kalvín tedy měl plat asi takový, jako

---

*) Roku 1546 postavili se někteří ženevští duchovní příkře proti divadelní hře (moralité, hra náboženského obsahu, na př. „Skutky apoštolů"); Kalvín soudí, že „lidu nelze zakázati veškeré zábavy".

když by dnes někdo bral služného 3000—3500 franků (2400—2800 kor.). K tomu měl ovšem byt, obilí v ceně asi 250 franků (200 K) a víno. Vedlejších příjmů nebylo mnoho. (Odpůrcové je schválně zveličují.) Za knihy nedostal skoro nic. Kalvín byl a zůstal chud, ač měl příležitosti ke zbohatnutí dost. Nemá, ani si nemůže vypůjčit peněz, aby mohl vypraviti posla do Wittenberka; žije velice prostě; dokazuje nezištnost, když odmítá mimořádné dary rady a od Štrasburských si ponechává sic občanské právo, ale odmítá důchod z praebendy, který mu chtěli ponechati. Štědrost jeho k chudým hostům, cizincům je známa. K penězům a statku vůbec zaujímal zdravé evangelické stanovisko. Bohatství samo není nic zavržení hodného, neboť vše pochází od Boha, ale lakota, přílišné lnutí ke statkům jest jeden z největších zločinů, jichž se může dopustiti církev anebo duchovní, jest jedem v duchovní potravě. Ale jako chudý člověk není tím už dobrým služebníkem Kristovým, tak nemusí býti bohatý zavržen. Kalvín dovedl majetku správně užívat i žít bez něho.

Žena Kalvínova Idelette byla svému muži „nejlepší družkou života“ a „věrnou pomocnicí“ v jeho práci. Nikdy v ní nepociťoval nejmenší překážku při svých povinnostech, ještě po letech o ní píše vroucně jako o ženě vzácné a výjimečné.

Soužití a spolupráce jejich v manželství byla krátkého trvání. Od narození prvního dítěte r. 1542 vlekla se u Idelетty choroba skoro nepřetržitě. Málo kdy a jenom na krátko nastalo zlepšení, až 29. března 1549 zemřela. Význačným rysem jejích posledních dob byla trpělivost a důvěra v Boha. Nechtěla svého muže lekati stesky na svůj nebezpečný stav, jehož si byla vědoma. Své děti z prvního manželství poroučela Pánu a ke svému muži měla takovou důvěru, že pokládala za zbytečné vyžadovati si od něho slib, že se bude o ně starati. „Nejhlavnější je, aby žily zbožně a svatě. Můj muž nemusí býti nucen, aby je vychovával v kázni a bázni boží. Budou-li zbožné, důvěřuji, že jim dobrovolně bude otcem. Nebudou-li, nezasluhují, abych se za ně modlila“.

Zdají se konečná slova nebo smýšlení, z něhož vyplynula, dnešnímu cítění tvrdá? — Mění se formy a výrazy citů. Nezlomná důvěra v Boha byla tehdy přirozeným podkladem a nejurčitější formou mateřské lásky.

Není sporu o tom, že taková žena byla spolutvůrkyní Kalvínova domu a pomáhala jej činiti přitažlivým a vlivným činitelem v Ženevě pro kruh přátel, sbor církevníkův i pro všecky, kteří z celé Evropy hojně užívali jeho pohostinství.

Hlavním magnetem a srdcem domu ovšem vždycky byl Kalvín sám. Jest tendenční nepravdou, když se tvrdilo hned tehdy a mnohdy opakuje po dnes, že Kalvín byl člověk suchopárný, tvrdý, necitelný, zamračený, nepřístupný — mnoho takovýchto přívlastků vymyslili protivníci; přátelé o nich nevědí nic, znají pravý opak. Při množství práce zbylo mu ovšem málo času na společenskou družnost.

Že měl chvíle podrážděnosti a přísnosti, nikdo nepopírá a každý si vysvětlí, kdo zná okolnosti jeho života. V základě však byl Kalvín člověk srdečný, milý, vyrovnaný, poutavý. Chápal, co tvrdí apoštol Pavel, že ovoce ducha jest vedle lásky hned radost. Liboval si vtip, dovedl se smát i slzet. Zajímal se o všecky a o všecko. Jak by byl jinak získal tolik přátel, z nichž mnozí mu zůstali věrni od mládí až do smrti, psávali mu vroucně a nadšeně a nestyděli se přiznati jiným, že líbali Kalvínův dopis? — Rozum jeho byl jasný, vůle pevná, ale neméně vyvinut byl jeho cit. Byl to jednolitý, ucelený, od přírody bohatě nadaný a stálou sebekázní a prací o vlastním karakteru zocelený muž, u něhož život byl v naprostém souladu s názory.

Přátelé všichni bez výjimky ovšem i v soukromém styku podléhali převaze jeho ducha, síle jeho vůle. Někdy nezdržel se naproti nim ani příkrosti, neovládl své prudkosti, ale sám zas také snesl třeba trpkou pravdu od nich.

Ve veřejnosti se ukazoval málo, populární osobou v Ženevě nebyl, ač každý ovšem znal drobného muže tmavých vlasů, hubené, ostré tváře, delšího nosu a špičatých vousů na bradě, v prostém černém taláru a baretu.

21. Působnost Kalvínova mimo Ženevu.

Mohutná osobnost Kalvínova vtiskovala svůj ráz nejen nejbližšímu okolí, nýbrž působila na značnou dálku. Původností a důsledností svého myšlení, svým darem výmluvnosti a přesvědčivosti na kazatelně, na kathedře, ve spisech i v soukromém styku, svou schopností organisační, svou všestranností, svým čistým a pevným karakterem stal se Kalvín jakýmsi vrchním pastýřem, apoštolem Švýcar a skoro polovice Evropy. Jeho rady hledali učení bohoslovci, prostí věřící, politikové a králové, jeho rozhodnutí se podrobovali mnozí. Žádný král prý nemá tak oddaných dvořanů, jak on, praví sám.

Rozšíření jeho vlivu mimo úzký okruh ženevského kantonu je zjev podivuhodný; nestáliť za ním, jako na př. za Lutherem v Německu, mocní stavové, knížata a sněmy. U něho jest to čistě triumf ideje, vítězství ducha, úspěch síly mravní.

Již to, co vykonal v Ženevě, skoro přesahaje síly celého člověka. Ale jemu to bylo jen úlomkem mnohem širšího díla. Jemu byla sborem veliká část Evropy. Všecky země okolní a některé začně vzdálené přijaly částečně nebo zcela pečeť jeho ducha.

Že vedle nadšení nítil také odpor, je při mohutné osobnosti každé zcela přirozené. Těžko je rozhodnouti, kterého bylo víc. Trvalejší však se osvědčila přízeň.

Ve Švýcařích, které zeměpisně, plemenně, politicky byly Ženevě nejpříbuznější, nebylo Kalvínovo dílo prvním reformačním pokusem. Švýcary měly již před Kalvínem reformaci, a části jejich zachovávaly typ zwingliovský, samostatný dogmaticky v nauce o večeři Páně, prakticky v otázce kázně a poměru mezi církví a státem.

Kalvínovi šlo o dohodu. Pokládal — právem — svůj způsob nazírání za jakousi historicky danou výslednici obou složek reformačních, zwingliovské a lutherské. Poněvadž pak touhou jeho byla jednota evangelíků všech, a poněvadž k ní mohla býti stupněm dohoda mezi církvemi švýcarskými, usiloval o sblížení. Ale Švýcaři se báli umělého sjednoco-

vání, jako k němu měli odpor Němci. Spojení ve Švýcařích ovšem bylo snažší, poněvadž rozdíly nebyly tak důležité. Když pak se s druhé strany stejným duchem smíru nesl vlivný Bullinger v Curychu, došlo r. 1559 k „dohodě curyšské („Consensus tigurinus“), která šťastně a blahodárně sjednotila oba směry švýcarské reformace na vždy. Bez rozpaků se připojily církve v kantonech svatohavelském, neuchâtelském, šafhúzském a grauhündském. Mocný Bern nikoli snad z dávného soupeřství se Ženevou. Odpor svůj stupňovali bernští tak, že varovali před naukou o praedestinaci a svým občanům zakázali účast při večeři Páně podle způsobu Kalvínského. Osobní přítomnost Kalvínova v Bernu spíše ještě odpor přiostřila. Jenom nebezpečí hrozící z venčí, z nástrah vévody savojského, a Kalvínovo sebezapření semklo oba státy aspoň politicky. Církevně sic nikdy zřejmé sblížení nenastalo, ale ovšem ani Bern se neuzavřel duchu kalvínské církve. —

Hned po druhé vlasti, Švýcařích, zůstala mu nejbližší rodná vlast Francie. Osobně sic ve Francii nebýval. Ale byl se svými krajany ve stálém styku písemném a skrze množství studentův i vyhnanců. Přesvědčených přívrženců reformace přibývalo tam jako všude a všem byla Kalvínova věrouka a církevní praxe zákonem a vzorem. On opatřoval sborům duchovní, zakročoval ve prospěch pronásledovaných, těšil a sílil mučenníky, káral chabé, povzbuzoval všecky. Jmenujeme admirála Colignyho a královnu Johannu Navarrskou. Od násilí zrazoval, ale když nezbývalo než buďto se dát vyhubiti nebo hájiti se zbraní, neopouštěl svých přátel ani v boji. — Většina francouzského protestantismu, jehož nejkrvavějších osudů se Kalvín nedožil, do dnes zachovala ráz reformovaný.

Méně hluboký a trvalý byl vliv Ženevy na Italii. Jednak povaha Italů (Kalvín stýská si na jejich irreligiositu, nedostatek náboženství!), jednak blízkost Říma a pohotovost inkvisice nedopustily vzrůstu evangelia. Působnost Kalvínova se omezovala na přistěhovalé jednotlivce a rodiny, mezi nimiž byli lidé znamenití rodem i srdcem (markýz de Vico, cís. komoří Galeazzo Carracioli), z nichž však jiní zase způsobili srdci reformátorovu mnoho strastí

a nepříjemných chvil svou sklonností ke kacířství. O Gentilisovi jsme se zmínili jinde. Podobně zaměstnával Kalvína Socini, právník Mateo Ribaldo a lékař Jiří Blandrata, všichni svými pochybnostmi a odchylnostmi v učení o Trojici, o praedestinaci a o vzkříšení. Trvalého ovoce jeho působení v Italii samé nevydalo. Valdenští šli sice souběžně s ním, ale přece cestou vlastní.

Kalvín je jazykem, rodem a místem působení reformátor francouzský; ale i do oblastí ostatních kmenů evropských zasáhl.

Z Germánů pod jeho slovem i vzorem stáli a zůstali nejvíce Skotové. Anglická reformace zůstala mimo přímý vliv jak Lutherův, tak Kalvínův. Za nezletilosti krále Edvarda VI. po r. 1547 začínal se sic směr kalvínský uplatňovati, ale neprorazil, hlavně ne v řádu bohoslužebném. Královna Alžběta pak, jejíž vláda byla pro zakotvení a rozmach protestantismu směrodatná, měla proti Kalvínovi a kalvinismu odpor pro jeho přísnost a přílišnou střízlivost. Jenom neofficielní církev puritánská se nesla duchem kalvínským, ale ta za to důsledně.

Ještě rázovitěji vtiskla se pečeť kalvinismu církvi skotské, takže není nadsázkou tvrditi, že se skotský a z ní zrozený sevoroamerický presbyterianism shoduje daleko víc s ideály reformátorovými než evangelické církve jazyka románského. Zásluhu o to má John Knox, který byv z Anglie vypuzen (1554) Marií Krvavou, jako padesátiletý muž sedal nadšen pod kathedrou Kalvínovou mezi studenty, ssál v sebe jeho slova, jeho myšlenky, jeho vzor a po návratu (1560) po vzoru ženevském a podle přímého návodu Kalvínova zorganisoval celou církev, jež se ve Skotsku stala v pravdě národní, lidovou a učinila beze sporu jako hlavní činitel ze Skotů národ theologův i praktiků, národ pracovníků, lid uvědomělý, vzdělaný a svobody milovný.

Ze Skotska přešel stejně plodný ráz kalvinismu do Ameriky, kde pomohl vytvořiti svobodné Spojené státy.

Z Germánů ještě Holanďané vycítili v kalvinismu prvky příbuzné svým povahám a přiměřené svým potřebám a oddali se mu ve většině.

Menší byl vliv Kalvínův na Německo hlavně proto, že Lutherova reforma předcházela časově a zachvátila trvale většinu. Ale i tu byly styky, body styčné i odlišné, byly sympathie, ovšem i roztržky. Blahodárně zasahoval Kalvín na prospěch německých protestantů za svého štrasburského pobytu do běhu veřejných událostí církevně-politických. S Lutherem se nikdy neviděl; jediný list Kalvínův Lutherovi nebyl doručen, jediný list Lutherův není pravý. Za to s Melanchthonem se nejen znali, nýbrž i spřátelili a mnoho stýkali, hlavně ovšem písemně. Kalvín dal přeložiti do francouzštiny Melanchthonovy Loci communes theologici, jedinou knihu, která mohla soupeřiti s jeho Institucí. Byli přese všechnu různost duchové blízcí aspoň v tom, co již tehdy dvojilo a později zhoubně roztrhlo protestanský svět na dva tábory, v učení o večeři Páně. Dílo Melanchthonovo, Augsburskou konfessi zvláště pozměněnou („variata“) z r. 1540, mohl v této věci podepsati celou; Luther proti ní také nic nenamítal, ale nesnášenliví horlivci mezi jeho žáky, Flacius v Magdeburku a Westfál v Hamburku, lutheřštější než Luther, rozdmýchali rozdíly v plamenné rozpory a způsobili zakročení vlády v Sasku, aby kalvinism byl prohlášen za kacířství a vyloučen ze země. Kalvínovi srdečně záleželo na jednotě protestantismu. Upřímně praví, že by byl hotov vykoupiti ji vlastním životem. Viděl, jak nesvornost a roztržka škodí protestantismu vesměs, a svou politickou prozíravostí s jistotou předvídal, že sjednocení by bylo zárukou budoucnosti, kdežto výlučnost lutherských, kteří nechtěli zachrániti všecky, zahubí i je samé. Sjednocení ovšem tehdy záviselo víc než později na jednotě dogmatické; knížata uzavírala spolky jen za souhlasu bohoslovců. Odtud pokusy o dohodu ve věrouce, odtud Kalvínovo úsilí uplatniti svou formuli o večeři Páně, která nespojuje mechanicky rozporů, ani nezakrývá, ani se jim nevyhýbá, nýbrž tvoří vyšší jednotu nad zwinglianismem a lutherstvím. Dohoda se nepodařila, jednota se nevybudovala, následky byly dalekosáhlé: usnadnily násilnou protireformaci.

Jižní Německo bylo přístupnější. Tam měl Kalvín mnoho osobních přátel, tam stáli pod účinem francouzských exulantů; Bucer, Brenz, Andreä, Schaller také sic ve všem

nesouhlasili, ale zachovávali evangelickou lásku. Roztržka v Sasku a na severu začatá rozšířila se ovšem i na Jih. Neshoda o večeři Páně stupňovala se ještě různostmi o praedestinaci. Nebylo naděje na spojení, životní přání Kalvínovo se neuskutečnilo. Jen ve Falci se ujal kalvinism a pod kurfirstem Bedřichem III. vydal květ v Heidelberském katechismu; pak prospíval v Bremách, na dolním Rýnu a v některých menších knížectvích, na př. v částech Hessenska.

Mezi Maďary v Uhrách ujalo se též vyznání reformované, takže podnes kalvinism se tam nazývá maďarským náboženstvím.

Ze Slovanů Poláci začali nejslibněji. Připraveni jsouce husitstvím a českým bratrstvím již v letech čtyřicátých 16. století, zařizovali sbory podle vzoru ženevského. Sám král Sigmund August byl nakloněn reformaci, ale jen chvilkově. Mocné šlechtické rody, jako Radziwillové, přidaly se k církvi evangelické. Jan Laski byl cele kalvinista. Trvání dílo reformační v Polsku nemělo. Jesuitská protireformace měla snadnou práci s lidem snadno vznětlivým, ale nestálým.

Mezi Čechy cítili příbuznost s Kalvínovou reformou církevní důslednější lidé mezi utrakvisty pro učení o večeři Páně (ne tak radikální jako Zwingliovo, s nímž se zase spíše shodovali Táboři) a Bratří v otázkách církevního řádu, kázně a večeře Páně. Již to, že Apologie z r. 1532 i konfesse z r. 1535 v učení o večeři Páně přes přímý i nepřímý vliv lutherství nemají učení lutherského, svědčí, že Bratří byli jacísi kalvinisté, může se říci skoro před Kalvínem, neboť o typu kalvínském lze mluviti teprve po vydání Instituce. Ve styk s Kalvínem vešla Jednota poprvé za jeho pobytu ve Štrasburku, kam její vyslance přivábila nikoli přítomnost ženevského reformátora, nýbž sympathická osobnost Martina Bucera. Znali sic Kalvína ze spisů, zatím však se jim líbil mírný, po jednotě evangelictva toužící Bucer víc. Uznání, jež Kalvín ze Štrassburku po Červenkovi poslal písemně biskupu Augustovi, je všeobecné. Chválí zvláště výborný církevní řád. Konfesse bratrské tehdy ještě nečetl. Dogmatických otázek se vůbec nedotýká.

Teprve za dvacet let byl obnoven přímý styk osobní mezi Jednotou a Ženevou vyslanci Herbertem a Rokytou, ale zase jen na jediný případ. Tentokráte list Kalvínův obsahuje kritiku jak konfesse, tak apologie; konfesse se mu zdá příliš stručná a proto připouštějící různý výklad, apologie příliš útočná a nespravedlivá v posudku o těch, kteří právě o večeři Páně soudí odchylně. Jejich formuli nazývá nebezpečnou.

Spíše původní sklonnost, než přímý vliv ženevské reformace přivedla Jednotu k tomu, že zachovávajíc si vědomě svou českou zvláštnost a chtějíc bratrsky uznati každého upřímného, prohlašuje ne sice v konfessi, ale aspoň v usnesení synodním z r. 1561, že jsou jim „bližší evangelíci ti, kteří Kalvína se drží“.

Jiří Strejc po vzoru ženevském zrýmoval žalmy a přeložil též Instituci.

Větší vliv než Kalvín přímo měli na Jednotu ve smyslu kalvínském reformovaní v Polsku.

I mimo Jednotu byli v Čechách evangelíci reformovaně smýšlející. Původ a počet jejich nejsou však dosud historicky spolehlivě ani zjištěny ani vysvětleny.

22. Kalvínova theologie.

Události posud líčené představovaly nám Kalvína jako praktika, organisátora, diplomata, zkrátka jako muže činu, mohutné vůle, nezlomné energie.

S praktičností a činorodostí zřídka kdy se pojí v té míře myšlenková hloubka, rozumová původnost jako právě u Kalvína. Ve sloučení tohoto dvojího daru, jenž každý sám o sobě by stačil vytvořiti lidského velikána, záleží nadobyčejná mohutnost osobnosti Kalvínovy.

Jeho církevní praxe vyplývala z jeho theologie. Kalvín byl bohoslovec, jakých měla křesťanská církev málo, a to bohoslovec všestranný, takový, jací dnes při rozšířeném ovšem oboru této vědy a při nevyhnutelné specialisaci již vůbec nejsou možní. Náš vševěd Komenský se mu z části

blíží. Kalvín byl důmyslný exeget (vykladač Písma, znatel biblických jazykův a ostatních pomůcek k tomu, zvláště církevních Otců), výmluvný kazatel, učený professor a úspěšný učitel, bystrý a důsledný myslitel, logický, ucelený systematik (tvůrce myšlenkové soustavy). Žádný z reformátorů se mu tím nerovnal, učeností se mu blížil jediný Melanchthon.

Bohoslovecká soustava Kalvínova není spekulace, nýbrž usoustavnění, zharmonisování nauky, vybrané bez rozdílu z celé Bible. Bible jest mu slovem božím, inspirovaným, vdechnutým ve všech jednotlivostech, až do písmene. Kritika, která pro moderního bohoslovce jest nezbytná k porozumění bible, nebyla tehdy ani na obzoru. Inspirace bible, vnuknutí Duchem božím, jest pro Kalvína předpokladem, který nepotřebuje důkazův, a východiskem, které nestrpí odporu. Všecky části bible mají pro něho stejnou hodnotu a rovný význam; každý verš může býti průkazem jisté pravdy. Starý Zákon, starozákonní duch vlastně dokonce převládá v celé soustavě i v praxi.

Autorita bible byla reformátorům všem jediným pevným oporným bodem proti libovůli středověké církve a lidské měnlivosti její tradice. Kalvínovi pak ještě víc než reformátorům ostatním. Jemu byla bible jedinou knihou, která by stačila na všecko.

Jako Jan, může i Kalvín být označen jako „theologus" s důrazem na první složku slova. Bůh je mu vším, původcem a cílem všeho světa, zvláště lidstva, východiskem a koncem veškerého bohosloví. Ani sám sebe nepozná člověk bez známosti boží. Bůh sám ve své podstatě se ovšem vymyká našemu chápání, ale svět jest jeho zrcadlem, ve kterém lze spatřovati odlesk jeho slávy, projevy jeho moudrosti i milosti. Toto poznání Boha je přístupno všem, i nejprostším. Náboženství je zjev všelidský. Nad to jasněji a dostatečně může býti Bůh poznán ze zjevení v Písmě. Teprve když z obou těchto zdrojů člověk částečně pochopí Boha, nalezne pravé měřítko k sebepoznání. Ve světle boží dokonalosti, moudrosti a spravedlivosti teprve vynikne sebeklam lidské domýšlivosti, která v sobě vidí poloboha, a vystoupí stín lidské omezenosti, pošetilosti a zkaženosti.

Bůh je všeho původcem a správcem; bez jeho vůle neděje se nic. Ale není v této své neomezené a vše pronikající moci tedy Bůh sám též původcem zlého? Logický Kalvín nelogicky zaráží toto důsledné rozumování jako bezbožné. Člověk sám zhřešil z vlastní pýchy a sám sebe i všecko potomstvo tím odloučil od zdroje všeho dobra, od Boha. Pozbyl vtisknutého obrazu božího a stav se otrokem hříchu, pozbyl svobodné vůle. Teď hřeší nutně, ač ne z donucení, a tím na sebe uvaluje vinu. (Zde Kalvín nepohrdá scholastickou subtilností, aby nesvobodou vůle nepotlačil zodpovědnosti.)

Zkažený člověk sám ze sebe nikdy by nenašel ztracené a zatarasené cesty k Bohu, k životu a k blahu zpět. Je tak ubohý, že k dobrému naprosto mu chybí způsobilost. Zas jedině Bůh, původce člověka, může se státi působcem vykoupení z moci zotročující a ničivé a tvůrcem žádoucího sblížení. Sám se sklonil k lidstvu v Ježíši Kristu, který se stal prostředníkem mezi ním a člověkem, a to tím, že v sobě sjednotil přirozenost lidskou a božskou, a svou smrtí vykonav nezbytné obětní smíření, otevřel pro lidstvo zas přístup k Otci. Sám jsa synem božím, udílí nám synovství boží.

Ježíš Kristus smíření a spasení nejen umožnil, ale dokonal a uskutečnil. Pro lidstvo umožnil. Záleží na uskutečnění, to jest osvojení díla Kristova. Pojítkem mezi Kristem a člověkem, přímým činitelem při spasení jest Duch svatý, vedle Otce a Syna třetí osoba v Trojici. Bůh ve třech osobách, rozdílných, ale nerozdělených — toť tajemství křesťanského pojmu Boha; hloubati o něm je prohřešením proti povinnosti žádoucí střízlivosti a přesahuje chápavost člověkovu; své vlastní podstaty člověk nechápe — jak by mohl proniknouti tajemství božství? Duch boží osvědčuje v nitru člověkovu pravdivost zjevení božího ve slovích Písma nade všecka jiná svědectví, budí v lidech víru, která se nevyčerpává (po katolicku) nerozumným a nevědomým přisvědčením k církevním dogmatům („víra není nevědomost, nýbrž známost“), nýbrž rozkvétá teprve v důvěře k Otci poznanému a zamilovanému pro jeho osvědčenou k nám blahovůli.

Tak umožnil Bůh lidstvu návrat k sobě. Ale nebylo by hodno jeho velebnosti, aby uskutečnění boží slávy ve spasení lidstva bylo v rukou každého člověka a záviselo na jeho rozhodnutí a provedení. Bůh sám v lidstvu přivede ke konci cíl svého stvoření podle věčného plánu, jehož absolutnost předem určila, praedestinovala část lidstva k spasení a druhou ke zkáze, aby se v obojím zjevila boží sláva a moc.

To jest karakteristické dogma Kalvínovo o praedestinaci, důsledně, neúprosně do důsledků sledovaná myšlenka božské absolutní všemohoucnosti a vševědoucnosti.

Zdroje tohoto, pro většinu současníků nejenom nepochopitelného (Kalvín věděl, že je to „tajemství"), ale i hrozného dogmatu jsou různé; jsou v něm prvky židovské spekulace i filosofie dějin a jsou v něm výsledky plynoucí z pozorování skutečnosti (u jedněch neznámost o cestě k spasení, a druhých odpor k němu; fakt zkaženosti a bezbožnosti velké části lidstva), přenesené spekulací do říše metafysické, nadsmyslné.

Praedestinace partikulární, individuelní (předurčení týkající se každého jednotlivce) budila mravní odpor v současnosti a narážela na pochybnosti rozumové. Kalvínovi byla něčím samozřejmým. Námitek ani nedovedl pochopiti. Jemu, který si byl jist svým vyvolením, nebyla ničím hrozným, nýbrž důkazem nekonečné dobroty boží, (když všichni lidé zasluhují zatracení, a Bůh přece vyvolil jistý počet k spasení,) podkladem lidské naděje. Zhoubných účinků tohoto dogmatu nechtěl připustiti. Důkazy pro ně nalézal v Písmě, vybíraje příznivé doklady a nechtěje připustiti, že by jiná místa (Jan 3., 17.) svědčila proti jeho správnosti; námitek ani nevyvrací.

Záhada, kterou Kalvín formuloval v dogmatu o praedestinaci, zaměstnávala současnost měrou neobyčejnou — jestiť to jeden z věčných problémů lidského myšlení; — Luther ji cítil neméně tíživě, ale v řešení se zastavil před koncem. Snaha vyloučit všecku zásluhu člověkovu při spasení se vysvětlí přirozeně z odporu proti římskému učení o možnosti zásluh a proti lehkomyslné mravní praxi

z toho plynoucí. Touha vyvýšiti boží všemohoucí působnost byla společná reformátorům všem. Svobodná a nesvobodná vůle lidská, její poměr k boží absolutnosti řešil se tehdy tak, jak se řeší na jiných předpokladech filosoficky i theologicky dnes (determinism, svoboda vůle, evoluce). Luther přešel přes záhadu logickým skokem, Kalvín logicky podal pokus o řešení v jiném směru, Melanchthon hledal a nalezl zprostředkující cestu částečným synergismem (připuštěním jisté součinnosti lidské při božském díle spasení). Dogma o praedestinaci zvětšilo roztržku mezi oběma větvemi protestantismu, mezi církví lutherskou a reformovanou.

Předurčení a vyvolení části lidstva nemá u Boha žádných pravidel; děje se podle jeho dobré vůle. Ve skutečnost přenáší se podle Kalvína povoláním; to jest dílem všeobecné (universální) a děje se hlásáním evangelia všem zasaženým, dílem zvláštní, osobní (speciální), které neodolatelně přitahuje věřící. Sbor těchto věřících tvoří viditelnou církev, na níž se všecka boží zaslíbení splňují.

Pavlovy myšlenky o hříchu a smíření, oběti, smrti, vzkříšení, vracejí se tu v rozmanitém upotřebení. Po Augustinovi právě Kalvín vrátil křesťanské církvi Pavlovu theologii ještě důsledněji než Luther, ale též — jednostranněji.

Vedle dogmatu o praedestinaci kamenem úrazu pro velikou část protestantismu bylo též učení Kalvínovo o svátostech, jmenovitě o večeři Páně. Odchylky a rozpory vytkli jsme již v nástinu styků s reformací v ostatní části Švýcar a v Německu. Stačí stručný doplněk.

Učení Kalvínovo o svátostech, které uznává ovšem jenom dvě, křest a večeři Páně, v celku je důslednější a radikálnější, než v církvi vyznání augsburského. Pro Kalvína nemají svátosti magického, zázračného účinku na duši člověkovu. Jsou doprovodem, znamením a pečetí víry. Křest není koupelí znovuzrození, nýbrž jeho symbolem. Večeře Páně pak zase není pouhou památkou jako pro Zwingliho, nýbrž skutečnou svátostí, to jest prostředkem

obecenství a nejvnitřnějšího spojení duše s Kristem. Kalvín věří, že se bytost Kristova skutečně, reálně sdílí účastníkům, ovšem jenom věřícím (nevěřícím nikoli, podle lutherských ano), ale nikoliv proměnou podstaty živlů (transsubstanciací), nýbrž duchovně. Od Luthera na druhé straně se liší tím, že neuznává (materiální) ubikvity, hmotné, prostorové všudypřítomnosti těla Kristova ve znameních svátostných.

Jeho názor není však umělým prostředkováním mezi oběma extrémy reformačních nauk, mezi Zwinglim a Lutherem, nýbrž samostatným, původním útvarem, vyšší jednotkou, pokročilejším stupněm evangelické známosti.

Pokud se theologické názory a zvláštnosti Kalvínovy ztělesnily v církevní organisaci a mravní praxi i v občanském životě a státním zřízení, bylo naznačeno v souvislosti s obrazem jeho působnosti, která je důsledným otiskem jeho názorů, jako jím jest celý vlastní život. Co myslil, tím žil a pro to žil, to prováděl na sobě, a uskutečniti to v současnosti a okolí daném bylo jedinou vůdčí hvězdou jeho snah ke zvelebení Hospodinovu. Theologie Kalvínova není suchý a chladný výrobek učenecké píle, nýbrž vroucí, živý výraz zbožné duše.

Vlastní Instituci pokládal Kalvín jaksi za officielní výklad Písma, ostatní pak mnozí ochotně to uznávali. Rada roku 1552 usnesla, že „řečená kniha Instituce je dobře a svatě sepsána, její učení je svaté božské učení; . . . nikdo ať se neodvažuje něco říkati proti této knize a proti tomuto učení“. Kalvín tak žil v duševním světě biblickém, že, když mluvil anebo psal, cítil, jak nepronáší vlastních myšlének, nýbrž myšlenky biblické, což pro něho bylo naprosto souznačné s myšlenkami božími. Tímto názorem nevynášel sám sebe, nýbrž pokorně ze sebe činil povolný a bezvýznamný nástroj božského ducha. Dovedl se zcela vyhnouti nebezpečenství blízkému v takovém případě: činiti Boha nástrojem svým?

Kázání Kalvínova, zdařilé pokusy přenésti theologické myšlenky po částech živým slovem do života, obsahují podle vkusu tehdejší doby a potřeby současníků populární

výklad dogmatiky s praktickým cílem poučení, povzbuzení, nápravy, a jsou hojně promíšena množstvím biblických citátův a narážek; forma jest lidová, prostá, ale na vhodných místech též řečnicky vzrušená; celkový ráz jest dogmatický, bylať reformace obnovou dob, kdy každý byl theologickým dilettantem.

Celá soustava Kalvínovy Instituce, jejíž úměrná učleněnost prosvítá i každým stručným, nahodilým projevem jazyka nebo péra, jest obdivuhodný výtvor velkého ducha. Nebyla to sice právě theologie, co vtisklo odlišný ráz a určilo zdárný směr národům přijavším kalvinism a učinilo z nich vynikající členy lidské rodiny, nýbrž kalvínská mravní praxe, ale bez theologické theorie nebylo by ani církevní praxe, takže theologie Kalvínova tím náleží mezi historické tvůrčí složky ve vývoji lidského ducha.

23. **Klid před večerem.**

Poslední léta života byla v celku klidná. Vyplňovala je péče o konečné provedení a utužení řádu za ochotné součinnosti rady městské. Nové vydání přehlédnutých a doplněných ordonnancí z roku 1561 jest jakoby konečné uzákonění reformace pro Ženevu. Kalvín byl skoro vládcem města; bez jeho vůle nedělo se nic. Po odznacích však a zdání moci nikdy netoužil, všecky pocty odmítal; až do konce zachoval prostotu, která jej vyznačuje od počátku a která je důkazem pravé velikosti ducha právě tehdy nejvíc, když si je plně vědoma své hodnoty.

Mluvíme-li o klidu, míníme pokoj zevnější a vyrovnanost duše. Tělo Kalvínovo klidu nemělo. Nemoci stále jej pronásledující vybíjely se v záchvatech pořád škodnějších. Již r. 1559 píše o sobě jako o někom, kdo je blízek smrti.

Po roce 1560 a zvláště od r. 1562 bylo skoro nepochopitelné, že ještě žije. Skoro nic nejedl, ještě více zhubeněl, stále trpěl, málokdy překonal slabost tak, aby mohl bezbolestně vstáti a choditi. Tělo skoro mizelo, ale železnou sebekázní duch zůstával stále silný, bystrý a

udržoval život ve schránce, která mu již pramálo sloužila. Jen oči zůstaly jasné. Až do poslední chvíle Kalvín si zachoval nejen paměť, ale veškeru činnost a čilost duševní. Ještě 6. února 1564 kázal; psal a diktoval i potom dál. Dne 27. března se dal donésti do radnice a rozloučil se s pány z rady, děkuje za všecku dobrotu, které od nich zakusil. V dubnu, druhého, byl naposled v dómě a přijal z rukou přítele Bezy večeři Páně. 24. dubna učinil závět; dědicem ustanovil bratra Antonína a jeho děti, kollej a pokladna chudých byly obmyšleny odkazem; mimo stříbrnou číši, kterou kdys obdržel čestným darem, a knihovnu záleželo celé dědictví asi ve 200 tolarů (écus), což se rovná okrouhle 7000 franků, přibližně 5600 korun. Potom se s ním ještě v jeho domě rozloučila rada a duchovenstvo celého území ženevského; začátkem května přispěchal z Neuchâtelu 80tiletý Farel. Trvale na loži ztrávil Kalvín jenom něco málo přes týden, vlévaje své city bolesti, ale nade vše důvěry a trpělivosti v osvědčená slova Žalmů, a 27. května 1564 v 8 hodin večer skoro nepozorovaně, klidně zesnul.

Hned druhého dne byl vložen do prosté dřevěné rakve a odpoledne za ohromné účasti celého města, ale bez jakékoliv okázalosti, jak nařídil, pochován na obecním hřbitově Plainpalais. Ani náhrobkem nedal označiti místo svého konečného odpočinku. Teprve po letech, neví se s určitostí kdy, označil někdo přibližně místo jeho rovu kamenem, který nebyl úpravnější a větší než obyčejný polní mezník, s jednoduchými písmenami J. C.

Tak žil, trpěl, bojoval, myslil, tvořil i umřel n á b o ž e n s k ý g e n i u s.

Dodatky.

1. **Farel Vilém** (Guillaume), reformátor a evangelista francouzské části Švýcar, starší než Kalvín, narodil se roku 1489 v Gapu jako syn notáře. Přerod ku protestantismu z horlivého katolicismu byl u něho dlouhý a bolestný; trval tři léta. Za to učinil Farela nadšencem. Farel nebyl učenec, ale muž činu; jako originelní improvisátor, vtipný, drastický, satirický, útočný kazatel, uchvacující silou svého přesvědčení a proudem své strhující populární výmluvnosti, měl dar získávati a říditi massy. Byl muž upřímný a skromný. Život jeho byl velice pohnutý, hrdinský a strastiplný, hotový dobrodružný román. Evangelisoval již r. 1523 v Paříži, pak v rodišti v Guyenne, dále v Basileji, Curychu, Montbéliardu, Štrasburku, Neuchâtelu, Aigle. Vyučuje, káže, disputuje, organisuje. Skoro odevšad byl násilně vypuzen, až r. 1527 v Bernu obdržel právo učit a kázat; jeho přičiněním se stalo, že r. 1528 rozhodl ve prospěch reformace v Bernu a tím ve Švýcarsku. Farel byl bernským missionářem pro francouzské Švýcarsko. Hlavní jeho obor bylo lidové kázání. Ale ani jedna z jeho improvisací není zachována. I v bohosloveckém písemnictví razil dráhy protestantismu; jeho „S o m m a i r e de la doctrine évangelique“ (= Summa, souhrn učení křesťanského) z r. 1525 je první reformovaná dogmatika, 11 let před latinským vydáním Kalvínovy Instituce, rok před Zwingliovým spisem De vera et falsa religione, 3 léta před Lutherovým malým katechismem. Sám však navrhl, aby jeho Sommaire byl nahrazen Institucí. Jako theolog nemůže sic býti nazván snášelivým, ale je muž širokého srdce, klade důraz na věci podstatné a nepouští se do metafysických subtilností; přál si z duše sjednocení všech protestantů. Z jeho péra vyšly také první návrhy nové zreformované liturgie ve spisu „Manière et façon“ („Způsob a řád“). Zevnějškem byl nevzhledný: malý, hubený, tváře kostnaté, nepravidelných úst, dlouhých vousů; ale hřímavým hlasem a živým temperamentem vemlouval se snadno do srdce lidu.

2. **Viret** Petr (Pierre), mladší současník a spolupracovník Kalvínův a Farelův, narozený v Orbe r. 1511, hned na studiích v Paříži přilnul k protestantismu. Již jako dvacítiletý nemohl odolati neústupnému Farelovi a musil začít kázat. Muž skromný, mírumilovný, „medový“, věrný. Působil v Orbe, od r. 1533 v Neuchâtelu, v Ženevě několikrát s přestávkami, v Basileji;

r. 1536 se usadil v Lausannu. R. 1559 musil do vyhnanství a zemřel 1571.

3. **Martyr** Petr, rodák florencký, vlivem Jana Valdèsa a Ochina v Neapoli se přiklonil k myšlenkám reformačním, byl inkvisicí vypuzen do Švýcar a stal se po Kapitonovi 1542 profesorem Starého Zákona ve Štrasburku. Samého Kalvína prý předčil učeností a dialektikou se mu rovnal. Ale vlivu Kalvínovu podlehl přec a stal se kalvinistou. Po pěti letech ztrávil krátký čas v Anglii, pak se vrátil do Štrasburku a r. 1556 se usadil v Curychu; zde se však klidu netěšil dlouho, téhož roku zemřel.

4. **Caroli** Petr (Pierre), rodem Francouz (z Rosay), doktor theologie, kanovník v Sensu. Brzy (již 1524) přilnul k reformaci, utekl se do Švýcar, zdržoval se na několika místech, až se r. 1536 stal prvním farářem v Lausannu. Muž skvělého nadání, ale chabého karakteru a podezřelé mravnosti. Z osobních pohnutek vrhl na reformátory podezření z kacířství, ale nedokázal na synodách v Lausannu a Bernu. Byl 7. června 1537 sesazen. Navrátil se do církve římské a byl přijat na milost Pavlem III. Asi za dvě léta se vrátil do Švýcar a znova přijal protestantism. Reformátoři mu odpustili a přimlouvali se za něho, ale důvěry nenabyl a místa nenašel, ač se pokoušel uchytiti na mnohých místech. R. 1543 v Metách po čtvrté změnil svou konfessi a propůjčoval svůj jazyk „každému, kdo jej tučně odměnil“, až v bídě zemřel v římském špitále.

5. **Titul Instituce.** Christianae religionis institutio, totam fere pietatis summam et quicquid est in doctrina salutis cognitu necessarium complectens: omnibus pietatis studiosis lectu dignissimum opus ac recens editum. — Praefatio ad christianissimum regem Franciae, qua hic ei liber pro confessione offertur. — Joanne Calvino, noviodunensi autore. — Basileae MDXXXVI.

Český překlad pořídil a r. 1595 v Židlochovicích ukončil známý veršovník žalmů br. Jiří Strejc. Tiskem vydal jej (asi necelý) Jan Opsimates s titulem „Skladu velikého zboží moudrosti nebeské, to jest zprávy a vysvětlení artikulů celého učení a náboženství křesťanského kniha první . . ., druhá . . .“ Nově ztlumočil 1. a 2. knihu Instituce farář František Šebesta, vydal Fr. Hoblík, v Pardubicích.

6. **Zřízení ženevské.** Ženeva měla ode dávna zřízení lidové. V 15. stol. je provedla ještě důsledněji. Všichni občané a měšťané shromažďovali se dvakrát do roka v „generální radu“; ta volívala s lednu čtyři „syndiky“ (trestní soudce), v listopadu správce vpravedlnosti. Šestnáct občanů volených generální radou spolu se čtyřmi syndiky právě úřadujícími a čtyřmi syndiky posledně odstoupivšími a pokladníkem tvořilo „malou“ neb „užší radu“. Tato 25tičlenná rada se míní vždy, když se mluví prostě o radě; bylo to asi naše nynější obecní představenstvo, výkonný výbor obstarávající všecky běžné záležitosti. V důležitých případech

mohla se rada sama rozšířit o 35 občanů z různých čtvrtí. Do malé rady mohli býti voleni jenom „měšťané“ (citoyen), to jest „občané“ (bourgeois), kteří sami byli syny občanů. Širším zastupitelstvem, appelační instancí byla rada dvou set, „širší“, „velká rada“.

7. **Libertini.** Před časem bylo zvykem označovati celou protikalvínskou opposici v Ženevě souborným názvem „libertini“. V době reformační se ho neužívalo, nové badání ukázalo, že je nesprávný. Libertini, jacísi svobodáři 16. století, sami se nazývali spirituálové; bylo to hnutí myšlenkově, ne prakticky podobné německým Anabaptistům: blouznivé, pantheistické; rozšířeno bylo ve vyšších a vzdělaných kruzích. Ze základních myšlenek uvádíme: Jest jeden duch, jenž působí ve všem. Tvorové sami nejsou ničím, jen v Bohu mají své bytí. Bůh jest všecko ve všem a všecko je Bůh. Není rozdílu mezi dobrem a zlem. Teprve myšlení a rozlišování činí zlo hříchem. Kristus nás vykoupil z tohoto domnění hříchu. Člověk se může jako dítě říditi svými sklonnostmi a pudy, tak odumře zákonu a stane se duchovním křesťanem.

Tak vypadají libertini ve vylíčení odpůrců. Kalvín sám odsuzuje podvratné důsledky jejich učení, ač současníci tvrdili, že oni jen důsledně domýšlejí kalvínské zásady, zvláště o praedestinaci.

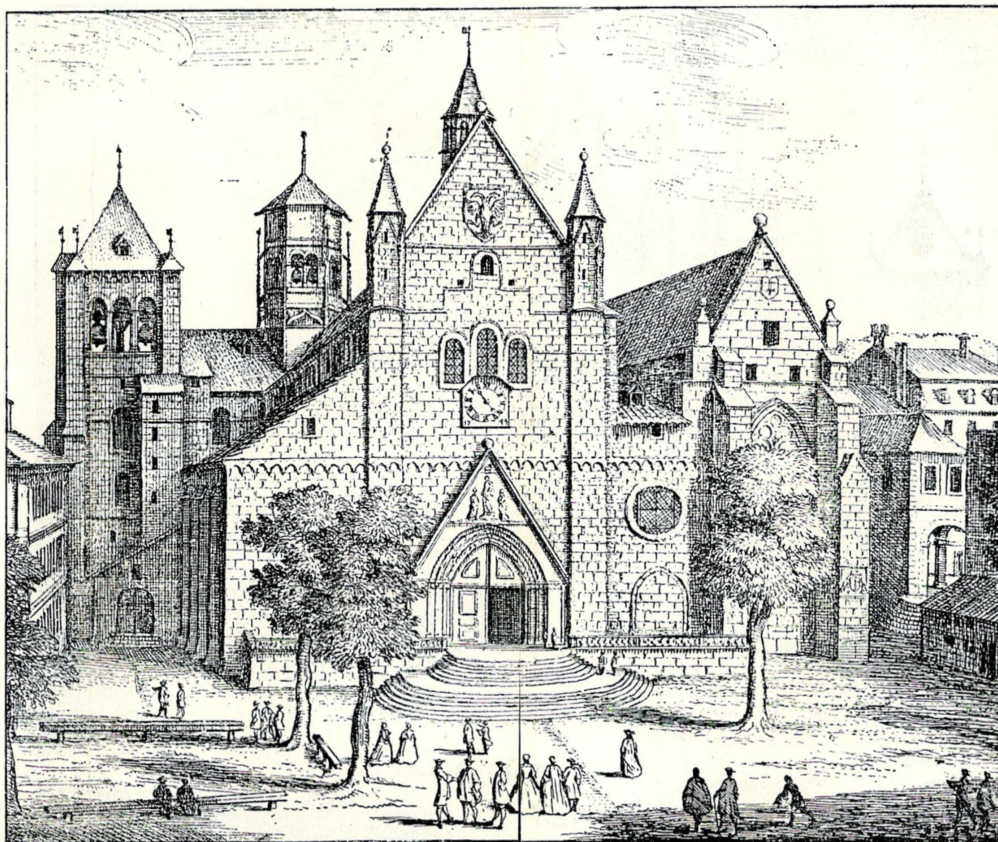
8. **Servetův smírčí pomník.** Překlad nevystihne a nenahradí výraznosti originálu. Klademe sem schválně text francouzský:

LE 27 OCTOBRE 1553
MOURUT SUR LE BUCHER, A CHAMPEL,
MICHEL SERVET,
DE VILLENEUVE D' ARAGON,
NÉ LE 29 SEPTEMBRE 1511.

FILS RESPECTUEUX ET RECONNAISSANTS
DE CALVIN,
NOTRE GRAND RÉFORMATEUR,
MAIS CONDAMNANT
UNE ERREUR QUI FUT CELLE DE SON SIÈCLE,
ET FERMEMENT ATTACHÉS
A LA LIBERTÉ DE CONSCIENCE
SELON LES VRAIS PRINCIPES DE LA RÉFORMATION
ET DE L'ÉVANGILE,
NOUS AVONS ÉLEVÉ CE MONUMENT EXPIATOIRE
LE 27 OCTOBRE 1903.

9. **Francouzský sbor ve Štrasburku** po odchodu Kalvínově a Bucerově trpěl zmatky a násilím ultralutherského nesnášelivého fanatika, všemocného faráře Jana Marbacha. Marbach nutil franc. faráře Garniera, aby podepsal augsburskou konfessi. Kalvín radil, aby vyhověl, ale G. se vzpíral a byl sesazen. Proti jeho nástupci Bouquinovi, dosazenému radou, se sbor vzepřel a zvolil Pierrea Alexandrea 1554; vše by se bylo urovnalo, ale Marbach smlouval se stejně smýšlejícím Beyerem ve Frankfurtu násilné podrobení reformovaných církví francouzských. Sám Kalvín zakročil, ale ve Frankfurtu ho pro jeho jiné učení nepustili ani na kazatelnu. Pak byl farářem Holbrac, ten zase nechtěl podepsati augsburskou konfessi a wittenberskou konkordii. Za něho byl francouzský kostel zavřen. Sbor trval jenom pětadvacet let, ale stal se vzorem pro mnohé reformované církve.

Obsah.

KATHEDRÁLA SV. PETRA V ŽENEVĚ.
(Dle rytiny z počátku XVIII. století.)